

Izvještaj

„Ljudska prava u Crnoj Gori“

2011 – 2012.

Jul 2012.

Projekat finansira Evropska unija, posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori

IZDAVAČ:

CEDEM – Centar za demokratiju i ljudska prava

Za izdavača:

Mr Nenad Koprivica

RECENZIJA:

Mr Siniša Bjeković

TIRAŽ:

100

ŠTAMPA:

Studio Mouse

Ovaj Izvještaj je pripremljen u okviru projekta "Aktivni monitoring ljudskih prava u Crnoj Gori" koji finansira Evropska unija posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori. Sadržaj ovog Izvještaja je isključiva odgovornost Centra za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije.

Sadržaj:

Riječi zahvalnosti:.....	6
Uvod:.....	7
Predmet monitoringa.....	10
Pravo na život.....	11
<i>Rezime i metodologija</i>	11
Normativni okvir	11
Institucionalni okvir.....	12
Studija slučaja	13
Zaključci i preporuke.....	16
Zabrana mučenja, svirepog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja	18
<i>Rezime i metodologija</i>	18
Normativni okvir	18
Institucionalni okvir.....	20
Studija slučaja	21
Preporuke.....	27
Bibliografija	28
Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti i sloboda izražavanja i unapređenja medijskih sloboda.....	30
<i>Rezime i metodologija</i>	30
Normativni okvir	30
Institucionalni okvir.....	32
Studija slučaja: Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti.....	36
Studija slučaja: Sloboda izražavanja i unapređenja medijskih sloboda.....	38
Preporuke.....	40
Bibliografija	41
Sloboda kretanja i bezbjednost ličnosti	42
<i>Rezime i metodologija</i>	42
Normativni okvir	42
Institucionalni okvir.....	44
Studija slučaja	48
Preporuke.....	50
Bibliografija	51
Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života	52
<i>Rezime i metodologija</i>	52

AKTIVNI MONITORING LJUDSKIH PRAVA

Normativni okvir	53
Institucionalni okvir.....	53
Studija slučaja	55
Preporuke.....	60
Bibliografija	61
Pravo na obrazovanje	62
Rezime i metodologija	62
Normativni okvir	62
Institucionalni okvir.....	64
Studija slučaja	67
Vrijednosti	76
Preporuke.....	79
Bibliografija	80
Pravo na mirno uživanje imovine	82
Rezime i metodologija	82
Normativni okvir	84
Institucionalni okvir.....	85
Studija slučaja	86
Zaključak i preporuke.....	90
Bibliografija	91
Pravo na mirno okupljanje i sloboda udruživanja	92
Rezime i metodologija	92
Normativni okvir	93
Institucionalni okvir.....	96
Studija slučaja	96
Zaključak i preporuke.....	100
Bibliografija	101
Diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.....	102
Rezime i metodologija	102
Normativni okvir	105
Institucionalni okvir.....	106
Studija slučaja	107
Vrijednosti	118
Zaključak.....	122
Preporuke:	123
Diskriminacija po polu - nasilje u porodici - rodno zasnovano nasilje.....	125

AKTIVNI MONITORING LJUDSKIH PRAVA

Rezime i metodologija	125
Normativni okvir	125
Institucionalni okvir.....	133
Sudska i statistika državnih organa i civilnog sektora.....	140
Studije slučaja	143
Vrijednosti.....	148
Zaključak i preporuke.....	152
Bibliografija	157
Diskriminacija osoba sa invaliditetom	159
Rezime i metodologija	159
Normativni okvir	159
Studija slučaja	161
Vrijednosti.....	169
Zaključak i preporuke.....	171
Bibliografija:	172
Prava djeteta.....	173
Rezime i metodologija	173
Normativni okvir	173
Studija slučaja	174
Zaključak.....	176
Preporuke:	178

Riječi zahvalnosti:

Projekat „Aktivni monitoring ljudskih prava“, čiji su rezultati pred vama, nastao je sa ciljem da doprinese jačanju kapaciteta organizacija civilnog društva za sprovođenje monitoringa javnih politika u oblasti ljudskih prava. Izvještaj „Ljudska prava u Crnoj Gori 2011/2012“ predstavlja rezultat rada monitora ljudskih prava, ali i saradnje između projektnog tima i predstavnika pravosuđa i državnih institucija. Ovom prilikom želimo da se zahvalimo Delegaciji Evropske unije u Crnoj Gori koja je prepoznala značaj ovog projekta, kao i institucijama i pojedincima koji su, svojim angažovanjem i podrškom, doprinijeli izradi Izvještaja:

- Organizacijama koje su učestvovala u realizaciji projekta i njihovim predstavnicima, čiji su izvještaji sumirani u ovoj publikaciji: Milanu Radoviću (Građanska alijansa), Andriji Đukanoviću, (Fondacija za stipendiranje Roma), Biljani Zeković (SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja), Danijelu Kaleziću (Juventas), Andriji Samardžiću (Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore), Marini Vuković (Centar za razvoj nevladinih organizacija), Mensuru Bajramspahiću (Centar za monitoring-CEMI, Juventas), Zdravku Cimbaleviću (LGBT Forum Progres), Vladimiru Boškoviću i Neđeljki Sindik (U.N.O.Libertask), Marijani Milić (Crnogorski ženski lobi), Petru Đukanoviću (Centar za građansko obrazovanje) i Jeleni Gluščević (Centar za prava djeteta Crne Gore).
- Predavačima na treninzima i stalnim CEDEM-ovim konsultantima: mr Siniši Bjekoviću (Centar za ljudska prava, Pravni fakultet u Podgorici), Srđanu Dizdareviću (direktor Kuće Ljudskih prava u Sarajevu), Saadya Chaudry (pravnik, AIRE Centar, London), mr Aleksandru Zekoviću, istraživaču kršenja ljudskih prava i Maji Velimirović (saradnica CEDEM-a na programima vladavine prava), Adam Weiss-u (zamjenik direktorke AIRE Centra, London) i Goranu Miletiću (Programski direktor za Zapadni Balkan, Civil Rights Defenders).
- Misiji OEBS-a u Crnoj Gori, Ministarstvu za manjinska prava Vlade Crne Gore i instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda.

Mr Nenad Koprivica, izvršni direktor CEDEM-a

Nuala Mole, direktorka AIRE Centra, London

Uvod:

Publikacija „Ljudska prava u Crnoj Gori“ je rezultat projekta „Aktivni monitoring ljudskih prava u Crnoj Gori“ koji finansira Evropska unija posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori, a implementira NVO Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) u partnerstvu sa AIRE Centrom iz Londona. Projekat je trajao od 1. februara 2011. do 1. avgusta 2012. godine.

Bitna karakteristika današnjeg socio-političkog ambijenta u Crnoj Gori jeste postojanje opšte i nepodijeljene svijesti o značaju ljudskih prava u procesu globalnih i regionalnih integracija. Podizanje svijesti o značaju ljudskih prava je jedan od ciljeva projekta „Aktivni monitoring ljudskih prava u Crnoj Gori“, koji realizuje CEDEM uz podršku Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori, u periodu od 1. februara 2011. do 1. avgusta 2012. godine. Za potrebe ove publikacije, urađena je analiza najvažnijih međunarodnih ugovora, domaćeg pravnog okvira, istraživanje prakse, intervjuisanje građana koji su prijavili kršenja ovog prava, press clipping medija i mogućnosti koje pruža Zakon za slobodan pristup informacijama. Gospodin Siniša Bjeković je, za potrebe projekta, napisao Inicijalni izvještaj o ljudskim pravima u Crnoj Gori¹, a podaci u Izvještaju su dobijeni i na osnovu materijala koji su nam dostavljali monitori za ljudska prava, angažovani na ovom projektu.²

Važan elemenat kod izvještavanja o stanju u pojedinim oblastima, koje su direktno ili indirektno povezane sa sistemom ljudskih prava, jeste njegova povezanost sa stepenom i dinamikom napredovanja u evro-atlantskim integracijama. Tako se oblast ljudskih prava veoma dosljedno uzima u obzir kod ocjene dostignutog stepena evropskih integracija - (pristup EU) i približavanja bezbjedonosnim i političkim integracijama - kakav je NATO. U odnosu na Crnu Goru, svaki izvještaj Evropske komisije o stanju napretka u približavanju EU sadrži kraću analizu sistema ljudskih prava, sa direktnim ili „pokrivenim“ porukama o mjerama koje treba preduzeti na putu ka članstvu. Iako praćenje kriterijuma za članstvo u NATO-u nije tako transparentno ili bar nije toliko atraktivno za javnost, kao što je to slučaj sa pristupom EU, i u okviru ovog procesa ljudska prava imaju određeni značaj, s obzirom na to da je NATO odavno prestao biti čisto bezbjedonosna, to jest čisto militaristički orijentisana organizacija, a sve više postaje i politička organizacija.

¹ Inicijalni izvještaj o ljudskim pravima u Crnoj Gori možete preuzeti sa web prezentacije Centra za demokratiju i ljudska prava, linkom na www.cedem.me

² Milan Radović, Andrija Đukanović, Petar Đukanović, Biljana Zeković, Danijel Kalezić, Andrija Samardžić, Marina Vuković, Mensur Bajramspahić, Neda Sindik, Vladimir Bošković, Marijana Milić, Zdravko Cimbalević, Jelena Gluščević

U prvim danima postojanja obnovljene države, jedan od prioriteta državnih vlasti bio je sticanje međunarodnog ugleda, koji se, pored ostalog, ogledao u spremnosti na poštovanje ljudskih prava i sloboda. Kako je država Srbija postala pravnim sljedbenikom – sukcesorom ranije državne zajednice, Crna Gora je, u relativno kratkom roku, pristupila svim važnijim univerzalnim instrumentima u oblasti ljudskih prava i sloboda. Izjavom o sukcesiji i deponovanjem notifikacionih instrumenata Generalnom sekretaru UN u oktobru 2006.godine, Crna Gora je jasno izrazila svoj formalni odnos prema ljudskim pravima. Naime, u Aneksu ovog dokumenta nabrojani su ugovori kojima Crna Gora pristupa, sa ciljem održavanja dostignutog nivoa ljudskih prava i sloboda. Osim toga, kroz Deklaraciju kojom je formalizovan taj princip, stvoreni su uslovi za nastavak procedura kontrole implementacije ljudskih prava i sloboda u Crnoj Gori, i prihvatanje obaveza koje iz tog sistema proizilaze (periodični izvještaji, posjete nadzornih tijela i sl.). U sprovođenju mjera i zaključaka vezanih za implementaciju međunarodnih obaveza, izvještajna tijela se osvrću na prethodne izvještaje, praveći poređenje sa aktuelnim stanjem i vršeći ocjenu napretka (stagnacije, nazadovanja) u implementaciji ugovora. No, ipak treba reći da je većina nadzornih tijela uvažila činjenicu obnavljanja državnosti Crne Gore, ostavljajući dovoljno prostora za pripremu samostalnih izvještaja po određenim pitanjima, to jest oblastima koje su predmet izvještavanja.

Prosječan građanin će vrlo teško pronaći listu ugovora kojima je Crna Gora pristupila ili ih ratifikovala. Vrlo često se daje informacija da takva lista postoji na internet stranicama državnih organa, koje svakako nijesu dostupne svakom građaninu Crne Gore. Pored toga, nijedna internet stranica ne nudi kompletnu listu zaključenih i ratifikovanih ugovora na nivou Organizacije ujedinjenih nacija. Web stranica Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija daje pregled multilateralnih ugovora kojima je pristupila Crna Gora pod okriljem OUN, a u okviru njega, u dokumentu pod nazivom “Informacija o međunarodnim multilateralnim konvencijama kojima je Crna Gora pristupila ili je u postupku pristupanja” ne stoji lista ugovora, već se ukazuje da se radi o “važnijim ugovorima” iz različitih oblasti: diplomatskih i konzularnih odnosa, zaštite ljudskih prava, prava izbjeglica i osoba bez državljanstva, borbe protiv droga i psihoterapeutskih supstanci, trgovine ljudima, zdravlja, međunarodne trgovine i razvoja, transporta, obrazovanja, prava mora, trgovačke arbitraže, telekomunikacije, razoružanja, zaštite životne sredine i dr”, kojima je Crna Gora pristupila nakon deponovanja izjave o sukcesiji.³ Interesantno je da službene web stranice nekih država koje imaju snažnu diplomatsku mrežu i logističku

³ Izjava o sukcesiji deponovana je kod Generalnog sekretara OUN 23.oktobra, 2006.godine

podršku, sadrže ove podatke i u odnosu na Crnu Goru (npr. Velika Britanija/*Foreign Office*), dajući punu listu međunarodnih ugovora koji obavezuju crnogorske državne organe.

Zaključivanjem Sporazuma o asocijaciji i stabilizaciji i njegovom ratifikacijom od strane država članica EU, Crna Gora je preuzela obavezu implementacije standarda Unije i priprema za proces sticanja punopravnog članstva u Evropskoj uniji. U ovom trenutku država Crna Gora ima status kandidata, sa svim obavezama koje iz takvog položaja proizilaze, a to znači da se pred njom postavljaju zadaci ispunjenja kriterijuma i uslova za otpočinjanje pregovaračkog procesa koji prethodi postupku prijema u članstvo u ovoj organizaciji. U okviru političkih kriterijuma, posebno mjesto u procesu evropskih integracija pripada obavezama poštovanja ljudskih i manjinskih prava i ostvarenju koncepta vladavine prava. Na toj osnovi, izvještaji Evropske komisije o napretku u procesu približavanja/pristupanja EU sadrže osvrt na stanje ljudskih prava i kapacitet institucija koje standarde ljudskih prava sprovode u život.

U okviru Analitičkog izvještaja koji prati saopštenje Komisije Evropskom parlamentu i Savjetu, kao i mišljenja Komisije o zahtjevu Crne Gore za članstvo u Evropskoj uniji⁴, kroz posebno poglavlje 1.2. - dat je presjek stanja u oblasti ljudskih prava i sloboda, koji sadrži međunarodne obaveze Crne Gore u sistemu ljudskih prava, kapacitet institucija zaduženih za promovisanje i ostvarivanje ljudskih prava i pomenute određene slabosti u domenu stvaranja uslova za puno poštovanje ljudskih prava i sloboda u državi. Prema ovom izvještaju, problemi koncepta ljudskih prava ogledaju se u otežanom pristupu pravdi i naročito kašnjenju u sudskim postupcima, uslovima izdržavanja kazni, zloupotrebi ovlašćenja koja vodi ka mogućoj torturi i zlostavljanju (iako se podvlači izvjestan napredak na tom planu), obezbjeđenju zaštite ličnih podataka putem legislativnih i operativnih aktivnosti, ograničenom stepenu slobode izražavanja - kao posljedici vođenja sudskih postupaka protiv poslenika medija (novinara i urednika), pri čemu se kao problem ističu visoke sankcije krivične i građansko-pravne prirode (naknada nematerijalne štete), ograničeni stepen organizovanja i udruživanja zaposlenih u sektoru javne uprave, unutar konfesionalne tenzije dvaju pravoslavnih crkava, problem ostvarivanja prava na državljanstvo za određene društvene/vulnerabilne grupe⁵, kao i diskriminaciju ovih grupa (RAE populacija, žene i LGBT populacija), neka statusna pitanja vezana za položaj djeteta, prava osoba sa invaliditetom, problem restitucije i obeštećenja, status manjina i zaštita manjinskih prava.

⁴ (COM(2010) 670)

⁵ Crna Gora je ratifikovala Konvenciju o državljanstvu SE, koja je za ovu državu stupila na snagu 1. oktobra, 2010. godine

Predmet monitoringa

U skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, monitoring u okviru projekta „Aktivni monitoring ljudskih prava u Crnoj Gori” se vršio u odnosu na poštovanje sljedećih prava:

1. Pravo na život
2. Zabrana mučenja, svirepog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja
3. Lišenje slobode i pritvor
4. Pravo na pravično suđenje
5. Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života
6. Vjerska prava i slobode
7. Pravo na slobodu izražavanja
8. Sloboda udruživanja i okupljanja
9. Mirno uživanje imovine
10. Zabrana diskriminacije
11. Zaštita prava manjina

Pored navedenih prava, monitoring tim bavio se:

1. Slobodom kretanja
2. Pravom na obrazovanje

Pravo na život

Autor: Milan Radović

Rezime i metodologija

Pravo na život je najvažnije ljudsko pravo. Ukoliko država ne štiti i ne garantuje ovo pravo i ukoliko je ono ugroženo za veliki broj ljudi, kao što je to bio slučaj u nedavnoj balkanskoj prošlosti za vrijeme građanskog rata, onda se pitanja ostvarivanja svih drugih prava, u najmanju ruku, ne mogu posmatrati kao prioritetna. Ukoliko je čovjeku ugrožen i sam život, onda je status i ostvarivanje drugih prava nezamislivo.

Važnost prava na život za savremenu egzistenciju čovjeka ne podrazumijeva samo puko održavanje fizičkog bitisanja, već prije svega se ogleda u stepenu ali i u daljoj potrebi razvoja slobode, dostojanstva i stvaralaštva i osnov je za demokratiju koja se podrazumijeva. Zbog toga, ali i zbog naše bliske prošlosti i velikog broja nerazriješenih ubistava i fizičkih napada na poslenike javne riječi koji se dogodio u prethodne nekoliko godine, neophodno je da se poštovanje ovog prava ubuduće mnogo više istražuje, dokumentuje i štiti.

Da bi se taj cilj postigao, neophodno je istražiti pravni i institucionalni okvir i utvrditi osnovne i suštinske pravne mjere koje štite „najvažnije pravo“, njegovu primjenu u praksi i postaviti preporuke za dalje unapređenje stanja. Za potrebe ovog izvještaja dat je pregled najvažnijih međunarodnih ugovora, domaćeg pravnog okvira, istraživanje prakse, intervjuisanje građana koji su prijavili kršenja ovog prava, press clipping medija, a korištena je i procedura koju omogućuje Zakon o slobodnom pristupu informacijama.

Podaci su prikupljeni u periodu od 1. aprila 2011. godine do 1. maja 2012. godine.

Normativni okvir

U Ustavu Crne Gore pravo na život nije eksplicitno propisano⁶. Ustavom je zabranjena smrtna kazna⁷ i propisano da se pravo na život ne može ograničiti⁸. Međutim, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EK) predviđa tzv. inherentna ograničenja. Tako, Konvencija propisuje da pravo na život neće biti povrijeđeno ako lišenje života nastupi usljed upotrebe sile koja je apsolutno nužna zbog odbrane nekog lica

⁶ Ustav Crne Gore

⁷ *Ibid*, vidi član 26

⁸ *Ibid*, vidi član 25, stav 3

od nezakonitog nasilja, da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili spriječilo bjekstvo lica zakonito lišenog slobode i prilikom zakonitih mjera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda ili pobune.⁹

EK propisuje da je pravo na život svake osobe zaštićeno zakonom, a smrtna kazna se može izvršiti samo ako je neko osuđen za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom.¹⁰ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima jemči svima pravo na život¹¹, a Pakt o građanskim i političkim pravima prava na život propisuje da svako ljudsko biće ima urođeno pravo na život, te da niko ne može biti samovoljno lišen života¹².

Kada postoje navodi i sumnje da je došlo do kršenja prava na život, država mora da sprovede nezavisnu, detaljnu, efikasnu, hitnu i javnu istragu. Ovo je standard koji je i utvrdio Sud za ljudska prava u Strazburu.¹³

Krivični zakonik Crne Gore propisuje niz krivičnih djela, od 143 do 157 člana protiv života i tijela.¹⁴ Tako su, kao krivična djela, propisana ubistvo, teško ubistvo, ubistvo na mah, ubistvo djeteta pri porođaju, ubistvo iz samilosti i još niz drugih djela, što ukazuje da je pravo na život i njegova zaštita kompleksno pitanje koje se specifikuje brojnim elementima, od propisivanja do primjene, kroz istorijske preglede do savremenog pozicioniranja i standarda.

Institucionalni okvir

Pored sudova postoje i druge nadležne institucije i tijela u ovoj oblasti kojima se građani mogu obraćati za zaštitu svojih prava, kao što su Zaštitnik ljudskih prava i sloboda (Ombudsman), Unutrašnja kontrola rada policije i Građanska kontrola rada policije, kao i veliki broj nevladinih organizacija.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda (Ombudsman) – je definisan kao nezavisna i samostalna institucija, čiji je zadatak da štiti i unapređuje ljudska prava i slobode, kada su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem organa javne vlasti. Na osnovu Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, Ombudsman je predviđen da bude nacionalni mehanizam za prevenciju torture, u skladu sa Opcionim protokolom uz Konvenciju UN o zabrani mučenja, i mehanizam za zaštitu od diskriminacije, u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije. Ombudsman izvještaj o radu dostavlja jednom godišnje Skupštini Crne Gore do 31. marta za prethodnu godinu. Na osnovu

⁹ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, član 2 stav 2

¹⁰ *Ibid*, vidi član 2 stav 1

¹¹ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 3

¹² Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 6

¹³ Međunarodno pravo ljudskih prava, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2007., str. 143

¹⁴ Krivični zakonik Crne Gore

izvještavanja Ombudsmana, u dosadašnjem periodu, građani su se najviše žalili na rad sudova, na rad državnih organa, na rad javnih službi i nosilaca javnih ovlaštenja i na organe lokalne samouprave. Građani su iznosili Ombudsmanu i žalbe na rad državnog tužilaštva. Institucija Ombudsmana popravila je saradnju sa NVO sektorom, a aktivnosti na zaštiti ljudskih prava su značajno poboljšane u odnosu na prethodni period. Kancelarija iz budžeta dobija skromna sredstva koja dovode u pitanje efikasno funkcionisanje kancelarije i zapošljavanje stručnog kadra u instituciji. Budžet Zaštitnika za 2011. godinu iznosio je 485.945.97 eura, dok je za 2012. godinu 544,210.44 eura.

Studija slučaja

Slučaj Šoškić – Vladimir Šoškić, građanin iz Berana, optužio je policiju u Beranama da je odgovorna za smrt njegovog sina Miroslava Šoškića koji je stradao 17. decembra 2008. godine u Beranama¹⁵. Naime, te noći policija je privela Miroslava Šoškića, optuživši ga da posjeduje narkotike. Šoškić je policiji pobjegao iz prostorija policije. Dan kasnije, u rijeci Lim u Beranama, pronađeno je beživotno tijelo pok.Miroslava Šoškića. Policija je saopštila da je Šoškić, bježeći, skočio u Lim i tom prilikom se utopio¹⁶. Otac pok. Miroslava, Vladimir Šoškić javno je, nekoliko puta, saopštio da ne vjeruje u saopštenja policije i iskazao sumnju da je njegov sin ubijen od strane policije¹⁷. Zbog toga je Vladimir Šoškić 13. januara 2009. godine Višem državnom tužiocu u Bijelom Polju podnio zahtjev za pokretanje istrage i utvrđivanja okolnosti pod kojim je stradao njegov sin¹⁸. Tužilaštvo je Šoškiću 16. februara 2011. godine odgovorilo da, nakon uvida u prikupljenu dokumentaciju, nijesu pronašli elemente za krivično gonjenje policajaca¹⁹. Vladimir Šoškić je krajem decembra 2010. godine podnio zahtjev Višem državnom tužiocu u Bijelom Polju za usaglašavanje medicinskih nalaza doktora Milivoja Stijovića i doktorke Dragane Čukić koji su izvršili pregled i obdukciju tijela pokojnog Miroslava Šoškića. Razlog za podnošenje zahtjeva se nalazio u razlikovanju nalaza, a to je zaključio doktor sudske medicine Zoran Stanković koji je radio nalaz po privatnom zahtjevu Vladimira Šoškića. Tužilaštvo je ovaj zahtjev dostavilo Višem sudu u Bijelom Polju. Istražni sudija Višeg suda u Bijelom Polju je dostavio spise predmeta na vještačenje sudsko medicinskom odboru Medicinskog

¹⁵ Dopis koji je Vladimir Šoškić uputio Višem državnom tužilaštvu 13. januara 2009. godine

¹⁶ DAN, *Utopio se bježeći od policije*, 21. decembar 2008. godine

¹⁷ VIJESTI, *Policija mi je ubila sina*, 21. decembar 2008. godine

¹⁸ *Ibid*, *Dopis vidi gore pod 14*

¹⁹ Dopis Višeg državnog tužilaštva od 16. februara 2009. godine

fakulteta u Podgorici. Sudsko medicinski odbor Medicinskog fakulteta u Podgorici utvrdio je 29. decembra 2011. godine da je „smrt nasilna i nastupila usljed utopljenja²⁰. Na osnovu odbukcionog zapisnika patološkohistološke analize, proučavanja naknadno dostavljene foto-dokumentacije, nije moguće precizno izjašnjenje kako su nastale povrede na glavi (pad, udar, sudar), naročito izgled i lokalizacija preloma lobanje, a što nedvosmisleno zahtijeva rad ekshumacije i reobdukcije, jer će se istim činom neposredno tačno lokalizovati centar preloma i prelomne linije i time uveliko omogućiti otklanjanje postojećih nedoumica. Ekshumacija je obavljena 12. aprila 2012. godine, ali nalaz još uvijek nije objavljen. Proces je još u toku.

U konkretnom slučaju Unutrašnja kontrola rada policije ustanovila je da su dva policijska službenika propustila da preduzmu službena ovlašćenja i da nijesu upotrijebili sredstva za vezivanje, a što je imalo za posljedicu da Miroslav Šoškić krene u bjekstvo koje je okončano njegovom smrću²¹. Dva policijska službenika Ž.B. i A.K. su sankcionisani u disciplinskom postupku sa 25 % odbitka od jedne mjesečne plate²².

Slučaj policijskog inspektora Šćekića – Viši sud u Podgorici je 9. maja 2011. godine zbog ubistva policijskog inspektora Slavoljuba Šćekića, reketiranje suvlasnika hotela *Splendid* i izazivanje opšte opasnosti, to jest podmetanjem eksplozivnih naprava na hotel *Splendid* u izgradnji, osudio Ljuba Vujadinovića i Milana Čila Šćekić na po 30 godina zatvora, dok su zbog podstrekavanja na ubistvo osuđeni Saša Boreta i Ljubo Bigović, takođe na po 30 godina zatvora.²³ Kako je prenio dnevni list *Vijesti*, Sud je u obrazloženju prvostepene presude naveo: „Dokazano je da su Boreta i Bigović, nakon što je uhapšen Kožar, osumnjičen za podmetanje eksplozija na hotel Splendid, plašeći se da bi mogao da prizna izvršenje krivičnih djela i samim tim otkrije njih kao izvršioci, odlučili da prekinu policijsku istragu koja je očigledno vodila u njihovom pravcu, a ovom istragom je rukovodio inspektor Slavoljub Šćekić. Okrivljeni Saša Boreta i Ljubo Bigović su zbog toga platili optužene Ljuba Vujadinovića i Milana Šćekića da ga ubiju“²⁴. Policijski inspektor Slavoljub Šćekić je ubijen 30. avgusta 2005. godine u

²⁰ Nalaz koji je sačinio Sudsko medicinski odbor Medicinskog fakulteta iz Podgorice nalazi se u dokumentaciji Cedema

²¹ Odgovor Odjeljenja za unutrašnju kontrolu rada policije Inicijativi mladih za ljudska prava (YIHR) po osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama (ZSPI) od 17. februara 2011. godine

²² Odgovor Područne jedinice policije Berane YIHR-u po osnovu ZSPI od 23. februara 2011. godine

²³ VIJESTI, *Za ubistvo Šćekića, reketi i bombe 120 godina robije*, 10. maj 2011. godine

²⁴ *Ibid*, *Vijesti*, vidi gore pod 22

Podgorici. Apelacioni sud je, po treći put, zbog bitnih povreda krivičnog postupka i tehničkih grešaka prilikom izrade presuda, ukinuo presudu i vratio ponovo na suđenje²⁵. Suđenje je nastavljeno u aprilu²⁶ i u toku je.

Slučaj policajac Radević – Više državno tužilaštvo u Bijelom Polju podiglo je optužnicu protiv Dejana D. Radevića (35) policajca iz Rožaja za "pokušaj ubistva"²⁷. Radević je optužen da je 13. decembra 2010. godine oko 12 časova u Ibarskoj ulici u Rožajama, u blizini porodične kuće Iljaza Dacića, u svojstvu službenog lica u vršenju službene dužnosti-privođenja Asmira Dacića na izdržavanje zatvorske kazne, pokušao da ga ubije.²⁸ "U momentu kada je Asmir pokušao da bježi, okliznuo se i pao na zemlju, Radević je u njegovom pravcu iz službenog pištolja CZ kalibra 9 milimetara ispalio jedan metak koji mu je nanio prostrelnu povredu u desnu nadkoljenicu, koja je kvalifikovana kao teška i opasna po život", navedeno je u optužnici²⁹. „Asmir je odbio da postupi po naređenju policajca Bibića i počeo da bježi. Kada ga je Bibić sustigao, Asmir ga je više puta udario pesnicama po tijelu. Prišao je Radević sa namjerom da zaštiti kolegu i pomogne da se savlada Asmir, a prišli su i Almir i Škrijelj, te ga je Almir udario letvom dva puta po glavi i desnom ramenu, nanoseći mu laku povredu".³⁰ U optužnici se navodi i da su Škrijelj i Asmir Dacić udarali i gurali policijskog službenika Radevića.³¹ Braća Dacić i Škrijelj su optuženi da su u konkretnom slučaju sprečavali policijske službenike Radevića i Bibića da sprovedu istražne radnje.³² Suđenje pred Višim sudom u Bijelom Polju je završeno i policijski službenik Radević je oslobođen odgovornosti

Slučaj Pejanović – Aleksandar Saša Pejanović ubijen je 30. maja 2011. godine u Podgorici. Za njegovo ubistvo optužen je policijski službenik Zoran Bulatović. Naime, 30. maja 2011. godine oko 14.20 časova Pejanović je sjedio u ugostiteljskom objektu „Lido“ u Podgorici sa dva prijatelja. Kako se sumnja, Bulatović je tada prišao njihovom stolu i pucao službenim pištoljem u Pejanovića, koji je preminuo od zadobijene povrede. Kako je saopšteno, razlog je bila svađa između Pejanovića i Bulatovića. Sudija za istragu Višeg suda u Podgorici Radomir

²⁵ Suđenje za ubistvo Ščekića, treći put, Vijesti, 20. januar 2012. godine možete vidjeti na web stranici <http://www.vijesti.me/vijesti/sudenje-ubistvo-scekica-treci-put-clanak-57087>, posjećen 10 februara 2012. godine

²⁶ Čila: nemam veze sa ubistvom, TVCG, 5. april 2012. godine, <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/hronika/54746-cila-nemam-veze-sa-ubistvom.html>, posjećen 11. aprila 2012. godine.

²⁷ VIJESTI, *Policajac Dejan Radević iz Rožaja optužen za pokušaj ubistva*, 25. februar 2011. godine

²⁸ *Ibid*, Vijesti, vidi gore pod 24

²⁹ *Ibid*, Vijesti, vidi gore pod 24

³⁰ *Ibid*, Vijesti, vidi gore pod 24

³¹ *Ibid*, Vijesti, vidi gore pod 24

³² *Ibid*, Vijesti, vidi gore pod 24

Ivanović donio je rješenje da se sprovede istraga protiv Zorana Bulatovića, policijskog inspektora Odsjeka za zaštitu svjedoka, zbog osnovane sumnje da je ubio Aleksandra-Sašu Pejanovića. Sudski postupak je u toku.

Pejanović je bio poznat u javnosti jer je, nakon što je uhapšen u oktobru 2008. godine, pod sumnjom da je izazvao nered na protesnom mitingu povodom priznanja Kosova, optužio policijske službenike za zlostavljanje. Procesi protiv policijskih službenika koje je Pejanović optužio za zlostavljanje su u toku, a porodica stavlja ozbiljne rezerve na sve ono što je prethodilo samom ubistvu, kao i na ponašanje državnih organa u cijelom slučaju.

Slučaj Rastoder – Elza Rastoder preminula je 19. septembra 2011. godine u Beranama³³. Elza je preminula nakon desetak dana od porođaja. Elzi je urađen carski rez. Mediji su prenijeli informaciju da je Elza umrla od komplikacija nakon carskog reza. Načelnik bolnice u Beranama Budo Dabetić, kako su prenijele Vijesti, isključio je mogućnost da je Elza umrla zbog komplikacija usljed carskog reza. Elzina braća i majka javno su izrazili sumnju i zatražili odgovor zbog čega je njihova sestra i ćerka umrla. Oni su kritikovali i ponašanje državnih institucija, tvrdeći da ih niko nije čak ni pozvao u vezi sa njihovim sumnjama o uzrocima smrti i načinu kako je do tragičnih posljedica intervencije došlo. Elzin brat Davud Ledinić je istakao da odugovlačenje nalaza obdukcije izaziva sumnju. Vijesti su prenijele da Više tužilaštvo u Bijelom Polju istražuje uzroke smrti Elze Rastoder.³⁴ Nalaz obdukcije pokazao je da je u tijelu pokojne Elze Rastoder pronađen otrovni pesticid heksahlor-benzen. Nakon objavljivanja nalaza, Elzina braća i dalje su tvrdila da je njihova sestra ubijena i zatražili su još jednom reakciju i pomoć nadležnih institucija da utvrde tačne uzroke smrti Elze.³⁵

Zaključci i preporuke

- U Crnoj Gori su registrovani slučajevi koji ukazuju na moguće povrede prava na život.
- Ustav Crne Gore posebno ne propisuje pravo na život. S obzirom na to da Vlada priprema promjene Ustava, kako bi se doprinijelo većoj nezavisnosti sudske vlasti u Crnoj Gori, treba ući u izmjenu Ustava i u ovoj oblasti i Ustavom predvidjeti pravo na život i moguća ograničenja ovog prava, u skladu sa međunarodnim standardima.

³³ VIJESTI, Porodica Ledinić traži put do istine, 19. oktobar 2011. godine

³⁴ *Ibid*

³⁵ VIJESTI, Otrovom mučena do smrti, 1. decembar 2011. godine

- Postoje slučajevi u kojima nadležno državno tužilaštvo i druge nadležne institucije nijesu sprovele brze, efikasne i djelotvorne istrage. Neophodno je da u narednom periodu nadležno državno tužilaštvo, u svim postupcima i prijavama za kršenje prava na život, sprovede brze i efikasne istrage i da o rezultatima tih istraga obavijesti javnost.

Zabrana mučenja, svirepog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja

Autor: Milan Radović

Rezime i metodologija

U prethodnom periodu, u Crnoj Gori tretman prema licima kojima je ograničena sloboda kretanja i koja se nalaze u različitim institucijama za zadržavanje lica nije bio na zadovoljavajućem nivou. To je Komitet Savjeta Evrope za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) potvrdio u izvještaju³⁶, nakon posjete predstavnika ovog Komiteta Crnoj Gori, u periodu od 15. do 22. septembra 2008. godine. CPT je izvršio posjete zatvorima, policijskim pritvorima, Specijalnoj psihijatrijskoj bolnici u Kotoru, Zavodu za lica sa posebnim potrebama "Komanski most" i Centru za djecu i omladinu „Ljubović“. Komitet je uočio da uslovi za smještaj lica kojima je ograničena sloboda kretanja i postupanje prema tim licima nijesu bili adekvatni i u skladu sa standardima.

S obzirom na to da je CPT izvršio posjetu Crnoj Gori 2008. godine, prikupljanje informacija i sagledavanje stanja u ovoj oblasti, nakon tri godine, smisleno je, opravdano i neophodno. Na taj način će se situacija uporediti ali i utvrditi da li su nadležne državne institucije, a prije svega one u kojima se nalaze lica lišena slobode, popravile uslove i način postupanja prema licima koja u njima borave. Za potrebe ovog izvještavanja korišćene su sljedeće metodološke tehnike: intervjui, pristup informacijama po osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama i press clipping medija.

Podaci su prikupljeni u periodu od 1. aprila 2011. godine do 1. maja 2012. godine.

Normativni okvir

Ustav Crne Gore jemči dostojanstvo i sigurnost čovjeka i nepovredivost njegovog fizičkog i psihičkog integriteta.³⁷ Ustav, dalje, propisuje da niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju.³⁸ Ustav određuje uslove i način na koji neko lice može biti lišeno slobode. Tako je propisano da lice lišeno slobode mora biti odmah obaviješteno o razlozima lišenja slobode, da ima pravo da se obavijesti osoba,

³⁶ Izvještaj Crnogorskoj Vladi o posjeti Crnoj Gori Evropskog Komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja možete vidjeti na sljedećoj web stranici <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2010-03-inf-mne.pdf>, posjećena 18. maja 2011. godine

³⁷ Ustav Crne Gore, član 28, vidi gore pod 1

³⁸ *Ibid*, Ustav Crne Gore član 28, vidi gore pod 1

koju lice lišeno slobode izabere, o njegovoj lišenosti slobode i da njegovom ispitivanju prisustvuje branilac kog samo lice lišeno slobode izabere, i lice lišeno slobode mora biti upoznato da ne mora ništa da izjavi.³⁹ Nezakonito lišavanje slobode zakonom je kažnjivo.⁴⁰ Lice lišeno slobode, za koje postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično djelo, može biti zadržano u pritvoru samo na osnovu odluke suda, ako je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka.⁴¹ Pritvorenom licu se mora uručiti obrazloženo rješenje u času pritvaranja ili najkasnije u roku od 24 časa od pritvaranja, a trajanje pritvora mora biti svedeno na najmanju moguću mjeru.⁴² Prema odluci prvostepenog suda, pritvor može najduže trajati tri, a po odluci Višeg suda pritvor se može produžiti za još tri mjeseca od dana pritvaranja. Ukoliko se do tih rokova ne podigne optužnica, okrivljeni se pušta na slobodu.⁴³ Ustav jemči poštovanje ličnosti i dostojanstva u krivičnom ili drugom postupku, u slučaju lišenja ili ograničenja slobode i za vrijeme izvršavanja kazne.⁴⁴ Zabranjeno je i kažnjivo svako nasilje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje nad licem koje je lišeno slobode ili mu je sloboda ograničena, kao i iznuđivanje priznanja ili izjava.⁴⁵

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda propisuje da niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju⁴⁶, kao i razloge zbog kojih neko može i način na koji neko može biti lišen slobode.⁴⁷ Lišenje slobode jedino je moguće u skladu sa zakonom, kako propisuje EK.⁴⁸ Tako se lišenje slobode može izvršiti samo na osnovu presude nadležnog suda zbog neizvršenja zakonite sudske odluke ili radi obezbjeđenja ispunjenja neke obaveze propisane zakonom, u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja lica pred nadležnu sudsku vlast zbog opravdane sumnje da je izvršilo krivično djelo, ili kada se to opravdano smatra da bi se preduprijedilo izvršenje krivičnog djela ili bjekstvo po njegovom izvršenju, u slučaju lišenja slobode maloljetnog lica, na osnovu zakonite odluke, u svrhu vaspitnog nadzora ili zakonitog lišenja slobode radi njegovog privođenja nadležnom organu, zakonito lišenje slobode da bi se spriječilo širenje zaraznih bolesti, duševno oboljelih lica, alkoholičara ili uživaoca droga i skitnica, lišenje slobode lica da bi se spriječio njegov neovlašćen ulazak u zemlju ili lica protiv koga se

³⁹ Ustav Crne Gore, član 29, vidi gore pod 1

⁴⁰ *Ibid*

⁴¹ Ustav Crne Gore, član 30, vidi gore pod 1

⁴² *Ibid*

⁴³ *Ibid*

⁴⁴ Ustav Crne Gore, član 31, vidi gore pod 1

⁴⁵ *Ibid*

⁴⁶ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, član 3, vidjeti sajt Evropskog suda za ljudska prava

⁴⁷ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, član 5, vidjeti sajt Evropskog suda za ljudska prava

⁴⁸ *Ibid*

preduzimaju mjere u cilju deportacije ili ekstradicije.⁴⁹ EK, kao i naš Ustav, propisuje da se svima koji su lišeni slobode moraju na jeziku koji razumiju saopštiti razlozi lišenja slobode.⁵⁰ EK predviđa i da svako ko je lišen slobode može pokrenuti postupak provjere da li je lišenje bilo u skladu sa zakonom, a sud će hitno ispitati zakonitost lišenja i naložiti puštanje na slobodu, ako je lišenje slobode bilo nezakonito.⁵¹

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, takođe jemči slobodu i bezbjednost ličnosti, zabranjuje mučenje ili svirepo, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Takođe, i Univerzalna deklaracija zabranjuje proizvoljna hapšenja.

Krivični zakonik Crne Gore, kroz više krivičnih djela, obuhvata ovu oblast. Tako su zabranjena protiv pravna lišenja slobode, iznuđivanje iskaza, zlostavljanje i mučenje, nanošenje teške i lake tjelesne povrede.

Institucionalni okvir

Institucionalni kapaciteti su relativno izgrađeni i postoji čitav niz mehanizama koji su na raspolaganju građanima u zaštiti njihovih prava na zaštitu od mučenja, svirepog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja. U strukturi institucija i tijela koja rade na prevenciji i zaštiti od mučenja i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja izdvajaju se: Ustavni sud, redovni sudovi, Ombudsman, tužilaštvo, Unutrašnja kontrola rada policije i Savjet za građansku kontrolu rada policije, kao i nevladine organizacije koje, preko svojih predstavnika, participiraju u ovim tijelima. Crna Gora još uvijek nije formirala nacionalni mehanizam za prevenciju torture, a ova obaveza je proistekla iz ratifikacije Opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture i drugih nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja. Novim Zakonom o Ombudsmanu, ova institucija je određena za Nacionalni mehanizam za prevenciju torture. Ovo tijelo imaće ovlašćenja da pristupi svim prostorijama gdje se nalaze lica lišena slobode i sa njima ostvari direktan kontak, bez prisustva službenika institucija koje se kontrolišu.

Nadležna državna tužilaštva postupaju po službenoj dužnosti kada postoji osnovana sumnja da je počinjeno krivično djelo zlostavljanje i mučenje i iznuđivanje iskaza.

⁴⁹ *Ibid*

⁵⁰ *Ibid*

⁵¹ *Ibid*

Kontrola rada policije:

Parlamentarna kontrola rada policije – Na osnovu Zakona o Policiji Crne Gore parlamentarnu kontrolu rada policije vrši Skupština Crne Gore preko nadležnog radnog tijela. Starješina policije dužan je da najmanje jednom godišnje podnosi ovom tijelu izvještaj o radu policije. Policija radnom tijelu ne može dati podatke o identitetu saradnika, pripadnicima policije sa prikrivenim identitetom, drugim licima kojim bi otkrivanje tih podataka moglo da šteti, bezbjednosnim i obavještajnim izvorima i akcijama koje su u toku. Članovi radnog tijela dužni su da čuvaju povjerljive informacije do kojih dođu u radu ovog tijela.

Unutrašnja kontrola – je posebna organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova. Poslovi unutrašnje kontrole su: kontrola zakonitosti vršenja policijskih poslova i kontrola primjene ovlašćenja od strane policijskih službenika; finansijska kontrola; kontraobavještajna zaštita; druge kontrole od značaja za efikasan i zakonit rad. O nalazima unutrašnje kontrole podnosi se izvještaj starješini policije. Svako fizičko i pravno lice može da podnese pritužbu na rad policije kada smatraju da je policijski službenik, u vršenju policijskih poslova, povrijedio neko njihovo pravo ili im je nanio štetu. Rok za podnošenje pritužbe je 30 dana od dana kada im je policijski službenik nanio štetu.

Savjet za građansku kontrolu rada policije – Savjet je tijelo koje po Zakonu o policiji ima mandat da vrši provjeru policijskih ovlašćenja radi zaštite ljudskih prava i sloboda. Savjetu se mogu obraćati građani i policijski službenici. Savjet se sastoji od pet članova koje imenuju: Advokatska komora Crne Gore, Ljekarska komora Crne Gore, Udruženje pravnika Crne Gore, Univerzitet Crne Gore i nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima. Policija je dužna da, na zahtjev Savjeta, pruži potrebne informacije i obavještenja. Zakonom je definisano da Savjet daje ocjene i preporuke koje se dostavljaju starješini policije, dok je starješina policije dužan da o preduzetim mjerama obavijesti Savjet.

Studija slučaja

Slučaj Vuković – Majka Stefana Vukovića, Sonja Vuković iz Pljevalja, 28. aprila 2011. godine podnijela je krivičnu prijavu⁵² Osnovnom državnom tužilaštvu u Pljevljima protiv policijskih službenika Područne jedinice policije Pljevlja Hari Ciguljina, Miljana Kneževića i Ivana Cvijovića zbog sumnje da su počinili krivična djela protiv

⁵² Kopija krivične prijave, od 28. aprila 2011. godine, koju je Sonja Vuković podnijela Osnovnom državnom tužilaštvu u Pljevljima protiv policijskih službenika Hari Ciguljina, Miljana Kneževića i Ivana Cvijovića nalazi se u dokumentaciji CEDEMA

pravno lišenje slobode iz člana 162 stav 3, Laka tjelesna povreda iz člana 152 stav 2, Protivzakonito pretresanje iz člana 170, Zlostavljanje i mučenje iz člana 167 Krivičnog zakonika Crne Gore. Naime, u krivičnoj prijavi se navodi da su 18. marta 2011. godine oko 20 časova, u ulici Voja Đenisijevića u Pljevljima, policijski službenici Hari Ciguljin i Ivan Cvijović primijenili fizičku silu prema Stefanu Vukoviću prilikom njegovog lišavanja slobode, ne saopštavajući mu razloge lišavanja slobode. U prijavi se navodi da je policijski službenik udario stisnutom šakom (pesnicom) Vukovića u lice i više puta nogama po tijelu, dok je policijski službenik Cvijović nogom udario Vukovića u tijelo.⁵³ Tom prilikom Vuković je zadobio povrede u vidu hematoma na gornjoj i donjoj usni i predjelu leđa.⁵⁴ Nakon privođenja u prostorije policije, kako se navodi u prijavi, policijski službenici Hari Ciguljin i Miljan Knežević su nastavili da vrijeđaju i prijete Vukoviću, dok je policijski službenik Ciguljin još jednom šakom udario Vukovića u predjelu nosa i usta.⁵⁵

U prijavi se navodi da, pošto su vidjeli da ima zdravstvenih tegoba, naredili su mu da napusti prostorije policije.⁵⁶ Zatim se navodi da je Vuković liječen u Specijalnoj psihijatrijskoj bolnici u Kotoru zbog posljedica policijske torture.⁵⁷

Sonja Vuković, sa navodima novog maltretiranja njenog sina Stefana Vukovića 6. maja 2011. Godine, obratila se NVO Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR). Naime, kada je Vuković 4. maja 2011. godine po nalogu tužioca davao izjavu povodom podnesene krivične prijave, kako se navodi u dopisu YIHR-u, u hodniku policijskih prostorija policijski službenik Ciguljin je fizički nasrnuo na Vukovića, udarajući ga ramenom i upućujući mu niz prijetnji. Takođe se navodi i da je policijski službenik Miljan Knežević uputio Vukoviću prijetnje. YIHR je sa incidentom 6. maja 2011. godine upoznala i zatražila istrage direktora Uprave policije Veselina Veljovića i Odjeljenje za unutrašnju kontrolu rada policije. Unutrašnja kontrola obavijestila je YIHR da nijesu utvrdili činjenice i dokaze koji bi ukazali na osnovanost navoda iz pritužbe⁵⁸. Osnovno državno tužilaštvo iz Pljevalja obavijestilo je YIHR da je 30. avgusta 2011. godine odbacilo krivičnu prijavu⁵⁹.

⁵³ Kopija krivične prijave

⁵⁴ Kopija nalaza pružene medicinske pomoći u hitnoj službi od 18. marta 2011. godine nalazi se u dokumentaciji CEDEM-a

⁵⁵ Kopija krivične prijave

⁵⁶ *Ibid*

⁵⁷ *Ibid*

⁵⁸ Kopija dopisa Unutrašnje kontrole rada policije se nalazi u dokumentaciji YIHR

⁵⁹ Kopija dopisa Osnovnog državnog tužioca iz Pljevalja se nalazi u dokumentaciji YIHR

Slučaj Jovane Mazalice – Građanka Pljevalja Jovana Mazalica uputila je prijavu NVO YIHR 20. maja 2011. godine u kojoj je optužila policijske službenike Miljana Kneževića i više NN policijskih službenika za prekoračenje ovlašćenja i upotrebu fizičke sile prilikom njenog hapšenja. Mazalica je saopštila „Dana 18.05.2011.g.u 11.30 časova, u ul. Kralja Petra u centru Pljevalja, naočigled mnogobrojnih svjedoka, uhapsila me je policija uz upotrebu fizičke sile. Policajce u uniformi koji su me lišili slobode više puta sam pitala za razloge lišenja slobode. Razlog lišenja slobode mi nije saopšten. Prethodno, dva policajca u civilu su me zaustavila na ulici, bez ikakvog povoda, dok sam se kretala prema školi sa Natašom Bonović i, ne pokazujući službene legitimacije, tražili da pođem sa njima. Tražila sam da se legitimišu kako bih bila sigurna da u svojstvu službenih lica namjeravaju da me privedu u Policiju, a ne na privatne razgovore, i saopšte mi razlog privođenja. Odbili su da se legitimišu i kažu mi razloge privođenja. Ti civili, za koje znam da su po profesiji policajci, su me zadržali i izdavali naređenja da se ne udaljavam, iako sam više puta tražila da se legitimišu da bih bila sigurna da je njihovo postupanje prema meni službeno, a ne privatno. Oni to nijesu uradili. Zadržali su me do dolaska policijskog vozila u koje sam nasilno ugurana uz uvrtnje ruke i lišena sam slobode. Opet sam tražila da mi se saopšte razlozi lišenja slobode, ali mi niko to nije saopštio. Nakon lišenja slobode, u policijskoj stanici sam prisilno zadržana oko dva sata, gdje sam opet pitala za razlog hapšenja koji mi nije saopšten. Zatim sam pretresana na način kojim se vrijeđa ljudsko dostojanstvo tako što sam skidana gola u policijskoj stanici. Tražila sam da mi se prije pretresanja kažu razlozi zbog kojih se pretresam. Policajka, koja me pretresala, je rekla da to radi po naređenju i da ne zna razloge. Pretresanje je izvršeno bez naredbe suda, iako nijesu postojali nikakvi razlozi hitnosti. Tražila sam Zapisnik o pretresu i nije mi izdat“.⁶⁰ YIHR je sa navodima prijave upoznala Savjet za građansku kontrolu rada policije i Odjeljenje za unutrašnju kontrolu rada policije. Unutrašnja kontrola rada policije saopštila je YIHR da je, nakon provjera, utvrdila činjenice i okolnosti koje ukazuju da postoji osnovana sumnja da je policijski službenik Miljan Knežević počinio teži disciplinski prekršaj jer je dao pogrešan nalog službenici policije Danici Vučetić da izvrši pregled, a ne pretres Jovane Mazalice, s obzirom na to da su postojali zakonski uslovi za pretresanje⁶¹. Unutrašnja kontrola dala je predlog da rukovodilac PJP Pljevlja podnese disciplinskom tužiocu predlog za pokretanje disciplinskog postupka protiv policijskog službenika Miljana Kneževića. YIHR nema saznanja da li je rukovodilac PJP Pljevlja inicirao disciplinski postupak.

⁶⁰ Kopija prijave, koju je Jovana Mazalica uputila NVO YIHR 20. maja 2011. godine, nalazi se u dokumentaciji CEDEM-a

⁶¹ Kopija dopisa Unutrašnje kontrole rada policije u slučaju Vuković nalazi se u dokumentaciji YIHR

Slučaj Zarić – Radojka Zarić 29. aprila 2011. godine prijavila je NVO YIHR incident koji se dogodio u noći između 8. i 9. aprila 2011. godine u Danilovgradu, u ugostiteljskom objektu „Ana“ u kom radi. Zarićka je optužila policijskog službenika Momira Popovića da je nju i njenu koleginicu Dragicu Milovanović pretukao. Policijski službenik Popović je u tom trenutku bio u civilu. Zarićka je slučaj prijavila policiji i nadležnom tužilaštvu. Nakon incidenta pošla je u hitnu pomoć, gdje su joj konstatovane povrede u predjelu oka. Područni organ za prekršaje kaznio je policajca Momira Popovića sa 700 eura kazne zbog vrijeđanja i zato što je zadao dva udarca Radojki Zarić. Nije bilo informacija o ishodu istrage po osnovu krivične prijave koju je Zarićka podnijela tužilaštvu.⁶²

Slučaj N. Š. – Inicijativa mladih za ljudska prava u II kvartalnom izvještaju je opisala i slučaj N. Š. iz Kolašina. Naime, YIHR je prenijela navode u kojima je N. Š., koji je učenik srednje škole „Braća Selić“ iz Kolašina, optužio policijskog službenika Nenada Anđelića za zlostavljanje, kako bi od njega iznudio priznanje da je ukrao dnevnik iz škole. Taj incident se dogodio 18. maja 2011. godine. U navodima je saopšteno da su policijski službenici priveli maloljetnog N. Š. bez roditelja i da su ga tukli, kako bi od njega dobili priznanje da je on ukrao dnevnik iz srednje škole. N. Š. je ispričao da ga je policijski službenik šamarao i nekoliko puta ga udario palicom po ruci. Policijski službenik Anđelić je ove navode o zlostavljanju demantovao i izjavio da je saslušanju sa N. Š. prisustvovao i njegov otac. Tužilaštvo nije istraživalo slučaj jer nije dobilo prijavu, niti od porodice, niti od policije. O ovom slučaju mediji su pisali nekoliko dana.

Slučaj Šutković – Ramiz Šutković iz Rožaja podnio je krivičnu prijavu⁶³ protiv Rejhana Hadžialijagića i Senada Husovića (oba službenici Uprave policije Berane). Naime, dana 7. juna 2011. godine, policijski službenici su Šutkovića priveli u prostorije policije u Beranama. Prije privođenja, službenici Hadžialijagić i Husović su pretresli Šutkovića. Kada su stigli u prostorije policije, optuženi policijski službenici su, kako se navodi u krivičnoj prijavi, pokušali da iznude priznanje od Šutkovića da poznaje izvjesnog Beka koji diluje marihuanu, tako što su ga tukli palicom po tabanima. Nakon što je Šutković kazao da ne zna, naveo je da su ga policijski službenici tukli i kablom od kompjutera po golim tabanima. Kako je naveo, Šutković je od inspektora dobio i udarce po glavi, leđima, i tražili su od njega da kaže da koristi droge i da kaže ko je „Beko“. Šutković je naveo da su policijski

⁶² Više o samom slučaju Zarić vidjeti na sajtu Inicijative mladih za ljudska prava <http://www.yihr.me/wp-content/uploads/2010/03/YIHR-II-kvartalni-izvjestaj-2011.pdf>, posjećen 18. jula 2011. godine

⁶³ Kopija krivične prijave koju je Šutković predao Osnovnom državnom tužilaštvu u Beranama, nalazi se u dokumentaciji CEDEM-a

inspektori od njega tražili da kupi od nekog dileru drogu i da im to prijavi, a da mu je rok do 1. jula 2011. godine. Šutković je u prijavi naveo i incident koji se dogodio 4. jula 2011. Godine, kada ga je policijski inpektor Rejhan Hadžialijagić zlostavljao zato što nije uradio ono što su mu naredili da uradi do 1. jula. Šutković je tom prilikom zadobio povrede koje su evidentirane u medicinskoj dokumentaciji i fotografijama.⁶⁴ Osnovno državno tužilaštvo iz Berana YIHR-u je saopštilo da je 15. novembra 2011. godine protiv Rejhana Hadžialijagića i Senada Husovića podnijelo optužni predlog Osnovnom sudu u Beranama zbog sumnje da su izvršili krivično djelo „iznuđivanje iskaza“ i protiv Rejhana Hadžialijagića zbog krivičnog djela „zlostavljanje“. Proces je u toku.

Slučaj Lukić – Dnevne novine Dan 7. jula 2011. godine prenijele su informaciju da je policijski službenik Marinko Šćekić nanio teške tjelesne povrede građaninu Milisavu Lukiću po glavi i tijelu u incidentu koji se dogodio 26. juna 2011. godine u Petrovcu. Uprava policije ove navode je demantovala i saopštila⁶⁵ da je Lukić, sa još dva lica, 26. juna 2011. godine lišen slobode zbog napada na policijskog službenika Marinka Šćekića. Uprava policije je protiv Lukića i još dva lica pokrenula postupak pred državnim tužilaštvom u Kotoru. Advokat Milisava Lukića Milovan Orović je najavio podnošenje krivične prijave protiv policijskog službenika i da posjeduje, kao dokaze, ljekarsku dokumentaciju i video snimak. Postupak je u toku.

Slučaj Turković - Srđan Turković iz Mojkovca podnio je krivičnu prijavu⁶⁶ protiv dva službenika policije iz istog grada. Naime, Turković je istraživaču YIHR kazao da je 28. juna 2011. godine imao prepirku sa jednim sugrađaninom u centru Mojkovca. Zbog prepirke je pozvao policiju da interveniše i prekine svađu. Na lice mjesta došla su dva policijska službenika Mirčeta Pantović i Dragomir Vučinić. Policajac Pantović je naredio da Turković i drugi momak, sa kojim se Turković prepirao, pođu u stanicu policije sa njim. Tada je Turković reagovao i kazao da želi da ide bez pratnje policije, jer nije želio da ga sugrađani gledaju kako ga policija provodi kroz centar grada, pošto su policajci kazali da moraju ići pješke a ne službenim automobilom. Turković je u krivičnoj prijavi naveo da ga tada policajac Pantović počinje udarati. Turković je tvrdio da je od udaraca pao na zemlju, a da ga je policajac nastavio udarati. Na kraju su policajci priveli samo Turkovića sa lisicama na rukama, pješke kroz centar

⁶⁴ Kopija medicinske dokumentacije i fotografije Ramiza Šutkovića nakon incidenta od 7. jula nalazi se u dokumentaciji CEDEM-a

⁶⁵ Saopštenje Uprave policije, od 7. jula 2011. godine, možete vidjeti na web strani http://www.upravapolicije.com/uprava_policije_reagovanje--lukic-u-alkoholisanom-stanju-napao-policijskog-sluzbenika_5382.html , posjećen 18. jula 2011. godine

⁶⁶ Kopija krivične prijave koju je Turković predao Osnovnom državnom tužilaštvu u Bijelom Polju nalazi se u dokumentaciji YIHR-a.

grada do prostorija policije. Turković je kazao da su ga policajci tukli i na putu do stanice, ali i da ga je policajac Pantović tukao i u samoj stanici policije, naočigled nekoliko policajaca koji nijesu reagovali i spriječili kolegu Pantovića. Tužilaštvo je 31. avgusta 2011. godine odbacilo krivičnu prijavu koju je podnio Turković, sa obrazloženjem da ne postoji osnovana sumnja da su osumnjičeni policijski službenici izvršili prijavljena krivična djela, niti drugo krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti⁶⁷. Turković je izrazio nezadovoljstvo načinom vođenja istrage tužilaštva i saopštio da je tužilaštvo ispitalo policijske službenike koje je on optužio, sugrađanina sa kojim se svađao kada se incident dogodio i još dva lica sa kojima nije u dobrim porodičnim odnosima, a za koje tvrdi da nijesu bili na licu mjesta. Turković je kazao da tužilac nije ispitao svjedoka koga je on predložio, niti je provjeravao kako je dobio povrede koje je dokumentovao kroz medicinske izvještaje⁶⁸ i fotografije⁶⁹ koje je sačinio neposredno nakon incidenta. Policajci su Turkovića optužili za napad na njih, pa su tužilaštvu u Bijelom Polju podnijeli krivičnu prijavu za napad na službeno lice.

Turković je, nakon što je tužilaštvo odbacilo njegovu krivičnu prijavu 14. septembra 2011. godine, podnio optužni predlog Osnovnom sudu u Bijelom Polju protiv dvojice policijskih službenika, a po pravnom uputstvu koje mu je dostavilo tužilaštvo. Turković je istraživaču YIHR saopštio da su mu se policijski službenici izvinili, nakon čega je obustavio postupak.

Slučaj Milović - Navijač košarkaškog kluba „Sutjeska“ iz Nikšića, Marko Milović prijavio je 9. marta 2012. godine da je brutalno pretučen tokom košarkaške utakmice između Sutjeske i Teoda u Tivtu krajem februara⁷⁰. Milović je kazao da je na njega nasrnula grupa policajaca protiv kojih je najavio tužbe. Prema navodima Milovića, grupa policajaca brutalno ga je pretukla, iako on ništa nije uradio, osim što se našao iza klupe svog tima. Prema njegovim riječima, policija ga je tukla van sale. Poslije tog događaja, prijavio se u bolnicu gdje su mu konstatovali slomljen vrat na dva mjesta, slomljenu ruku, nakon čega je hitno prebačen u Podgoricu. Milović je dodao i da su

⁶⁷ Ibid

⁶⁸ Medicinski izvještaji o povredama Turkovića nalaze se u dokumentaciji CEDEM-a

⁶⁹ Fotografije o povredama Turkovića nalaze se u dokumentaciji CEDEM-a

⁷⁰ Navijača pretukli policajci?, Vijesti, 9. mart 2012. godine, možete vidjeti na web strani <http://www.vijesti.me/vijesti/navijaca-pretukli-policajci-video-64113>, posjećeno 23. aprila 2012. godine.

ga policajci ostavili u žbunju, što je moglo da izazove njegovu smrt. Tivatska policija je negirala navode Milovića⁷¹. YIHR ne posjeduje informacije da li je nadležno tužilaštvo pokrenulo istražne radnje.

Slučaj Dabanović – Siniša Dabanović prijavio je YIHR incident koji se dogodio 29. februara 2012. godine u Podgorici. Dabanović je ispričao da je njega i njegovog ujaka Ivana Nišavića pretukao službenik policije Mihailo Kuč. Dabanović je kazao da se ispred njihovog vozila prepriječio policijski automobil, nakon čega su Siniša i Ivan, po izlasku iz automobila, pretučeni od strane policijskog službenika Kuča. Dabanović je naveo da ga je službenik policije Kuč tukao službenim pištoljem po glavi i na taj način mu nanio lakše tjelesne povrede. Njegov ujak Ivan je, prema nalazima ljekara, u ovom incidentu zadobio teže tjelesne povrede.

Uprava policije, 3. februara 2012. godine, saopštila je da je protiv policajca Kuča podnijela krivičnu prijavu zbog sumnje da je zlostavljao i nanio lakšu tjelesnu povredu Siniši Dabanoviću⁷². Siniša Dabanović je istraživaču YIHR saopštio 6. februara 2012. godine, da je Osnovno državno tužilaštvo pokrenulo istragu. Odjeljenje za unutrašnju kontrolu policije 29. februara 2012. godine obavijestilo je YIHR da je izvršilo provjeru zakonitosti postupanja službenika policije u konkretnom slučaju⁷³. Iz Odjeljenja za unutrašnju kontrolu saopštili su YIHR da su preduzete sve zakonske mjere u cilju utvrđivanja odgovornosti službenika policije Mihaila Kuča zbog načina postupanja u ovom incidentu. Unutrašnja kontrola je saopštila da je protiv Kuča podnijeta krivična prijava i zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka i predlog za pokretanje disciplinskog postupka.

Preporuke

- U Crnoj Gori registrovani su slučajevi torture, to jest nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.
- U nekim slučajevima nadležna državna tužilaštva nijesu sprovela brze, efikasne i djelotvorne istrage i pored toga što su bili prijavljeni slučajevi torture. Zbog toga, tužilaštvo mora biti spremno da sprovede

⁷¹ Policija: Milović je bio pijan, moguće da je sam pao i povrijedio se, Vijesti, 10. mart 2012. godine, možete vidjeti na web strani <http://www.vijesti.me/vijesti/policija-milovic-je-bio-pijan-moguće-da-je-sam-pao-povrijedio-se-clanak-64115>, posjećeno 23. aprila 2012. godine.

⁷² Protiv policijskog službenika podnijeta krivična prijava, Sajt Uprave policije, 3. februar 2012. godine, <http://www.upravapolicije.com/index.php?IDSP=2718&jezik=lat>.

⁷³ Odgovor Unutrašnje kontrole rada policije u slučaju Dabanović nalazi se u dokumentaciji YIHR-a.

hitnu i efikasnu istragu, a sve učinioce mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja sudski procesuirati i sankcionisati.

- Nadležni iz Uprave policije nijesu suspendovali sve optužene službenike za zlostavljanje i mučenje do okončanja postupka. Uprava policije mora zaštititi građane koji prijavljuju mučenje i nečovječno postupanje službenika policije. Neophodno je da policijski službenici, protiv kojih su podnijete prijave, budu izopšteni iz službe dok se proces ispitivanja odgovornosti ne završi.
- U praksi se događa da policijski službenici, kako bi izbjegli odgovornost, podnose kontra prijave protiv građana koji su ih optužili za zlostavljanje. Nadležne državne institucije za istrage moraju biti dodatno senzibilisane da ovakve namjere pojedinih službenika policije razotkriju i protiv njih podnesu i prijavu za lažno optuživanje i skretanje istrage u drugom smjeru.

Bibliografija

Pravni dokumenti

Ustav Crne Gore

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Krivični zakonik Crne Gore

Literatura

Međunarodno pravo ljudskih prava, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2007.

Mediji

Dan, <http://www.dan.co.me/>

Vijesti, <http://www.vijesti.me>

Radio televizija Crne Gore, <http://www.rtcg.me/>

Institucije

Komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Uprava policije, <http://www.upravapolicije.com>

Odjeljenje za unutrašnju kontrolu rada policije

Osnovno državno tužilaštvo Pljevlja

Osnovno državno tužilaštvo Podgorica

Inicijativa mladih za ljudska prava YIHR, www.yihr.me

Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti i sloboda izražavanja i unapređenja medijskih sloboda

Autor: Mensur Bajramspahić

Rezime i metodologija

Vjerske slobode se u Crnoj Gori generalno poštuju, pa je situacija po pitanju religijskih sloboda na više nego zadovoljavajućem nivou, što je potvrđeno u velikom broju izvještaja, kako domaćih tako i međunarodnih aktera.⁷⁴ Unutrašnja normativa koja uređuje vjerske slobode nije usaglašena sa međunarodnim standardima, anahrona je, ali za sada ne postoje indicije sistemskog ograničavanja vjerskih sloboda u Crnoj Gori. Zbog toga, svi slučajevi gdje je došlo do povreda vjerskih sloboda mogu se smatrati kao „izolovani incidenti“.

Sloboda izražavanja i medijske slobode u Crnoj Gori nijesu na zadovoljavajućem nivou. Ostvarivanje ovih sloboda je u Crnoj Gori sistemski ograničavano, bez obzira na legislativni okvir i njegovu neadekvatnu primjenu, tako i kroz ugrožavanje bezbjednosti novinara putem fizičkih napada i prijetnji. Dodatni problem predstavlja činjenica da još uvijek veliki broj ovakvih slučajeva ostaju neriješeni. Mediji su ograničavani i putem građanskih i krivičnih postupaka, a u skorije vrijeme zabilježeno je narušavanje njihove imovine, prvenstveno demoliranjem službenih automobila nezavisnih medijskih kuća.

Za potrebe pisanja ovog izvještaja dat je prikaz međunarodnih ugovora, domaćeg pravnog i institucionalnog okvira, pres kliping, kao i pregled jednog broja domaćih i stranih izvještaja.

Podaci su prikupljeni u periodu od 1. aprila 2011. godine do 1. maja 2012. godine.

Normativni okvir

Ustav Crne Gore uređuje status vjerskih zajednica, prema kojem su vjerske zajednice ravnopravne i slobodne u vršenju vjerskih obreda i vjerskih poslova (član 14). Ustavom se, takođe, uređuju prava i slobode koje se ne mogu ograničiti, a u koje se ubrajaju, između ostalih, i sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti (član 25). Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama uređuje slobodu misli, savjesti, vjeroispovijesti i izražavanja, tako da svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, uključujući i slobodu promjene

⁷⁴ Analitički izvještaj EK uz Mišljenje o zahtjevu CG za prijem u članstvo EU, str 26.

vjere ili uvjerenja, kao i slobodu čovjeka da sam ili sa drugima, javno ili privatno, ispoljava svoju vjeru ili uvjerenje molitvom, propovijedi, običajima i odredbom (član 9). Konvencijom je dozvoljeno ograničiti ove slobode samo na načine koji su propisani zakonom i koji su neophodni u demokratskom društvu, a u interesu javne bezbjednosti, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, kao i zarad zaštite prava i sloboda drugih.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima takođe tretira pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti, i slobodu izražavanja (članovi 18 i 19).

Ustav Crne Gore garantuje pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, pravo na promjenu vjere ili ubjeđenja (član 46). Član dodatno propisuje slobodu ispoljavanja vjere i uvjerenja, bilo to javno ili privatno, molitvom, propovjedima, običajima ili obredom. Na kraju, Ustav uređuje uslove po kojima se sloboda ispoljavanja vjerskih uvjerenja može ograničiti, i to samo u situacijama kada je neophodno zaštititi živote i zdravlje ljudi, javni red i mir, kao i svrhu zaštite ostalih prava koja se garantuju Ustavom.

Ustav Crne Gore, takođe, uređuje pravo na slobodu izražavanja govorom, pisanom riječju, slikom ili na drugi način. Sloboda izražavanja je ograničena samo pravom drugoga na dostojanstvo, ugled i čast, i ako se ugrožava javni moral ili bezbjednost Crne Gore. Sa druge strane, član 10 Evropske konvencije uređuje slobodu izražavanja na takav način da ostvarivanje interesa zajednice ima primat u smislu ograničavanja ove slobode u odnosu na crnogorski Ustav, dok su interesi pojedinaca šire postavljeni u Ustavu nego u međunarodnim instrumentima. Bitno je napomenuti da je u okviru harmonizacije crnogorskog zakonodavstva sa evropskim, nedavno došlo do pomaka, te da su interesi pojedinaca u smislu slobode izražavanja, prvenstveno novinara i umjetnika, adekvatnije uređeni. Ovo je postignuto brisanjem iz Krivičnog zakonika krivičnih djela klevete i uvrede, o čemu će biti riječ kasnije.

Naime, Ustav Crne Gore uređuje ograničavanje prava na slobodu izražavanja, a u smislu interesa društva, samo ukoliko se ugrožava javni moral ili bezbjednost Crne Gore (član 47), dok, sa druge strane, Evropska konvencija stavom 2 člana 10, prepoznaje ograničavanje prava na slobodu izražavanja „u interesu nacionalne bezbjednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbjednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala(...), sprečavanja otkrivanja obavještenja dobijenih u povjerenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva“. U smislu interesa pojedinaca, Evropska konvencija prepoznaje „zaštitu ugleda ili prava drugih“, dok se crnogorskim Ustavom, i donedavno Krivičnim zakonikom, ograničavalo pravo na slobodu izražavanja „pravom drugoga na dostojanstvo, ugled i čast“. Na ovaj način se dozvoljeno ograničavanje slobode izražavanja moglo tumačiti šire u Crnoj Gori u odnosu na međunarodne instrumente.

Ustav Crne Gore uređuje slobodu štampe i drugih vidova javnog obavještanja, te zabranjuje cenzuru u Crnoj Gori (članovi 49 i 50). Šire tumačenje ograničavanja slobode izražavanja, problematično je kada se uzme u obzir paragraf 3, člana 49 Ustava Crne Gore, koji propisuje „pravo na naknadu štete prouzrokovane objavljivanjem netačnog podatka ili obavještenja“. Sa druge strane, Zakon o obligacionim odnosima omogućava slobodu izražavanja, oslobađanjem odgovornosti lica koje je objavilo netačno saopštenje, ne znajući da je ono neistinito (stav 2, član 205).

Krivični zakonik Crne Gore uređuje povredu slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda. Član 161 ovog zakona reguliše da se sprečavanje ili ograničavanje slobode vjerovanja ili ispovijedanja vjere, kao i sprečavanje ili ometanje vršenja vjerskih obreda, kažnjava novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine. Takođe, ovaj član uređuje kazne za prinuđavanje drugog za izjašnjavanje o svom vjerskom ubjeđenju, kao i kazne za službena lica koja učine djela koja su definisana ovim članom.

Krivični zakonik, takođe, uređuje kazne za sprečavanje, ometanje i rasturanje štampanih stvari i emitovanja programa (član 179). Kazna za ometanje štampanja časopisa i novina, između ostalih, kao i sprečavanje ili ometanje emitovanja radio i televizijskog programa, kažnjava se novčano ili zatvorom do jedne godine, dok se za ova djela službeno lice kažnjava zatvorom do tri godine.

Sa druge strane, Krivični zakonik je uređivao uslove pod kojima se određeno lice može kazniti za uvredu i klevetu (članovi 195 i 196). Ova dva člana, zbog načina na koji uređuju kazne za klevetu i uvredu, mogu značajno ograničiti slobodu izražavanja. Član 195 uređuje da se lice koje uvrijedi drugog kažnjava novčanom kaznom od hiljadu i dvije stotine do četiri hiljade eura, dok se za isto djelo, a koje je učinjeno putem medija ili sličnih sredstava, učinilac kažnjava novčanom kaznom od tri hiljade do deset hiljada eura. Stav 4 ovog člana utvrđuje izuzetke od kažnjavanja, u koje se, između ostalog, uvodi i princip namjere, pa se osoba neće kazniti „ako se iz načina izražavanja ili iz drugih okolnosti vidi da to nije učinio u namjeri omalovažavanja.“

Pored ovih, i sljedeći zakoni utiču na slobodu izražavanja i ostvarivanje/unapređivanje medijskih sloboda: Zakon o medijima, Zakon o elektronskim medijima, Zakon o tajnosti podataka, Zakon o telekomunikacijama...

Institucionalni okvir

Ustavni sud: Ustavom Crne Gore iz 2007. godine propisane su nadležnosti Ustavnog suda. Član 149 Ustava Crne Gore uređuje da Ustavni sud, između ostalog: odlučuje o saglasnosti zakona sa Ustavom i

potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima; o saglasnosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom; o ustavnoj žalbi zbog povrede ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, nakon iscrpljivanja svih djelotvornih pravnih sredstava. Ustavni sud, takođe, prati ostvarivanje ustavnosti i zakonitosti, i prijavljuje konstatovane pojave neustavnosti i nezakonitosti Skupštini.⁷⁵

Vrhovni sud: Ustav Crne Gore, članom 124, stavovima 1, 2 i 3 propisuje da je Vrhovni sud najviši sud u Crnoj Gori, da obezbjeđuje jedinstvenu primjenu zakona od strane sudova, te uređuje način odabira i razrešavanja sa funkcije predsjednika ovog suda. Zakon o sudovima⁷⁶, uređuje da je Vrhovni sud najviši sud u Crnoj Gori, sa sjedištem u Podgorici. Član 26 ovog zakona propisuje nadležnosti suda i propisuje da Vrhovni sud: odlučuje u trećem stepenu, kad je to zakonom određeno; odlučuje o vanrednim pravnim lijekovima protiv odluka sudova u Crnoj Gori; odlučuje protiv odluka svoga vijeća kad je to zakonom određeno; odlučuje o prenošenju mjesne nadležnosti, kad je očigledno da će drugi stvarno nadležni sud lakše sprovesti postupak ili iz drugih važnih razloga; određuje mjesno nadležni sud, kad nije isključena nadležnost sudova u Crnoj Gori i kad se, na osnovu pravila o mjesnoj nadležnosti, ne može pouzdano odrediti koji je sud u određenoj pravnoj stvari mjesno nadležan; rješava sukobe nadležnosti između sudova raznih vrsta na teritoriji Crne Gore, izuzev kad je određena nadležnost nekog drugog suda; vrši i druge poslove određene zakonom. Član 27 Zakona o sudovima propisuje da Vrhovni sud u Opštoj sjednici: 1. utvrđuje načelne pravne stavove i načelna pravna mišljenja radi jedinstvene primjene Ustava, zakona i drugih propisa na teritoriji Crne Gore; razmatra pitanja u vezi sa radom sudova, primjenom zakona i drugih propisa i vršenjem sudske vlasti, o čemu, kad ocijeni potrebnim, obavještava Skupštinu; donosi Poslovnik o radu sudskih odjeljenja i Opšte sjednice Vrhovnog suda; daje mišljenje o kandidatima za predsjednika i sudije Vrhovnog suda; vrši i druge poslove određene zakonom.

Viši sud⁷⁷: U Crnoj Gori postoje dva Viša suda i to u Podgorici i Bijelom Polju. Viši sud u Bijelom Polju nadležan je za područja osnovih sudova u: Bijelom Polju, Beranama, Žablaku, Kolašinu, Plavu, Pljevljima i Rožajama, dok je Viši sud u Podgorici nadležan za područja osnovih sudova u: Podgorici, Baru, Danilovgradu, Kotoru, Nikšiću, Ulcinju, Herceg Novom i Cetinju.

⁷⁵ Web sajt Ustavnog suda Crne Gore, www.ustavnisudcg.co.me

⁷⁶ Zakon o sudovima, "Sl. list CG", br. br.5/02, 49/04 i 22/98

⁷⁷ Sajt Višeg suda u Podgorici, <http://www.visisudpg.gov.me>

Viši sud u prvom stepenu sudi u krivičnom postupku o krivičnim djelima za koja je, kao glavna kazna, propisana kazna zatvora preko 10 godina, bez obzira na svojstva, zanimanje i položaj lica prema kojem se postupak vodi i bez obzira na to da li je djelo izvršeno u mirnodopskim uslovima, za vrijeme vanrednog stanja, neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja i o krivičnim djelima, u koje spada i izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti. Sud, takođe, sudi krivičnim djelima za koja je, posebnim zakonom, određena nadležnost višeg suda, te sprovodi postupak i odlučuje o zahtjevu za izdavanje okrivljenih i osuđenih.

Viši sud u drugom stepenu odlučuje o žalbama protiv odluka osnovnih sudova.

Osnovni sudovi su organi koji postupaju u krivičnim i građanskim stvarima kada je to propisano zakonom i obuhvataju, pored ostalih, i krivična djela navedena u ovom tekstu, a koja se odnose ili su se odnosila i na klevetu i uvredu, i druga krivična djela u vezi sa zaštitom dostojanstva ličnosti i zaštiti njegove privatnosti.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava: Ovo ministarstvo vrši poslove koji se odnose na: praćenje ostvarivanja i zaštitu prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u dijelu njihovog nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta; unapređivanje međusobnih odnosa pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; dalje unapređenje međuetničke tolerancije u Crnoj Gori, kao i uspostavljanje i održavanje nesmetanih kontakata pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica - sa građanima i udruženjima van Crne Gore, sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno - istorijsko nasljeđe, kao i vjerska ubjeđenja; oblast ljudskih prava u pitanjima koja nijesu u djelokrugu drugog ministarstva, oblast rodne ravnopravnosti, kao i druge poslove koji su mu određeni u nadležnost.

Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave: U Odsjeku za praćenje i sprovođenje propisa vrše se poslovi koji se odnose na: izradu strategija, projekata, programa u oblasti lokalne samouprave; praćenje izvršavanja zakona i drugih propisa; analitičko praćenje stanja i vršenja nadzora nad radom organa lokalne samouprave u procesu donošenja statuta, planova i programa razvoja, budžeta i završnog računa, planova i programa u pojedinim upravnim oblastima, odluka koje u skladu sa zakonom uređuje i obezbjeđuje ostvarivanje prava i sloboda građana, odluke o organizaciji organa lokalne uprave i javnih službi; izradu predloga odluka za obustavljanja od izvršavanja propisa ili opštih akata Skupštine, koji su suprotni sa Ustavom i zakonom, ili se njima ograničavaju zakonom utvrđene slobode, prava i dužnosti građana; izradu predloga za pokretanje

postupka pred Ustavnim sudom; izradu predloga Vladi za donošenje odluke o upozorenju i raspuštanju Skupštine; izradu predloga odgovora na predloge pred Ustavnim i Upravnim sudom; vršenje nadzora rada organa lokalne samouprave u skladu sa zakonom; izdavanje uputstava i instrukcija za rad i ukazivanje stručne pomoći organima lokalne samouprave; pripremu mišljenja na nacрте i predloge zakona i drugih propisa organa državne uprave u vezi nadzora nad zakonitošću rada organa lokalne samouprave i davanje pravnih mišljenja organima lokalne samouprave vezanih za navedene oblasti; obavljanje i drugih poslova iz djelokruga Odsjeka.⁷⁸

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Ombudsman⁷⁹: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda u Republici Crnoj Gori je nezavisna i samostalna institucija, čiji je zadatak da štiti i unapređuje ljudska prava i slobode, kada su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem organa javne vlasti. Pored ove funkcije, Zaštitnik ima i daleko širu misiju, a to je stvaranje svijesti o potrebi vladavine prava; o potpunoj i dosljednoj zaštiti sloboda i prava građana i, uopšte, stvaranja pravne sigurnosti građana; zakonitog i nepristrasnog rada svih državnih organa, pred kojima građani ostvaruju svoja prava, slobode, obaveze i pravne interese.

Ljudskim pravima se smatraju, ne samo prava garantovana Ustavom i zakonima, već i prava garantovana ratifikovanim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda ustanovljena je posebnim zakonom, koji je donijela Skupština Republike Crne Gore, 10. jula 2003. godine. Zaštitnik vrši svoju funkciju na osnovu Ustava i zakona, i u svom radu se pridržava načela pravde i pravičnosti.

Zakon o zaštitniku ljudskih prava i sloboda uspostavlja samostalnost rada zaštitnika, te da se zaštitniku može obratiti svako ko smatra da su aktom, radnjom ili nepostupanjem organa povrijeđena njegova prava ili slobode (član 4). Ovaj član, takođe, uređuje da zaštitnik može postupati i na svoju inicijativu, te da je postupak pred zaštitnikom besplatan. Članom 23 se uređuju nadležnosti i ovlašćenja ove institucije, prema kojem se zaštitnik bavi i opštim pitanjima od značaja za zaštitu i unapređenje ljudskih prava i sloboda, ostvaruje saradnju sa odgovarajućim organizacijama i institucijama koje se bave ljudskim pravima i slobodama. Zakon, takođe, uređuje nadležnost Ombudsmana za iniciranje izmjena i dopuna pojedinih propisa, naročito radi njihovog

⁷⁸ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva unutrašnjih poslova I javne uprave, broj 03-430, 25.01.2007.

⁷⁹ Web site Ombudsmana, www.ombudsman.co.me/o_zastitniku.htm

usklađivanja sa međunarodno priznatim standardima u oblasti ljudskih prava i sloboda. Takođe, zaštitnik daje mišljenje na nacrt zakona, drugog propisa ili opšteg akta, ili ukoliko smatra da je to potrebno radi zaštite i unapređenja ljudskih prava i sloboda (član 25).

Studija slučaja: Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti

Vjeroispovijest i nacionalna pripadnost u Crnoj Gori su tijesno isprepletane, te je u mnogim slučajevima teško utvrditi da li su diskriminatorni postupci bili prevashodno vjerske, nacionalne ili etničke prirode. Pored nekoliko manjih incidenata, koji se tiču upada na imovinu religijskih institucija, karakteristično za minuli period jesu, prvenstveno, politički procesi, uz nekoliko izolovanih slučajeva povrede vjerskih sloboda, i to: trvenja između sljedbenika Srpske i Crnogorske pravoslavne crkve, prevashodno oko pitanja zvaničnog priznanja i vlasništva nad imovinom; vehabizam u Crnoj Gori; nekoliko izolovanih slučajeva religijske netrpeljivosti i podsticanja vjerske mržnje. Važno je napomenuti da u izvještaju Ombudsmana za 2010 godinu, na povrede građanskih i političkih prava odnosilo se 278 pritužbi, od kojih se jedna odnosila na slobodu mišljenja i izražavanja.⁸⁴

Slučaj I - Slučaj napada mladog vehabije Sultana Nurkovića iz Rožaja na Imama Asmira Kujevića, i Deme Ramovića, vođe bezbjedonosnog sektora u ispostavi policije u tom gradu, 23. avgusta 2009. godine, ponovo je bacio u žižu problem vehabija u Crnoj Gori. Iako je određen broj medija prenosio da je napad Nurkovića povezan

⁸⁰ HRA Montenegro, „Ljudska prava u Crnoj Gori 2010-2011“

http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Ljudska_prava_u_Crnoj_Gori_2010-2011.pdf, pristup: 01.10.2011., str. 279-292,

⁸¹ Freedom House, „Freedom in the World 2011“

http://www.freedomhouse.org/images/File/fiw/FIW_2011_Booklet.pdf, 13.01.2011., pristup: 01.10.2011.

⁸² U.S. Department of State, „2010 Human Rights Reports: Montenegro“

<http://www.state.gov/documents/organization/160205.pdf>, 08.04.2011, pristup: 01.10.2011.

⁸³ YIHR, „I kvartalni izvještaj o stanju ljudskih prava 2011“

<http://www.yihr.me/wp-content/uploads/2010/03/YIHR-I-kvartalni-izvjestaj-05.04.-ffinal.pdf>

⁸⁴ Crna Gora Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, „Izvještaj o radu za 2010. godinu“

<http://www.ombudsman.co.me/izvjestaji.php>, Podgorica, mart 2011, pristup: 01.10.2011.

sa pokretom vehabizma, te neslaganja mladog vehabije sa stavovima Imama, konkretan slučaj ipak nema veze sa ovim pokretom, što je i potvrđeno sudskom odlukom. Naime, slučaj je procesuiran kao pokušaj ubistva,⁸⁵ te je Viši sud u Bijelom Polju, 26. aprila 2010. godine, lišio slobode mladog Nurkovića.⁸⁶

Slučaj II - 29. juna 2010. godine, Imam Mirsad Mucaj i pripadnici džemata u Ulcinju su osudili skrnjavanje dva groba u dvorištu džamije „Bregut“, u centru grada, i zatražili od nadležnih organa da se uhvate počinioци.⁸⁷

Slučaj III - 27. aprila 2010. godine, neidentifikovane osobe su bacale kamenje na parohijski dom u Rožajama. U članku koji je objavio Dan, 29. aprila 2010. godine, navodi se da nepoznati počinioци, pored parohijskog doma u Rožajama, nerijetko kamenuju i crkvu Ružicu.⁸⁸

Slučaj IV - Slučaj u Tivtu, sa druge strane, pokazao je ozbiljnu osjetljivost po pitanju različitosti i vjerske (ne)tolerancije. Ono što je interesantno za ovaj slučaj, jeste činjenica da je oštra reakcija šire javnosti dovela do preinačenja optužnice, pa je krivično djelo uništenje i otuđenje tuđe stvari prekvalifikovao na krivično djelo izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje iz člana 370. Krivičnog zakonika Crne Gore. Čini se da ovakva situacija ukazuje na neosjetljivost državnih organa, koji bi trebali doprinositi boljem poštovanju slobode misli, savjesti i vjeroispovijesti. Međutim, upravo preinačenje optužnice na inicijativu šire javnosti, predstavlja svojevrsan indikator kulture religijske tolerancije u Crnoj Gori, bez obzira na sami incident, za koji su optuženi Ž.M. i Z. R.

Slučaj V - Odnosi između glavnih religijskih grupacija su suštinski na zadovoljavajućem nivou. Izuzetak predstavlja dugoročna tenzija između Srpske pravoslavne crkve (u daljem tekstu: SPC) i Crnogorske pravoslavne crkve (u daljem tekstu: CPC) – problem koji je ispunjen političkim konotacijama. Obje crkve polažu prava na imovinu, dominantnost i zvanično priznanje, te je takva situacija podložna manipulacijama u političke svrhe (kako od strane vlasti, tako i opozicije). Ovakvu situaciju zabilježila je i ocjena Evropske komisije, gdje je

⁸⁵ Arhiva Medija; Monitor, Oko nas, „S etiketom na bradi“, 28. avgust 2009.

⁸⁶ (kr. sl br. 84/0)

⁸⁷ ND, Vijesti, Društvo, „Vandali oskrnavili grob Ahmeta Đulija“, 30. jun 2010.

⁸⁸ Dan, Hronika, „Kamenjem na dom sveštenika“, 29. april 2010.

primijećeno miješanje vlasti u sporu između dvije crkve.⁸⁹ Tako je, 19. avgusta 2009. godine, došlo do sukoba sljedbenika SPC i CPC na Ivanovim Koritima, u blizini Cetinja. Mediji su prenijeli da se određen broj sljedbenika SPC zaključao u crkvi, te onemogućio Mitropolitu CPC Mihailu da sprovede liturgiju. Sudski spor koji se tiče vlasništva nad crkvom u Bajicama, u blizini Cetinja, još uvijek nije riješen.

Studija slučaja: Sloboda izražavanja i unapređenja medijskih sloboda

Štampani mediji u Crnoj Gori uključuju privatna i državna izdanja. Nezavisni mediji u Crnoj Gori su aktivni i izražavaju različita politička i društvena mišljenja, koja su, pak, u određenim slučajevima nailazila na uslovljavanje novinara, urednika i medija kroz značajne kazne.⁹⁰⁻⁹²

Iako ugrožavanje bezbjednosti i uslovljavanje novinara, putem krivičnih postupaka, značajno utiču na ostvarivanje medijskih sloboda, isti nijesu „potisnuli“ medijske slobode u Crnoj Gori, koje zauzimaju sve značajniji prostor u društveno-političkim procesima. Dekriminalizacijom клевете i uvrede, stvaraju se uslovi za adekvatnije ostvarivanje slobode izražavanja u Crnoj Gori. Ovakva normativna postavka stvorila je uslove za donošenje oslobađajućih presuda, što je predstavljalo i presedan u slučaju gospodina Ibrahima Čikića.

Međutim, u cilju sveobuhvatnog unapređenja medijskih sloboda i sloboda izražavanja, neophodno je, pored usvajanja zakonskih rješenja i njihove adekvatne implementacije, razriješiti i slučajeve ubistava i napada, kako bi se stvorili još povoljniji uslovi za ostvarivanje ovih sloboda.

Slučaj Miomira Mugoše - Posebno kontroverzan slučaj predstavlja nasrtanje pesnicama i pištoljem gradonačelnika Podgorice Miomira Mugoše i njegovog sina Miljana na fotoreportera “Vijesti” Borisa Pejovića i

⁸⁹ Analitički izvještaj EK uz Mišljenje o zahtjevu CG za prijem u članstvo EU, str 26

⁹⁰ Amnesty International, „Annual Report 2011: The State of the world’s human rights, Montenegro”,
<http://www.amnesty.org/en/region/montenegro/report-2011#section-94-5>, pristup: 01.10.2011

⁹¹ Civil Rights Defenders, „Human Rights in Montenegro”,
<http://www.civilrightsdefenders.org/en/analysis/7609/> posljednje ažuriranje: septembar 2010. pristup: 01.10.2011.

⁹² Amnesty International, „Concerns in Montenegro: January-June 2009”,
<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR66/004/2009/en/e31d41e1-b412-43d9-8c35-dcdee5044835/eur660042009en.pdf>,
septembar 2009. pristup: 01.10.2011.

urednika lista Mihaila Jovovića. Poseban problem u ovom slučaju je, kako navodi ND *Vijesti*, težnja da se optuži i urednik "Vijesti", zbog navodnog napada na Mugošinog vozača Dragana Radonjića.⁹³ Naime, brojna vještačenja i ljekarski nalazi, poslužili su da, u maju 2011. godine, tužilaštvo podigne optužnicu po službenoj dužnosti protiv Jovovića za nanošenje lakših tjelesnih povreda Draganu Radonjiću. Sa druge strane, optužnica, koju je potpisala zamjenica osnovnog tužioca, Sanja Jovičević, tereti Miljana Mugošu da je, 5. avgusta 2009. godine, teško povrijedio urednika "Vijesti". Međutim, i pored tvrdnji fotoreportera i urednika "Vijesti" da je gospodin Miljan Mugoša prijetio i pištoljem, policija nije izvršila pretres, tako da se oružje ne pominje, niti u krivičnoj prijavi, niti u optužnici. Pored nekoliko kontraverznih tvrdnji, koje se tiču vođenja istrage, posebno mjesto zauzima falsifikovanje zapisnika, prema kojem je Miljan Mugoša proveo nekoliko sati u policijskom pritvoru, što zapravo nije bio slučaj. Zbog navedenog, pokrenut je postupak protiv NN lica u policiji.

Slučaj Marka Milačića - Važan slučaj zauzima i otpuštanje novinara javnog servisa RTCG, Marka Milačića. Milačić je ranije upozoravao da mu iz RTCG prijete suspenzijom zbog kritičkog odnosa prema vlasti i pisanju za dnevni list *Vijesti*. Milačića i njegovo pravo na slobodu misli podržali su visoki evropski zvaničnici, domaći intelektualci, NVO aktivisti i novinari. Iako je premijer Igor Lukšić osudio slučaj kao "maliciozni čin nesavjesnog pojedinca", grupa intelektualaca, aktivista i novinara je, u svom saopštenju, izrazila da se ipak radi o sistemskom problemu.

Slučaj Ibrahima Čikića - Osnovni sud u Bijelom Polju donio je rješenje o obustavljanju krivičnog postupka protiv Ibrahima Čikića, kojeg je devet sugrađana tužilo da ih je, navodno, oklevetao u svojoj knjizi "Gdje sunce ne grije". Naime, jedanaest osoba, od kojih su dvije kasnije odustale, pokrenule su tužbu protiv gospodina Čikića zbog navoda koje je isti iznio u knjizi, da su ga bivši zaposleni mučili dok je služio zatvorsku kaznu, koju je pratila osuda onoga što gospodin Čikić smatra politički motivisanom presudom. Čikić je uhapšen 24. februara, a osuđen 28. decembra 1994. godine, "za ugrožavanje teritorijalne cjeline SRJ." Gospodin Čikić tvrdi da je suđenje, koje se vodilo protiv njega, "obična farsa", "bacanje prašine u oči javnosti" i "zastrašivanje", te da su sudski i istražni postupci sprovedeni nezavisno, Čikić smatra da bi bio ključni svjedok, a ne žrtva.

⁹³ ND *Vijesti*, Društvo, „Dvije godine farse“, 05 avgust, 2011.

Ipak, značaj ovog slučaja se ogleda u činjenici da je donesena oslobađajuća presuda, što dodatno reafirmiše napore da se ostvarivanje slobode misli u Crnoj Gori dovede na najveći mogući nivo. U rješenju o obustavljanju postupka, konstatovano je da je, u međuvremenu, uslijedila izmjena Krivičnog zakonika, čime je „predmetno krivično djelo iz člana 196. izbrisano, pa je odlučeno kao u izreci ovog rješenja“.

Preporuke

- Potrebno je proširiti paragraf 2, člana 47 Ustava Crne Gore, u smislu ograničavanja ostvarivanja prava na slobodu izražavanja, kada to nalažu interesi društva. Sa druge strane, potrebno je „suziti“ polja ograničavanja ostvarivanja ovog prava u smislu interesa pojedinca, kao što je to slučaj sa Evropskom konvencijom, gdje se ova sloboda ograničava zarad „zaštite ugleda i prava drugih“, nasuprot „pravom drugoga na dostojanstvo, ugled i čast“, kako je uređeno Ustavom Crne Gore. Na ovaj način se dozvoljeno ograničavanje slobode izražavanja može tumačiti šire u Crnoj Gori u odnosu na međunarodne standarde.
- Član 49 sadrži problematičnu definiciju „interesa pojedinca“, na osnovu kojeg se i propisuje pravo na naknadu štete. Pošto je pojam teško precizno utvrditi, isti se može široko tumačiti ili čak i zloupotrijebiti.
- Problem između SPC i CPC, a koji se tiče polaganja prava na imovinu i priznavanja, potrebno je što prije riješiti, kako bi se razgraničila nacionalna i vjerska pitanja i stvorila još povoljnija klima za razvoj vjerskog dijaloga i tolerancije u Crnoj Gori.
- U cilju promovisanja dijaloga i vjerske tolerancije, potrebno je omogućiti očuvanje kulturne i istorijske specifičnosti religijskih grupa, sprovesti kampanje podizanja građanske svijesti i kontinuirano raditi na uspostavljanju mehanizama koji vode ka poštovanju različitosti i pospješivanju kulture dijaloga.
- Dekriminalizacija klevete predstavlja značajan korak ka uspostavljanju povoljnijeg društveno-političkog ambijenta za potpunije ostvarivanje sloboda izražavanja i medija. U tu svrhu, međutim, potrebno je uložiti značajnije napore ka rasvjetljivanju slučajeva koji se tiču napada na medije, ali se ne smije stati na otkrivanju počinitelaca zločina, već se mora intenzivno raditi na otkrivanju motiva i nalogodavaca zločina.

Bibliografija

- Amnesty International, „Annual Report 2011: The State of the world’s human rights, Montenegro”, <http://www.amnesty.org/en/region/montenegro/report-2011#section-94-5>
- Amnesty International, „Concerns in Montenegro: January-June 2009”,
- Analitički izvještaj EK uz Mišljenje o zahtjevu CG za prijem u članstvo EU
- Arhiva Medija; Monitor, Oko nas, „S etiketom na bradi”, 28. avgust 2009. godine
- Civil Rights Defenders, „Human Rights in Montenegro”
- Freedom House, “Freedom in the World 2011”
- HRA Montenegro, „Ljudska prava u Crnoj Gori 2010-2011”, http://www.hracion.org/wp-content/uploads/Ljudska_prava_u_Crnoj_Gori_2010-2011.pdf, str. 279-292
- <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR66/004/2009/en/e31d41e1-b412-43d9-8c35-dcdee5044835/eur660042009en.pdf>, septembar 2009. godine,
- <http://www.civilrightsdefenders.org/en/analysis/7609/>
- http://www.freedomhouse.org/images/File/fiw/FIW_2011_Booklet.pdf
- <http://www.state.gov/documents/organization/160205.pdf>
- <http://www.yihr.me/wp-content/uploads/2010/03/YIHR-I-kvartalni-izvjestaj-05.04.-ffinal.pdf>
- ND Vijesti
- ND Dan
- Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva unutrašnjih poslova i javne uprave, broj 03-430, 25.01.2007.
- Sajt Višeg suda u Podgorici, <http://www.visisudpg.gov.me>
- U.S. Department of State, „2010 Human Rights Reports: Montenegro”,
- Vlada Crne Gore, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, „Izvještaj o radu za 2010. godinu”, <http://www.ombudsman.co.me/izvjestaji.php>, Podgorica, mart 2011. godine
- Web sajt Ustavnog suda Crne Gore, www.ustavnisudcg.co.me
- Web site Ombudsmana, www.ombudsman.co.me/o_zastitniku.htm
- YIHR, „I kvartalni izvještaj o stanju ljudskih prava 2011”,
- Zakon o sudovima, “Sl. list CG”, br. br.5/02, 49/04 i 22/98

Sloboda kretanja i bezbjednost ličnosti

Autor: Marijana Milić

Rezime i metodologija

Pravo slobode kretanja i nastanjivanja uzima se kao atribut svih sloboda, jer se bez slobode kretanja ne može ostvariti ni jedna druga ljudska sloboda. Ostvarenje ovog prava podrazumijeva protok i razmjenu znanja i ideja, a time i napredak, ne samo pojedinca, već i društva u cjelini. Iz ovih razloga, sloboda kretanja nije samo lična već i društvena kategorija. Po obimu ovog prava mjeri se snaga jednog društva i poštovanje principa da je sloboda svakog pojedinca uslov slobode za sve.

U dosadašnjem periodu praćenja kršenja prava slobode kretanja u Crnoj Gori, primjetno je da institucije, koje se bave zaštitom ljudskih prava, nijesu pokazale transparentnost u radu, što je uslovalo prepreke u našoj saradnji na planu zaštite ljudskih prava i sloboda. Iz tih razloga, ostali smo uskraćeni, kako u protekla dva mjeseca, tako i od početka realizacije ovog projekta, za uvid u spise konkretnih slučajeva kršenja pomenutog prava, što dovoljno govori o nepoštovanju Zakona o slobodnom pristupu informacijama.

Ovaj izvještaj je sačinjen na osnovu slobodnog pristupa informacijama iz saradnje sa predstavnicima sljedećih institucija : Upravom policije, Kancelarije zaštitnika ljudskih prava i sloboda, Osnovnog suda, Centra za socijalni rad i Pravnog centra za besplatnu pravnu pomoć raseljenih i interno raseljenih lica Crne Gore, u periodu od 1. februara 2011. do 1. maja 2012. Posmatranje poštovanja prava slobode kretanja u Crnoj Gori vršeno je, uglavnom, kroz prepisku sa predstavnicima navedenih institucija.

Normativni okvir

U Crnoj Gori sloboda kretanja je neprikosnoveni i može se ograničavati samo zakonom, i to u slučajevima predviđenim Ustavom. Ustavom Crne Gore garantuje se pravo na slobodu kretanja i nastanjivanja, kao i pravo napuštanja Crne Gore⁹⁴. Svako ima pravo na ličnu slobodu⁹⁵. Ustav propisuje pritvor i istražni zatvor

⁹⁴ Ustav Crne Gore , (čl.39)

² Ustav Crne Gore , (čl.29)

<http://www.skupstina.me/cms/site/data/ustav/Ustav%20Crne%20Gore.pdf>,

kada se osnovano sumnja da je neko izvršio krivično djelo i kada je tu sumnju potrebno provjeriti u istražnom postupku, što su najčešći slučajevi zakonitog lišenja slobode⁹⁶. Ipak, i u ovim slučajevima lišavanje slobode ne treba da bude opšte pravilo, već se može tumačiti restriktivno. Svako ima pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti za slučaj zakonitog hapšenja, u situacijama kada postoji opasnost uništenja dokaza za izvršeno krivično djelo, da bi se spriječilo izvršenje novih krivičnih djela ili bjekstvo osumnjičenog.⁹⁷ Svako lice je ovlašćeno da se slobodno kreće na teritoriji države u kojoj se zakonito nalazi, uključujući i slobodu izbora sopstvenog boravišta na toj teritoriji i, na kraju, ovlašćenja da napusti svaku zemlju, pa i sopstvenu.⁹⁸

Svako ima pravo slobode kretanja i nastanjivanja, kao i pravo napuštanja zemlje, uključujući i sopstvenu zemlju⁹⁹. Niko ne može biti izložen samovoljnom hapšenju ili zatvaranju, niko ne može biti lišen slobode, osim iz razloga predviđenih zakonom i u skladu sa postupkom propisanim zakonom, a svako, ko je lišen slobode, ima određena prava i garancije. Ipak, Evropska konvencija je preciznija, od svih navedenih međunarodnih instrumenata, u pogledu razgraničenja slučajeva zakonitog od nezakonitog lišenja slobode¹⁰⁰.

Ustavne garancije slobode kretanja konkretizovane su odredbama materijalnog krivičnog prava. Konkretno, predviđeni su osnovni i nekoliko težih oblika krivičnog djela protivpravnog lišenja slobode. Sloboda kretanja štiti se i drugim inkriminacijama, posebno krivičnim djelom otmice, međunarodnog terorizma, uzimanja talaca i povrede slobode kretanja i nastanjivanja¹⁰¹. U skladu sa pomenutim međunarodnim instrumentima i nacionalnim zakonodavstvom, zakonito je samo ono lišenje slobode zasnovano na razlozima predviđenim zakonom i sprovedeno po postupku koji predviđa zakon. Međutim, hapšenje u slučajevima predviđenim zakonom može biti samovoljno ili arbitrarno, iako je u praksi to teško utvrditi. Pa se prinudno smještanje mentalno oboljelih lica u psihijatrijske ustanove smatra zakonitim lišenjem slobode, ali, isto tako, može biti samovoljno ili arbitrarno, ako se sprovodi bez odgovarajuće procedure propisane zakonom. Zakonito hapšenje se, takođe, može transformisati u nezakonito, što se nerijetko dešava u slučajevima protivpravnog produženja

⁹⁶ Ustav Crne Gore, (čl.30)

⁹⁷ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, član 5, stav 1c, vidjeti sajt Evropskog suda za ljudska prava

⁹⁸ Protokolom 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u članu 2 jemči se sloboda kretanja

⁹⁹ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (čl. 13)

¹⁰⁰ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (čl.9) u skladu sa (čl.9) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, kao i međunarodnim instrumentima EK u članu 5 Protokola br.4. u članu 1 uz EK

¹⁰¹ Krivični zakonik Crne Gore, (čl.164KZ), (čl.447) (čl.448), (čl.163) <http://www.upravapolicije.com/crna-gora-uprava-policije-krivični-zakonik-54-8-16.html>

pritvora od strane sudskih organa, suprotno ustavnim i zakonskim propisima koji određuju maksimalno trajanje pritvora, to jest istražnog zatvora na 6 mjeseci, navodno u cilju obezbjeđenja dokaza.¹⁰²

Institucionalni okvir

Analizom dosadašnjih rezultata ovog istraživanja, nameće se zaključak da je loša saradnja sa sudovima, većim dijelom, prouzrokovana nepoštovanjem zakona o slobodnom pristupu informacijama, što ima za posljedicu nedostatak slučajeva kršenja pomenutog prava, sa izuzetkom slučaja Mišurović. Iz navedenih razloga, ne mogu konkretizovati relaciju dolje navedenih institucija i primjene ovog prava u kontekstu njihove nadležnosti i djelovanja.

Ustavni sud – je osnovan 1963. godine Ustavom SR Crne Gore. Nakon nezavisnosti, donesen je novi Ustav koji je dao šire nadležnosti sudu, i broj sudija se uvećao sa pet na sedam. Nove nadležnosti se, između ostalog, odnose na odlučivanje o ustavnoj žalbi zbog povrede ljudskih prava i sloboda garantovanih Ustavom, a nakon iscrpljivanja svih djelotvornih pravnih sredstava. Prema Ustavu Crne Gore (član 149) Ustavni sud: odlučuje o saglasnosti zakona sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima; o saglasnosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom; o ustavnoj žalbi zbog povrede ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, nakon iscrpljivanja svih djelotvornih pravnih sredstava; da li je predsjednik Crne Gore povrijedio Ustav; o sukobu nadležnosti između sudova i drugih državnih organa, između državnih organa i organa jedinica lokalne samouprave i između organa jedinica lokalne samouprave; o zabrani rada političke partije ili nevladine organizacije; o izbornim sporovima i sporovima u vezi sa referendumom koji nijesu u nadležnosti drugih sudova; o saglasnosti sa Ustavom mjera i radnji državnih organa preuzetih za vrijeme ratnog i vanrednog stanja; vrši druge poslove utvrđene Ustavom¹⁰³.

Sudovi – Struktura sudova u Crnoj Gori se, po osnovu nadležnosti, dijeli na: Vrhovni, Apelacioni, Upravni, dva Viša i dva Privredna i 15 Osnovnih sudova.

¹⁰² Slučaj L.M. iz Nikšića, koji je presudom Vrhovnog suda 2004. godine, nakon više od 8 godina pritvora, oslobođen optužbe

¹⁰³ Materijal preuzet sa sajta Ustavnog suda Crne Gore, više vidjeti na sajtu Ustavnog suda <http://www.ustavisudcg.co.me/slike/ustavisud/nadleznost.htm>

Vrhovni sud je najviši sud u državi, sa sjedištem u Podgorici. Vrhovni sud: odlučuje u trećem stepenu kad je to zakonom određeno; odlučuje o vanrednim pravnim lijekovima protiv odluka sudova u Crnoj Gori; odlučuje protiv odluka svoga vijeća kad je to zakonom određeno; odlučuje o prenošenju mjesne nadležnosti, kad je očigledno da će drugi, stvarno nadležni sud, lakše sprovesti postupak, ili iz drugih važnih razloga; određuje mjesno nadležni sud, kad nije isključena nadležnost sudova u Crnoj Gori i kad se, na osnovu pravila o mjesnoj nadležnosti, ne može pouzdano odrediti koji je sud u određenoj pravnoj stvari mjesno nadležan; rješava sukobe nadležnosti između sudova raznih vrsta na teritoriji Crne Gore, izuzev kad je određena nadležnost nekog drugog suda; vrši i druge poslove određene zakonom.¹⁰⁴

Viši sud – U Crnoj Gori postoje dva Viša suda i to u Podgorici i Bijelom Polju. Viši sud u prvom stepenu: sudi u krivičnom postupku o krivičnim djelima za koja je, kao glavna kazna, propisana kazna zatvora preko 10 godina, bez obzira na svojstva, zanimanje i položaj lica prema kojem se postupak vodi, i bez obzira na to da li je djelo izvršeno u mirnodopskim uslovima, za vrijeme vanrednog stanja, neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja i o krivičnim djelima; odavanja državne tajne; pozivanja na nasilnu promjenu državnog uređenja; izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti; povrede teritorijalnog suvereniteta; udruživanja radi neprijateljske djelatnosti; organizovanja grupe i podsticanja na izvršenje genocida i ratnih zločina; povrede ugleda Republike; povrede ugleda međunarodne organizacije; povrede ravnopravnosti u vršenju privredne djelatnosti; stvaranja monopolističkog položaja; kršenja zakona od strane sudije; odavanja službene tajne; ugrožavanja bezbjednosti leta vazduhoplova; neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga; ubistva na mah; silovanja. Sud, još, sudi o krivičnim djelima za koja je posebnim zakonom određena nadležnost višeg suda i sprovodi postupak i odlučuje o zahtjevu za izdavanje okrivljenih i osuđenih lica.¹⁰⁵

Osnovni sud – U Crnoj Gori ima 15 Osnovnih sudova. Osnovni sud je nadležan: U krivičnim predmetima da: u prvom stepenu sudi za krivična djela, za koja je zakonom propisana, kao glavna, novčana kazna ili kazna zatvora do 10 godina, bez obzira na svojstva, zanimanje i položaj lica prema kojem se postupak vodi, i bez obzira

¹⁰⁴ Materijal preuzet sa sajta Vrhovnog suda Crne Gore, više možete vidjeti na web strani Vrhovnog suda Crne Gore <http://www.vrhsudcg.gov.me/OVrhovnomsudu/Nadle%C5%BEnost/tabid/63/Default.aspx>,

¹⁰⁵ Materijali preuzeti sa sajta Višeg suda u Podgorici, više vidjeti na sajtu Višeg suda u Podgorici, <http://www.visisudpg.gov.me/Po%C4%8Detnastrana/Osudu/tabid/55/Default.aspx>

na to da li je djelo izvršeno u mirnodopskim uslovima, za vrijeme vanrednog stanja, neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, ako za pojedina od ovih krivičnih djela nije određena nadležnost drugog suda; u prvom stepenu, sudi za krivična djela za koja je posebnim zakonom određena nadležnost osnovnog suda; sprovodi postupak i odlučuje po molbi za brisanje osude, po molbi za prestanak mjera bezbjednosti ili za prestanak pravnih posljedica osude i odlučuje u tim stvarima kad je tu osudu ili mjeru izrekao; U građanskim predmetima da u prvom stepenu sudi: u sporovima iz imovinskih, bračnih, porodičnih, ličnopravnih, autorskih i drugih odnosa, izuzev u onim koji su zakonom stavljeni u nadležnost nekog drugog suda; u sporovima povodom ispravke ili odgovora na informaciju sadržanu u sredstvima javnog informisanja i o zahtjevima povodom povrede ličnih prava učinjenih u sredstvima javnog informisanja; U radno pravnim predmetima, da u prvom stepenu sudi sporove: iz radnog odnosa; o zaključenju i primjeni kolektivnih ugovora, kao i sve sporove između poslodavaca i sindikata; o primjeni propisa o štrajku; o izboru i razrješenju organa u preduzećima i drugim pravnim subjektima; U ostalim pravnim stvarima da: u prvom stepenu, rješava vanparnične predmete, ako ovim zakonom nije drukčije određeno; rješava izvršne stvari i sporove koji nastanu u toku ili povodom izvršnog postupka, ako ovim zakonom nije drukčije određeno; odlučuje o priznavanju i izvršavanju stranih sudskih odluka, osim onih za koje je nadležan privredni sud; vrši poslove pravne pomoći.¹⁰⁶

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda (Ombudsman) – je definisan kao nezavisna i samostalna institucija, čiji je zadatak da štiti i unapređuje ljudska prava i slobode, kada su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem organa javne vlasti. Ombudsman je određen za nacionalni mehanizam za prevenciju torture u skladu sa Opcionim protokolom uz Konvenciju o zabrani mučenja i mehanizam zaštite od diskriminacije u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije. Dvije nove nadležnosti još uvijek nijesu dodijeljene Ombudsmanu, jer predlog novog zakona još uvijek nije prošao skupštinsku proceduru. Ombudsman izvještaj o radu dostavlja jednom godišnje Skupštini Crne Gore do 31. marta za prošlu godinu. U ovogodišnjem izvještaju građani su se najviše žalili na rad sudova, i to u 146 slučajeva, na rad državnih organa u 133 slučaja, na rad javnih službi i nosilaca javnih ovlašćenja u 63 slučaja, a na lokalne organe građani su se žalili u 33 slučaja. Na rad državnog tužilaštva građani su se žalili osam puta. Institucija Ombudsmana popravila je saradnju sa NVO sektorom, a aktivnosti na zaštiti ljudskih prava su značajno popravljene u odnosu na prethodni period. Kancelarija iz budžeta dobija skromna

¹⁰⁶ Materijal preuzet sa sajta Sudovi u Crnoj Gori, više vidjeti na stranici <http://www.sudovi.co.me/home.php?PID=126&LANG=mn#osnovni>

sredstva, koja dovode u pitanje efikasno funkcionisanje kancelarije i zapošljavanje stručnog kadra u instituciji. Budžet Zaštitnika za 2011. godinu iznosi 485.945.97eura.¹⁰⁷

Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore obavlja poslove državne uprave koji se odnose na: zaštitu bezbjednosti Republike Crne Gore i otkrivanje i sprečavanje djelatnosti usmjerenih na podrivanje ili rušenje Ustavom utvrđenog poretka; zaštitu života, lične i imovinske sigurnosti građana; sprečavanje i otkrivanje krivičnih djela i pronalaženje i hvatanje učinioca krivičnih djela i njihovo privođenje nadležnim organima; održavanje javnog reda i mira; obezbjeđivanje zborova i drugih okupljanja građana; obezbjeđivanje određenih ličnosti i objekata; bezbjednost saobraćaja na putevima; kontrolu prelaženja državne granice; kontrolu kretanja i boravka u graničnom pojasu; kontrolu kretanja i boravka stranaca; nabavljanje, držanje i nošenje oružja i municije; proizvodnju i promet eksplozivnih materija, zapaljivih tečnosti i gasova; zaštitu požara; državljanstvo; jedinstveni matični broj građana; lične karte...¹⁰⁸

Ministarstvo pravde vrši poslove uprave koji se odnose na: organizaciju i rad sudova i državnog tužioca, organa za prekršaje, organa za izvršenje krivičnih sankcija; krivično zakonodavstvo; sudske postupke i prekršajni postupak; pravosudni ispit; međunarodnu pravnu pomoć iz nadležnosti ovog ministarstva, pomilovanja i uslovni otpust; advokaturu i druge vidove pravne pomoći; organizaciju državne uprave, obezbjeđivanje sprovođenja zakona i drugih propisa koji se odnose na organizaciju i metode rada u ostvarivanju funkcija ministarstava i organa uprave; stručnost i efikasnost organa državne uprave; obezbjeđenje sprovođenja propisa u upravnom postupku i kancelarijskom poslovanju; udruživanje građana; pečate državnih organa; službeničke odnose; stručne ispite za rad u organima državne uprave; organizaciju i funkcionisanje i primjenu propisa iz oblasti lokalne samouprave iz nadležnosti ovog ministarstva; upravni nadzor u oblastima za koje je ministarstvo osnovano, kao i druge poslove koji su mu određeni u nadležnost¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Izvor: Izvještaj o radu Ombudsmana za 2010. godinu, str.35(<http://www.zastitnik.co.me/izvjestaji.php>)

¹⁰⁸ Izvor: web sajt Ministarstva unutrašnjih poslova-<http://www.mup.gov.me/nadleznost/nadleznost>

¹⁰⁹ Izvor: websajt Vlade, <http://www.gov.me/biblioteka/uredbe/uredba> o organizaciji i načinu rada državne uprave

Studija slučaja

U toku istraživanja, nijesam uspjela da dođem do konkretnih slučajeva kršenja prava slobode kretanja sa izuzetkom, ujedno i jedinog, slučaja Mišurović, zato što institucije sa kojima sam sarađivala nijesu pokazale dovoljan nivo transparentnosti. Predstavnici institucija od kojih sam tražila relevantne informacije su se birokratski odnosili prema mojim zahtjevima i jedino što sam uspjela da dobijem od njih jesu statistički podaci. Na moje uporno insistiranje i razložno objašnjenje potrebe da slučajevi ne treba da ostanu u informativnoj blokadi, rezultat od strane institucija je ostao nepoželjan, što ukazuje na činjenicu njihovog razloga prikrivanja slučajeva od civilnog društva, to jest javnosti uopšte.

Prema evidencijama iz Uprave policije, to jest njihove područne jedinice Odjeljenja za planiranje, razvoj i analitiku, a vezano za dopis koji smo im uputili 18. aprila 2012., u mjesecu martu zadržano je 538 lica po raznim osnovama (Zakonika o krivičnom postupku , Zakona o policiji , Zakona o zaštiti nasilja u porodici i dr.).¹¹⁰

Prema podacima Osnovnog suda – Podgorica, u periodu od 17.februara do 15.aprila 2012. godine podnijete su 73 tužbe po osnovu neosnovanog lišenja slobode za naknadu štete, od strane oštećenih lica to jest njihovih punomoćnika. Odnosno, 17. februara predato je 48 tužbi (slučaj "Morinj"), a 12. aprila 2012. predato je 17 tužbi (slučaj "Morinj") .¹¹¹

U periodu od 1. februara do 15. aprila 2012. kancelarija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda nije primila ni jednu tužbu od strane lica kojima je ograničena sloboda kretanja, kao ni od strane lica lišenih slobode.¹¹²

U periodu od 1. februara do 15. aprila 2012. godine, prema evidenciji Tima za zaštitu djece iz porodica s poremećenim odnosima Centra za socijalni rad Podgorica, nije bilo slučajeva ograničenja, kao ni slučajeva lišenja roditeljskog prava staranja.¹¹³

U periodu od 1. februara 2011. do 15. aprila 2012. godine, prema evidenciji Pravnog centra za besplatnu pravnu pomoć izbjeglica i raseljenih lica, nema registrovanih slučajeva povrede prava na kretanje i nastanjivanje

¹¹⁰ Podaci dobijeni povodom dopisa upućenog Direktor Uprave policije gospodinu Božidaru Vuksanoviću 18.aprila 2012, u pismenom odgovoru od 26.aprila 2012. g-đe Ljilje Đonaj iz sektora Analitike u Upravi policije, inače odgovorne za obradu dostavljenih podataka

¹¹¹ Podaci dobijeni povodom dopisa upućenog Predsjedniku Osnovnog suda gospodinu Zoranu Radoviću 17. aprila 2012, u prepisci sa Generalnom sekretarkom Slavicom Stijović od 23. aprila 2012.

¹¹² Podaci dobijeni povodom dopisa upućenog Zaštitniku ljudskih prava i sloboda gospodinu Šučku Bakoviću 17. aprila 2012, u pismenom odgovoru od 26.aprila Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore

¹¹³ Podaci dobijeni povodom dopisa upućenog direktorici Centra za socijalni rad-Podgorica 20. aprila 2012., u pismenom obavještenju 23. Aprila 2012. predstavnice Centra za socijalni rad g-đe Ružice Jovanović, inače odgovorne za obradu dostavljenih podataka, čiji je originalni tekst dostavljen vašoj kancelariji za dio Aneksi

raseljenih lica u Crnoj Gori, iako je obezbjeđivanje lične dokumentacije, neophodne za podnošenje zahtjeva za odobravanje stalnog nastanjenja u Crnoj Gori, ozbiljan problem za određeni broj raseljenih lica. Neposjedovanje putne isprave, administrativne prepreke, zdravstveni i socio-ekonomski problemi dovode raseljena lica u nemogućnost da otputuju u zemlju porijekla i pribave potrebna dokumenta. Značajan iskorak u rješavanju ovog problema je postignut formiranjem Regionalne tehničke radne grupe za pojednostavljivanje procedura pribavljanja dokumentacije u okviru Beogradske inicijative. Tako je, raseljenim i interno raseljenim licima koja borave u Crnoj Gori omogućeno da zahtjeve za izdavanje dokumenata (pasoša, izvoda iz knjige rođenih, uvjerenja o državljanstvu), zahtjeve za upis i naknadni upis u registar rođenih i državljana, zahtjev za utvrđivanje državljanstva mogu podnijeti u diplomatsko-konzularnim predstavništvima u Crnoj Gori,¹¹⁴ sve do 31.12.2012. godine. S tim u vezi, do 07.11.2011. godine raseljena i interno raseljena lica mogla su samo sa legitimacijom raseljenog, to jest internno raseljenog lica i potvrdom kancelarije za azil, to jest Zavoda za zbrinjavanje, prelaziti državnu granicu na određenim graničnim prelazima i otputovati u zemlju porijekla, do 4 puta, uz prethodnu najavu radi pribavljanja lične dokumentacije.¹¹⁵ Povodom našeg zahtjeva za uvid u sudske spise upućenog Osnovnom sudu zbog nedostajanja konkretnog/ih slučaja kršenja prava slobode kretanja u dosadašnjem periodu posmatranja, po odobrenju Generalne sekretarke Osnovnog suda u Podgorici g-đe Slavice Stijović, dobili smo na uvid brojeve parnica kao imena sudija koji vode pomenute parnice.¹¹⁶ U pitanju su sudije Osnovnog suda u Podgorici Dijana Radulović i Ljiljana Šoškić kojima je upućen zahtjev za uvid u spise, na njihove e-mail adrese 10.11.2011., kao i putem fax-a u njihovim kancelarijama 07.12.2011. godine. S tim u vezi, na osnovu pismenog podneska predstavnice CEDEM-ovog Odjeljenja za ljudska prava Marije Cimbalević, a u skladu sa postojećim Memorandumom o saradnji s Vrhovnim državnim tužilaštvom, Vrhovnim sudom i Ministarstvom pravde, 20. februara 2012. dozvoljen mi je uvid u jednu od ponuđenih parnica, i to parnicu broj 3552/11 koju vodi sudija Dijana Radulović.¹¹⁷

Slučaj Mišurović - Mišurović Nemanji iz Podgorice je povrijeđeno pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti na taj način što je neosnovano lišen slobode u periodu od 14. jula 2009. godine do 28. juna 2010. godine

¹¹⁴ Očekuje se da će vrlo brzo i Ambasada BiH u Podgorici početi sa prijemom zahtjeva za izdavanje pasoša

¹¹⁵ Podaci dobijeni povodom dopisa upućenog predstavniku Pravnog centra za raseljena lica 26. aprila 2012. u pismenom obavještenju predstavnika centra g-dina Luke Kovačevića

¹¹⁶ Podaci dobijeni povodom zahtjeva za uvid u sudske spise upućenog predsjedniku Osnovnog suda gospodinu Zoranu Radoviću 03.11.2011. u usmenom obavještenju Generalne sekretarke Osnovnog suda g-đe Slavice Stijović

¹¹⁷ Slučaj Mišurović

odlukom Višeg suda u Podgorici. Mišurović Nemanja je podnio tužbu Osnovnom sudu u Podgorici 31. avgusta 2011. godine protiv države Crne Gore. Tužbeni zahtjev se odnosi na naknadu nematerijalne štete zbog neosnovanog lišenja slobode u periodu od 14. jula 2009. godine do 28. juna 2010. godine. Visina tužbenog zahtjeva je opredijeljena na iznos od 34,500 eura tj. za svaki mjesec neosnovanog pritvora iznos od 3000 eura. Tužilac se, prethodno, 11. maja 2011. godine obratio Ministarstvu pravde Crne Gore sa zahtjevom za naknadu štete zbog neosnovanog pritvora, zahtijevajući isplatu naknade štete u iznosu od 34,500 eura. Ministarstvo pravde Crne Gore je dopisom 27. oktobra 2011. godine obavijestilo tužioca, odnosno njegovog punomoćnika da može tužbom pokrenuti postupak pred sudom, što znači da nije udovoljilo zahtjevu tužioca od 11. maja 2011. godine. Postupak je u toku.

Preporuke

- Tokom prikupljanja informacija za izradu, kako ovog, tako i prethodnih izvještaja u radu sa državnim institucijama, ipak je najmanji problem nedovoljna efikasnost u pružanju povratnih informacija po zahtjevu o slobodnom pristupu informacijama, koliko je i dalje prisutno nepovjerenje prema nevladinim organizacijama, pa samim tim i neobavezujući odnos prema informacijama koje su im potrebne.
- Ako bi prevazišli pomenute probleme, smatram da bi institucije koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda morale promijeniti odnos prema radu, to jest pokazati veći stepen transparentnosti putem proaktivnog pristupa informacijama na njihovim sajtovima.

Iz tih razloga smatram da je neophodno :

- povećati transparentnost institucija, to jest učiniti dostupnim informacije iz njihovih nadležnosti na sajtovima;
- poštujući Zakon o slobodnom pristupu informacijama, uspostaviti pravno obavezujući odnos prema radu pomenutih institucija u smislu pružanja blagovremenih povratnih informacija.

Bibliografija

YIHR, „I kvartalni izvještaj o stanju ljudskih prava 2011“,

Vlada Crne Gore, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, „Izvještaj o radu za 2010. godinu“, <http://www.ombudsman.co.me/izvjestaji.php>

HRA Montenegro, „Ljudska prava u Crnoj Gori 2010-2011“, [http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Ljudska prava u Crnoj Gori 2010-2011.pdf](http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Ljudska_prava_u_Crnoj_Gori_2010-2011.pdf)

Web site Ombudsmana, www.ombudsman.co.me/o_zastitniku.htm

Zakon o sudovima, “Sl. list CG”, br. br.5/02, 49/04 i 22/98

Web sajt Ustavnog suda Crne Gore, www.ustavnisudcg.co.me

Izvodi iz najznačajnijih odluka Evropskog suda za ljudska prava, Žil Ditertr, Službeni glasnik 2006.

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Autor: Marina Vuković

Rezime i metodologija

Za potrebe ovog izvještaja, analiziran je sadržaj relevantnih međunarodnih dokumenata, nacionalnog zakonodavstva, izvještaja domaćih organizacija koje se bave slučajevima kršenja ljudskih prava, kao i sadržaj novinskih članaka i priloga u štampanim i elektronskim medijima. Imajući u vidu veoma širok opseg primjene ovog prava koji, kao takav, dotiče različite aspekte ljudskog života, fokus monitoringa je bio na oblasti *zaštite ličnih podataka*. Izvještajni period obilježila je *afera „Listing“*, koja je ukazala na nezadovoljavajući stepen saradnje između Uprave policije Crne Gore i Vrhovnog državnog tužilaštva, generalno, ali i na polju zaštite ličnih podataka, što je, pak, dovelo i u pitanje postojanje stvarne političke volje da se slučaj rasvijetli do kraja. Nepovjerenje u rad ovih institucija implicitno je iskazao i premijer Lukšić, jedan od aktera u ovoj aferi, čiji su, navodni, listing telefonskih poziva sa optuženim za šverc narkotika, Darkom Šarićem, tokom 2008. Godine, objavile dnevne novine „Dan“. Ne manje važno, ova afera je doprinijela pozicioniranju oblasti zaštite ličnih podataka, kao ne manje važne u odnosu na zaštitu drugih ljudskih prava, i ukazala na neophodnost depolitizacije i profesionalizacije Uprave policije i Vrhovnog državnog tužilaštva.

S druge strane, iako nedavno osnovana i sa ograničenim kadrovskim i finansijskim kapacitetima, Agencija za zaštitu ličnih podataka je, u protekle dvije godine, doprinijela podizanju nivoa svijesti javnosti o važnosti zaštite ličnih podataka. Ipak, brojni primjeri nepoštovanja Zakona o zaštiti ličnih podataka, od strane različitih subjekata, nijesu bili praćeni kaznenim mjerama na koje Agencija, po Zakonu, ima pravo.

Dostizanju zadovoljavajućeg stepena poštovanja prava na zaštitu ličnih podataka ne ide u prilog nizak stepen informisanosti građana/ki o načinima prepoznavanja kršenja ovog prava, postojećim mehanizmima zaštite, ali i pravilnoj primjeni Zakona o zaštiti ličnih podataka od strane pravnih subjekata - rukovalaca zbirkama ličnih podataka kojih, prema gruboj procjeni, ima više desetina hiljada u Crnoj Gori.

Izvještaj o poštovanju prava na poštovanje privatnog i porodičnog života u Crnoj Gori obuhvata vremenski period od 1.02.2011.do 1.05.2012.godine.

Normativni okvir

Ustavom Crne Gore garantuje se pravo na: dostojanstvo i nepovredivost ličnosti¹¹⁸, *poštovanje privatnog i porodičnog života*¹¹⁹, nepovredivost stana¹²⁰, tajnost pisama¹²¹ i *zaštitu podataka o ličnosti*¹²². Zaštita podataka o ličnosti obezbjeđuje se pod uslovima i na način propisan *Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti*. U decembru 2010. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) donijelo je *Pravilnik o obrascu i načinu vođenja evidencije podataka o zbirkama podataka o ličnosti*. Ipak, u Analitičkom izvještaju Evropske komisije, koji je pratio Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Crne Gore za članstvo u Evropskoj Uniji, navodi se da zakonodavstvo u oblasti zaštite podataka o ličnosti tek treba da bude usklađeno s pravom EU.

Čl.8 *Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama* nalaže da svako ima pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. Za pravilno razumijevanje i tumačenje ovog člana Konvencije, važno je napomenuti da se radi o jednom od onih članova koji imaju najširi domen primjene koji, kao takav, pokriva veoma različite aspekte ljudskog života¹²³ (odnos između muškarca i žene, prava lica nad kojima je izvršena promjena pola, nadzor telekomunikacija, presretanje pisama, pisma zatvorenika, pristup ličnim podacima, itd.).

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života tretirano je i *Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima*¹²⁴, koja proklamuje da se niko ne smije izložiti proizvoljnom miješanju u privatni život, porodicu, stan ili prepisku, te da svako ima pravo na zaštitu zakona protiv ovakvog miješanja ili napada. *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, takođe tretira pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života.

Institucionalni okvir

Agencija za zaštitu ličnih podataka je organ zadužen za nadzor nad primjenom Zakona o zaštiti podataka o ličnosti. Čl.50 Zakona o zaštiti podataka o ličnosti definisane su nadležnosti Agencije. Takođe, Zakonom su definisani i organi Agencije (Savjet i izvršni direktor), njihove uloge i odgovornosti. Skupština Crne Gore je 10.

¹¹⁸ Čl.28 Ustava Crne Gore

¹¹⁹ Ibid, vidi čl.40

¹²⁰ Ibid, vidi čl.41

¹²¹ Ibid, vidi čl.42

¹²² Ibid, vidi čl.43

¹²³ Čl.8 stav 1 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama

¹²⁴ Čl.12 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima

decembra 2009. godine donijela Odluku o izboru predsjednika i dva člana Agencije za zaštitu ličnih podataka, a Savjet Agencije je, na osnovu raspisanog oglasa za izbor direktora, na sjednici održanoj *21.aprila 2010.*, imenovao direktora Agencije, čime su se stekli *formalno pravni uslovi za rad Agencije*¹²⁵. Agencija je obavezna da podnosi godišnji izvještaj o stanju zaštite ličnih podataka Skupštini do 31.marta tekuće godine za prethodnu godinu. Takođe, Agencija podnosi Skupštini poseban izvještaj o stanju zaštite ličnih podataka i to u dva slučaja: 1) na zahtjev Skupštine Crne Gore i 2) ako Agencija ocijeni da za to postoje razlozi. Do sada je Agencija podnijela Skupštini *Izvještaj o radu Agencije za zaštitu ličnih podataka i stanju zaštite ličnih podataka za 2010. i 2011.godinu i Posebni Izvještaj o stanju zaštite ličnih podataka u Crnoj Gori, sa pregledom sprovedenih aktivnosti na primjeni Zakona i poboljšanju stanja u oblasti zaštite ličnih podataka za period 1.januar - 1.jul 2011.* Protiv rješenja Agencije može se voditi *upravni spor*, shodno čl. 76 Zakona o zaštiti ličnih podataka.

U toku 2011.godine Agencija je sprovela 59 redovnih nadzora i 11 vanrednih nadzora. Takođe, Agencija do sada nije primjenjivala kaznene odredbe, predviđene Zakonom.¹²⁶

Ipak, u Izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2011.godinu navodi se da Agenciji „nedostaju odgovarajući kapaciteti, u smislu ljudskih resursa i finansiranja“ te da se njena puna nezavisnost mora osigurati u praksi. Agencija je, do kraja izvještajnog perioda, popunila ukupno 12 od 22 sistematizovana radna mjesta, što predstavlja popunjenost od 54%. Uprkos činjenici da su na kraju 2011.godine, na poziciji bruto zarade ostala neutrošena sredstva u iznosu od 47,130.58 eur, *Ministarstvo finansija nije dalo saglasnost na nova zapošljavanja.*

U okviru Ministarstva unutrašnjih poslova postoji i **Odjeljenje za zaštitu podataka o ličnosti**, koje je operativno od novembra 2010. godine. Shodno čl.12 Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva unutrašnjih poslova i javne uprave¹²⁷, u Odjeljenju za zaštitu podataka o ličnosti vrše se, između ostalih, i poslovi koji se odnose na ostvarivanje procesa harmonizacije zakonodavstva sa međunarodnim standardima i posebno pravnim sistemom EU, ali i na praćenje i analiziranje stanja u oblasti zaštite podataka o ličnosti. Takođe, Pravilnikom je predviđeno i ostvarivanje saradnje sa Agencijom za zaštitu ličnih podataka i drugim organima u kojima se vode zbirke podataka. Načelnica Odjeljenja, Zora Čizmović, trenutno rukovodi radom radne grupe čiji je zadatak izmjena odredbi Zakona o zaštiti ličnih podataka, tj. njihovo usaglašavanje sa

¹²⁵ Izvor: Zapisnik sa 35.sjednice Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, održane 29. marta 2011., www.skupstina.me

¹²⁶ Ibid, vidi str.5 Zapisnika

¹²⁷ Izvor: web sajt Ministarstva unutrašnjih poslova- <http://www.mup.gov.me/organizacija/organizacija>, web sajt posjećen 20.05.2011.

Direktivama EU. Do sada je pripremljen Nacrt Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda (Ombudsman) je nezavisna i samostalna institucija, čiji je zadatak da štiti i unapređuje ljudska prava i slobode, kada su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem organa javne vlasti. Ombudsman je određen kao nacionalni mehanizam za prevenciju torture u skladu sa Opcionim protokolom uz UN Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih postupaka ili kazni, ali i kao mehanizam za zaštitu od diskriminacije, u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije. Dvije nove nadležnosti dodijeljene su Ombudsmanu usvajanjem novog *Zakona o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore*. Važno je konstatovati da je broj pritužbi na rad državnih organa, organa državne uprave, upravnih i drugih organizacija (ukupno 137 u 2010.godini), kao i na rad organa lokalne samouprave i lokalne uprave (ukupno 31 u 2010.godini), u 2011.godini dvostruko veći u odnosu na 2010.godinu. Naime, u *Izveštaju o radu Ombudsmana za 2011.godinu* navodi se da se „od ukupnog broja pritužbi primljenih u izvještajnoj godini, na rad državnih organa, organa državne uprave, upravnih i drugih organizacija odnosilo 329 pritužbi, na rad sudova 138, na rad javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja 52, na rad Uprave policije 44, na rad organa lokalne samouprave i lokalne uprave 62, na rad Državnog tužilaštva 18, na rad organa za vođenje prekršajnog postupka 3 i na rad organa, službi i nosilaca javnih ovlašćenja u drugim državama, privrednih društava, drugih pravnih lica, preduzetnika, fizičkih lica i dr. 74 pritužbe.“ Prema zbirnim podacima sadržanim u *Izveštaju, podnosioci su ukazivali na povredu prava na privatnost* u pritužbama po kojima je postupak okončan *u jednom slučaju*, dok je u 2010.godini postupak okončan u četiri slučaja.

Studija slučaja

Zaštita podataka o ličnosti: Preporuka medijima: Centar za socijalni rad u opštini Kolašin obavijestio je Tužilaštvo da im je jedna starateljska porodica prijavila da su im tri maloljetne djevojčice, bivše štice Dima za nezbrinutu djecu u Bijeloj ispričale kako su u Domu bile godinama zlostavljane. Ove navode je potvrdio i njihov otac. Agencija za zaštitu podataka ličnosti objavila je *Preporuku medijima*¹²⁸, nakon objavljivanja informacija od strane štampanih i elektronskih medija u Crnoj Gori o seksualnom zlostavljanju tri maloljetne

¹²⁸ Izvor: Web portal Analitika, www.portalanalitika.me, 29.april 2011., web sajt posjećen 01.05.2011.

djevojčice od strane dječaka, takođe štíćenika Doma. Naime, objavljivanjem podataka u vidu inicijala djevojčica, navođenja njihovih godina, porijekla, kao i fotografija na kojima se može prepoznati lik njihovog oca, pojedini štampani i elektronski mediji¹²⁹ *prekršili su Zakon o zaštiti podataka o ličnosti (čl.2 stav 1, čl. 4 i čl.9)*. Takođe, u Preporuci medijima navodi se da je prekršen i Ustav Crne Gore (čl.40 i 43, čl.74), ali i Zakon o medijima (čl.22, stav 3) i Zakon o elektronskim medijima (čl.48, stav 3). Mediji su prekršili i Konvenciju UN o pravima djeteta (čl.16, stav 1 i 2, čl.17.e).

Ipak, protiv ovih medija Agencija nije preduzela prekršajne mjere. „S obzirom na to da je ovo nova oblast u Crnoj Gori, odlučili smo se da na ovaj način reagujemo, a ne da pokrećemo prekršajne postavke“, izjavio je član Savjeta Agencije, Radenko Lacmanović. Ipak, iz Savjeta Agencije su najavili da, ukoliko se Zakon o zaštiti podataka o ličnosti bude kršio i u narednom periodu, neće imati razumijevanja „ni za koga, a pogotovu ne za medije koji ovakve podatke čine javnim i ugrožavaju budućnost svih, a naročito djece“.¹³⁰

S druge strane, u Izvještaju o radu Ombudsmana za 2011.godinu, takođe je konstatovano da je zapaženo neopravdano iznošenje informacija o slučaju u javnost, i to od strane različitih aktera, „što ni u kom slučaju nije bilo u najboljem interesu djevojčica i ugrožavalo je njihovo *pravo na privatnost*“.

Važno je napomenuti da je predmet u vezi sa ovim slučajem još uvijek otvoren kod Ombudsmana i ispitni postupak je u toku, dok god Ombudsman ne dobije tražena izjašnjenja od tužilaštva i Komisije formirane u sklopu Ministarstva rada i socijalnog staranja, koja je zadužena za ovaj slučaj.

Predlog izmjena i dopuna Zakona o biračkim spiskovima: Agencija za zaštitu podataka o ličnosti je dostavila Vladi Crne Gore analizu i predlog izmjena *Zakona o biračkim spiskovima* u dijelu zaštite ličnih podataka koji se tiče dostavljanja biračkog spiska. Analiza je urađena u saradnji sa ekspertima iz Slovenije i Austrije, u okviru Twinning projekta „Sprovođenje strategije za zaštitu ličnih podataka u Crnoj Gori“. Prema kazivanju Alekse Ivanovića, člana Savjeta Agencije, Agencija insistira na tome da se prestane sa dostavljanjem elektronske baze podataka, to jest biračkih spiskova, jer je to protivno Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti, Ustavu Crne

¹²⁹Iako u Preporuci medijima, koja je integralno prenijeta na web portalu Analitika, nijesu navedeni nazivi medija, analizom sadržaja štampanih medija, može se utvrditi da su Zakon o zaštiti podataka o ličnosti prekršili: dnevne novine „Dan“ (naslov: Djevojčice ispričale da su godinama silovane u Domu, izdanje: 03.04.2011.), dnevne novine „Vijesti“ (naslov: Dječaci ih silovali, tukli i gasili im opuške po tijelu; 04.04.2011.) i web portal Vijesti (naslov: Tužilaštvo i policija provjeravaju navode o zlostavljanju maloljetnica, 03.04.2011.), web portal Cafe del Montenegro - (<http://www.cafemontenegro.com/index.php?group=22&news=166841>) kao i web portal Analitika (<http://www.portalanalitika.me/drutvo/vijesti/23623-in-tv-tuilatvo-i-policija-provjeravaju-navode-o-zlostavljanju-djevojica.html>) koji se u objavljenom članku poziva na navode IN Televizije.

¹³⁰Izvor: web portal Analitika, www.portalanalitika.me, 29.04.2011., web sajt posjećen 20.maja 2011.

Gore, te direktivi EU 95/46. Pri tom, Agencija ne osporava pravo političkim partijama da ostvare uvid u spisak, ali ne i da ga dobijaju u elektronskoj formi, budući da „političke partije nemaju pravo da ovako važne i obimne lične podatke čuvaju, a samim tim i koriste i potencijalno zloupotrebljavaju.“ Iako je Agencija uputila dopis nadležnom ministarstvu, kojim je tražila informaciju šta je preduzeto po predmetnoj analizi, *do momenta podnošenja Izveštaja o radu za 2011.godinu nije dobijen odgovor.*

Fizička lica - donatori političkih partija: Dana 20.05.2011, *Državna izborna komisija (DIK)* uputila je zahtjev Agenciji za zaštitu podataka o ličnosti, u cilju dobijanja mišljenja o tome da li se mogu javno objavljivati javni matični brojevi (JMB) fizičkih lica - donatora političkih partija. Nakon dobijenog mišljenja, Državna izborna komisija je uklonila sporne podatke sa svog web sajta. Prema kazivanju Alekse Ivanovića, člana Savjeta Agencije za zaštitu podataka o ličnosti, Državna izborna komisija (DIK) nije imala zakonski osnov da objavi ove podatke, jer se u Zakonu o finansiranju političkih partija (čl.26) jasno navodi da je Državna izborna komisija (DIK) dužna da na web sajtu objavi *imena* fizičkih i pravnih lica koja su donirala sredstva podnosiocima izbornih lista, ali ne i *matične brojeve*.

Objavljivanjem matičnih brojeva 1965 fizičkih lica koja su uplatila donaciju Demokratskoj partiji socijalista (DPS) u 2010. Godini, u dnevnom izdanju od 19.05. (str.4-12), dnevne novine „Dan“ su prekršile Zakon o zaštiti podataka o ličnosti. Odmah nakon saznanja da su dnevne novine „Dan“ objavile ove podatke, Agencija za zaštitu podataka o ličnosti je stupila u kontakt sa glavnim urednikom i zatražila da se isti podaci ne objave i u elektronskoj verziji broja. Navedene informacije nijesu objavljene u elektronskoj verziji broja ove dnevne novine.

Računi za električnu energiju: U saopštenju za javnost Agencije za zaštitu ličnih podataka od 5. decembra 2011.godine¹³¹ navodi se da će, nakon njihovog reagovanja „da se računi za električnu energiju moraju dostavljati kovertirani“, Elektroprivreda Crne Gore raspisati tender po pitanju pružanja ove usluge. Prema informacijama, dostupnim na web sajtu Elektroprivrede Crne Gore (www.elektroprivreda.co.me), februarski računi za utrošenu električnu energiju kupcima će biti dostavljeni u zatvorenim kovertama.

Nadzor telekomunikacija: Uprava policije - mobilni operateri: Agencija za zaštitu podataka o ličnosti zabranila je crnogorskim mobilnim operatorima (Telekomu, Telenoru i M:tel-u) da Upravi policije ubuduće daju telefonske listinge i druge podatke o telekomunikacionom saobraćaju njihovih korisnika/ca, bez naloga

¹³¹ Izvor: Web sajt Agencije za zaštitu ličnih podataka- <http://azlp.me/>, web sajt posjećen 15.decembra 2011.

nadležnog pravosudnog organa. Prema navodima web portala Vijesti¹³², iz Agencije su ocijenili da su Sporazumi o saradnji, koje je Uprava policije potpisala s mobilnim operatorima M:tel-om i Telekomom, ne samo suprotni Zakonu o zaštiti podataka ličnosti i Ustavu Crne Gore, već i Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Takođe, Agencija je odbacila kao neosnovane žalbe ovih mobilnih operatora i potvrdila prvostepeno rješenje kojim se naređuje ovim operatorima da prekinu sa davanjem ličnih podataka Upravi policije. Mobilni operatori mogu pokrenuti upravni spor protiv rješenja Agencije.

U Posebnom izvještaju Agencije o stanju zaštite ličnih podataka u Crnoj Gori, za period 1. januar - 1. Jul 2011. navodi se da je Uprava policije ispoštovala odluku Agencije, „na način da se podaci telekomunikacionog saobraćaja, listinzi telefonskih i sms poruka dobijaju samo uz naredbu suda“¹³³. Takođe, navodi se i da je kompanija T-com podnijela tužbu Upravnom sudu protiv rješenja Agencije.

Prema podacima sa web sajta Agencije za zaštitu ličnih podataka (<http://azlp.me/>), društvo za telekomunikacije Telekom je dana 9.11.2011. uputilo odgovor na dopis Savjeta Agencije za zaštitu ličnih podataka, u kojem se navodi da „Crnogorski Telekom dostavlja zadržane podatke policiji, u skladu sa Odlukama Agencije. „Naime, policija, uz zahtjev za dostavu podataka, kao prateći akt, dostavlja i naredbu suda, nakon čega se pristupa obradi zahtjeva. U odgovoru se navodi da se Telekomu, sa ovakvim zahtjevima, obraćaju neposredno sudije i tužioci.

U odgovoru kompanije Telenor, na dopis Agencije za zaštitu ličnih podataka, dana 04.11.2011. navedeno je da se kompanija u svemu pridržava „odredbi rješenja Agencije br.65/11-179/11-3 od 28.03.2011.godine.“¹³⁴ Takođe, i Društvo za telekomunikacije M:tel je navelo da se traženi podaci dostavljaju isključivo po zahtjevu koji sadrži i naredbu nadležnog pravosudnog organa - suda.

Afera „Listing“: Dnevne novine „Dan“ objavile su listing telefonskih poziva na kojima se, navodno, vidi da su Predsjednik Vlade Crne Gore, Igor Lukšić, i Ministar vanjskih poslova i evropskih integracija, Milan Roćen, bili u kontaktu sa optuženim za šverc narkotika, Darkom Šarićem, i to 2008.godine. Lukšić i Roćen su demantovali navode „Dana“ i na zajedničkoj press konferenciji zatražili hitnu istragu tužilaštva. Specijalna državna tužiteljka za borbu protiv organizovanog kriminala, Đurđina Ivanović, izjavila je da je, na osnovu dokaza koje su dobili od

¹³² Izvor: www.vijesti.me, 21.04.2011., web sajt posjećen 1.06.2011.

¹³³ Izvor: Posebni izvještaj o stanju zaštite ličnih podataka u Crnoj Gori, sa pregledom sprovedenih aktivnosti na implementaciji zakona i poboljšanju stanja u oblasti zaštite ličnih podataka, za period 1.januar-1.jul 2011., str. 9

¹³⁴ Izvor: web site Agencije za zaštitu ličnih podataka <http://azlp.me/>, web sajt posjećen 15.12.2011.

telekomunikacionih operatora Telekoma, Telenora i M:tel-a, „nesporno utvrđeno da nije bilo telefonskih komunikacija između Lukšića i Roćena sa Šarićem“¹³⁵, te da je format spornog listinga napravljen u policiji, a da je „neko naknadno u njega upisao imena Lukšića i Šarića“. U saopštenju za javnost, objavljenom na zvaničnom web sajtu¹³⁶, Uprava policije je odbacila kao „netačne i neosnovane špekulacije da je listing falsifikovan u Upravi policije“ i ukazala da ne isključuje mogućnost da je sporni dokument plasiran sa adrese neke od partnerskih službi iz regiona, kojima su listinzi po zahtjevu i dostavljani radi vođenja regionalnih istraga. Takođe, direktor Uprave policije Veselin Veljović je, na sjednici Odbora za bezbjednost i odbranu, na kojoj je razmatran *Izveštaj o radu Uprave policije za 2010.godinu*, izjavio da će podnijeti ostavku ukoliko se „i u jednom segmentu „ utvrdi odgovornost policije u ovoj aferi.

Po nalogu direktora Agencije za zaštitu ličnih podataka, Odsjek za nadzor sproveo je monitoring kod Društva za promet, izgradnju i eksploataciju mreže mobilnih telekomunikacija „Telenor“ d.o.o. Podgorica i kod Uprave policije Crne Gore povodom ovog slučaja, a vezano za preuzimanje zadržanih podataka iz telekomunikacionog saobraćaja od crnogorskih operatora mobilne telefonije. Tom prilikom je utvrđeno da u proceduralnom postupanju i načinu obrade elektronskih podataka od strane „Telenora“, sa aspekta Zakona o zaštiti ličnih podataka, nije bilo nepravilnosti. Takođe, inspeksijski nadzor, izvršen 10.02.2012. u Upravi policije, je pokazao da Uprava u potpunosti poštuje navode iz Rješenja, uručene crnogorskim operatorima mobilne telefonije, te da podatke o zadržanim podacima iz telekomunikacionog saobraćaja dobija, isključivo, uz prethodno dobijeni sudski nalog, koji se dostavlja operatorima uz zahtjev za dobijanje podataka.

Nadalje, prema informacijama iz medija, do sada je specijalna tužiteljka saslušala dvojicu penzionisanih službenika Uprave policije, koji su priznali da su krajem 2008. i početkom 2009. godine predali partnerskim službama van Crne Gore listinge telefonskih poziva Darka Šarića.

Po završetku kontrolnog saslušanja Veselina Veljovića, Đurđine Ivanović i direktora Agencije za nacionalnu bezbjednost (ANB), Vladana Jokovića, na Odboru za bezbjednost i odbranu, predstavnik Odbora Mevludin Nuhodžić je saopštio da „Odbor cijeni neophodnim da nadležni državni organi nastave svoje aktivnosti sa ciljem da što brže otkriju osobe odgovorne u predmetu listing u slučajevima Keljmendi i Šarić“. S druge strane, predstavnici pojedinih političkih partija su iznijeli svoj stav o tome na koji način su trebali da budu formulisani

¹³⁵ Izvor: web izdanje dnevnih novina „Pobjeda“- <http://www.pobjeda.me/2011/12/05/tuzilastvo-luksic-i-rocen-nijesu-komunicirali-sa-saricem/>, web sajt posjećen 15.12.2011.

¹³⁶ Izvor: web site Uprave policije Crne Gore- <http://www.upravapolicije.com/index.php?IDSP=2341&jezik=lat>, web sajt posjećen 20.12.2011.

zaključci, smatrajući da je kontrolno saslušanje pokazalo da postoje propusti u komunikaciji ANB i Uprave policije i da se nije mnogo odmaklo u rasvjetljavanju afere listing.

Tokom premijerskog sata u Skupštini Crne Gore, premijer Igor Lukšić je izjavio da ne vjeruje da će istraga, koju je sam inicirao na vanrednoj press konferenciji, imati rezultata zbog očiglednog nedostatka funkcionalnosti određenog broja institucija u sistemu. Neposredno nakon Lukšićeve izjave, direktor ANB, Vladan Joković, je podnio ostavku iz, kako je naveo, ličnih razloga, a Veselin Veljović je, nakon isteka mandata, imenovan za savjetnika za bezbjednost i odbranu Predsjednika Crne Gore, Filipa Vujanovića.

Preporuke

- Neophodno je izvršiti izmjene i dopune Zakona o zaštiti podataka o ličnosti u cilju usklađivanja sa acquis-em EU, ali i sa Zakonom o tajnosti podataka i Zakonom o slobodnom pristupu informacijama, kao i drugim zakonskim propisima koji se tiču zaštite podataka o ličnosti.¹³⁷
- Neophodno je izvršiti izmjene i dopune Zakona o biračkim spiskovima u dijelu zaštite ličnih podataka, koji se tiče dostavljanja biračkog spiska političkim partijama.
- Neophodno je izmijeniti čl.257 stav 2 Zakona o krivičnom postupku u dijelu koji se odnosi na pravo policije da „zatraži od pružaoca usluga elektronskih komunikacija ~~pronalaziti~~ *identifikovati* identifikacione adrese telekomunikacijskih adresa koje su, u određenom vremenu, uspostavile vezu”, u cilju preciznijeg definisanja onoga što ovo pravo podrazumijeva a šta ne podrazumijeva (dobijanje listinga telefonskih poziva, lociranje po baznim stanicama i sl.), kako bi se izbjegle zloupotrebe.
- Neophodno je ojačati kadrovske kapacitete Agencije za zaštitu ličnih podataka, imajući u vidu važnost njene uloge u procesu zaštite ličnih podataka.
- Neophodno je da Agencija što prije uspostavi Registar zbirke ličnih podataka i popuni radnu poziciju *Rukovaoca/oditeljke Registra*, u skladu sa utvrđenom organizacionom strukturom.
- Agencija za zaštitu ličnih podataka treba da se u narednom periodu posebno fokusira na realizaciju sljedećih aktivnosti: implementacija aktivnosti definisanih Planom rada za 2011. i 2012.godinu, redovno ažuriranje izrađenog web sajta, izrada vodiča za zaštitu ličnih podataka i objavljivanje na web sajtu,

¹³⁷ Navedeni komentar se nalazi i u Zaključku pripremljenom od strane Odbora za ljudska prava i slobode, nakon održane 35. sjednice na kojoj je razmatran i Izvještaj o radu Agencije za zaštitu ličnih podataka za 2010.godinu.

intenziviranje aktivnosti na promociji prava za zaštitu ličnih podataka i jačanje administrativnih kapaciteta.

- Agencija za zaštitu ličnih podataka treba da počne da primjenjuje kaznene mjere prema subjektima koji su prekršili Zakon o zaštiti ličnih podataka, shodno čl.74 ovog Zakona. Takođe, potrebno je da u narednom periodu Agencija nastavi redovne kontrole - kontrolu poštovanja i sprovođenja radnji koje je naložila subjektima prilikom prve kontrole (uključujući i slučaj mobilnih operatora i Uprave policije, opisan u Izvještaju).

Bibliografija

Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Crne Gore za članstvo u Evropskoj uniji

Ustav Crne Gore

Zakon o zabrani diskriminacije

Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Zapisnik sa 35. sjednice Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore

Izvještaj o radu Ombudsmana za 2010. godinu

Izvještaj o radu Ombudsmana za 2011. godinu

Izvještaj o stanju zaštite ličnih podataka u Crnoj Gori za 2011. godinu

Izvještaj o radu Agencije za zaštitu ličnih podataka i stanju zaštite ličnih podataka za 2010. godinu

Posebni izvještaj o stanju zaštite ličnih podataka u Crnoj Gori, sa pregledom sprovedenih aktivnosti na implementaciji zakona i poboljšanju stanja u oblasti zaštite ličnih podataka za period 1. januar - 1. jul 2011.

Kvartalni izvještaj Agencije za zaštitu ličnih podataka (01. jul - 30. septembar 2011.)

Prvi i drugi kvartalni izvještaj o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori za 2011. godinu

Inicijative mladih za ljudska prava

Web site Agencije za zaštitu ličnih podataka Crne Gore <http://azlp.me/>

Pravo na obrazovanje

Autor: Petar Đukanović

Rezime i metodologija

Ovaj izvještaj je urađen na osnovu korišćenja materijala dobijenih putem slobodnog pristupa informacijama, informacija dobijenih pregledom i analizom dnevne štampe i izvještaja međunarodnih i domaćih NVO koje se bave pravom na obrazovanje, te izvještaja i mišljenja Institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Pravo na obrazovanje u Crnoj Gori se, uglavnom, poštuje, tačnije ne postoji sistemsko kršenje ovog prava. Značajni problemi postoje u oblasti pristupa i dostupnosti ostvarivanju prava na obrazovanje kod romske populacije. Romska djeca su još uvijek, u najvećoj mjeri, isključena iz sistema obrazovanja, od predškolskog pa sve do visokoškolskog. Zakonodavni okvir, kojim se reguliše pristup pravu na obrazovanje, je dobar ali još uvijek postoje problemi u implementaciji. Postoji bojazan od pretjerane centralizacije i politizacije obrazovnog sistema usljed donošenja odluke da o izboru direktora u osnovnim i srednjim školama odlučuje Ministarstvo prosvjete i sporta, a ne školski odbor, kako je to do sad bio slučaj. Jedan od problema u oblasti prava na obrazovanje jeste i prilično veliki broj slučajeva zlostavljanja i maltretiranja djece u nastavi, povodom kojih su reagovali i institucije Ombudsmana, Ministarstvo prosvjete i sporta, Prosvjetna inspekcija i Tužilaštvo. U posmatranom periodu, uočen je i problem pristupa obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, kako u smislu nedovoljno izgrađenih kapaciteta, koji bi trebalo da omoguće bolji pristup ove kategorije djece obrazovanju, tako i nedovoljno usklađenog zakonodavnog okvira koji reguliše ovu oblast.

Izvještaj o poštovanju prava na obrazovanje u Crnoj Gori obuhvata vremenski period od 01.04.2011. do 01.05.2012.

Normativni okvir

Pravo na obrazovanje je jedno od temeljnih ljudskih prava. Obrazovanje predstavlja jedan od ključnih faktora za ostvarivanje drugih prava i pokretačka je snaga u osnaživanju djece i odraslih da sami oblikuju svoju budućnost, izađu iz siromaštva i uzmu puno učešće u životu svoje zajednice. Kao takvo, pravo na obrazovanje se garantuje i štiti nizom međunarodnih i domaćih dokumenata.

Ustavom Crne Gore garantuje se pravo na školovanje pod jednakim uslovima za sve. Osnovno školovanje je obavezno i besplatno. Jamči se autonomija univerziteta, visokoškolskih i naučnih ustanova.¹³⁸ Ustavom se, takođe, garantuje i školovanje na svom jeziku i pismu u državnim ustanovama, a nastavni programi obuhvataju i istoriju i kulturu pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.¹³⁹

Opšti zakon o vaspitanju i obrazovanju uređuje predškolsko, osnovno, srednje opšte i stručno obrazovanje, vaspitanje i obrazovanje lica sa posebnim potrebama i obrazovanje odraslih. Ovim zakonom su propisani i ciljevi obrazovanja, među kojima i da razvija svijest, potrebu i sposobnost za očuvanje i unapređenje ljudskih prava, pravne države, prirodne i društvene sredine, multietičnosti i različitosti (čl. 4, tač. 4).¹⁴⁰

Zakon zabranjuje diskriminaciju u ostvarivanju prava na obrazovanje i propisuje da se, rasporedom ustanova na teritoriji države, građanima obezbjeđuje jednaka dostupnost u sticanju obrazovanja i vaspitanja.¹⁴¹

Postoje i brojni međunarodni dokumenti kojima se uređuje pravo na obrazovanje. *Evropska povelja o ljudskim pravima i osnovnim slobodama* nalaže da niko ne može biti lišen prava na obrazovanje. U vršenju svih svojih funkcija u oblasti obrazovanja i nastave, država poštuje pravo roditelja da obezbijede obrazovanje i nastavu koji su u skladu s njihovim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.¹⁴²

Pravo na obrazovanje tretira i *Univerzalna deklaracija UN-a*: Svako ima pravo na vaspitanje i obrazovanje. Vaspitanje i obrazovanje moraju biti besplatni, barem na osnovnom i opšte-obrazovnom nivou. Osnovno obrazovanje mora biti obavezno. Tehničko i strukovno obrazovanje mora biti dostupno svima; više i visoko obrazovanje mora biti dostupno svima prema sposobnostima, usmjereno punom razvoju ljudske osobe, jačanju poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda.¹⁴³

U *Konvenciji o pravima djeteta*, takođe se navodi da države potpisnice priznaju pravo djeteta na obrazovanje, te da su iste dužne proglasiti osnovno školovanje obaveznim, besplatnim i dostupnim za svakoga. Države potpisnice bi, takođe, trebalo da ohrabruju razvitak različitih oblika srednjeg obrazovanja, i opšteg, i stručnog obrazovanja, te stvarati uslove da ono bude dostupno i pristupačno a, u slučaju potrebe, pružiti i finansijsku pomoć u cilju omogućavanja redovnog pohađanja škola i smanjenja stopa prekida školovanja. Ovim članom potpisnice konvencije se, takođe, obavezuju na postupanje u disciplinskim mjerama u školi na način

¹³⁸ Ustav Republike Crne Gore, Čl. 75

¹³⁹ Ustav Republike Crne Gore, Čl. 79

¹⁴⁰ Opšti zakon o vaspitanju i obrazovanju-Sl. list RCG, 64/02, 45/10, Čl. 4, tačka 4.

¹⁴¹ Ibid. Čl. 8 i Čl. 9

¹⁴² Evropska Konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, Čl. 2

¹⁴³ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Čl. 26

primjeren dostojanstvu djeteta, te na saradnju na međunarodnom nivou, u pravcu iskorijenjivanja nepismenosti širom svijeta.¹⁴⁴

U članu 29. Konvencije o pravima djeteta, ističe se da su države potpisnice saglasne da bi obrazovanje djeteta trebalo biti usmjereno ka razvoju dječije ličnosti, talenta i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih punih mogućnosti, uz istovremeno poštovanje njihovih ljudskih prava, kulturnog identiteta, jezika i nacionalnog identiteta. Prema ovom članu, obrazovni sistem država potpisnica bi trebalo da pripremi dijete za odgovoran život u slobodnom društvu, u duhu razumijevanja, mira, tolerancije, jednakosti polova i tolerancije prema različitim etničkim, nacionalnim i vjerskim grupama, kao i razvoju poštovanja prema prirodnoj okolini.¹⁴⁵ Crna Gora je 2006. godine podnijela sukcesorsku izjavu za set Konvencija UN-a. Samim tim, Crna Gora je prihvatila obaveze i prava iz ove konvencije.

Zakon o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima, dokument savjeta Evrope i Zakon o manjinskim pravima i slobodama su dokumenta važna za regulisanje prava na obrazovanje manjina u Crnoj Gori.

Institucionalni okvir

Postoji čitav niz institucija koje, u svom djelovanju, rade na stvaranju uslova za ostvarivanje prava na obrazovanje i preduzimanju mjera na obezbjeđivanju njegovog poštovanja i unapređenja, u skladu sa domaćim i međunarodnim zakonodavstvom.

Ministarstvo prosvjete i sporta

Ministarstvo prosvjete i sporta, kao organ izvršne vlasti, vrši poslove uprave koji se odnose na: projektovanje, izgradnju i razvoj obrazovno-vaspitnog sistema, uslove za osnivanje i rad obrazovno-vaspitnih ustanova i organizacija, organizaciju rada vaspitno-obrazovnih ustanova, sistem finansiranja ustanova i organizacija obrazovanja i vaspitanja, finansiranje ,donošenje, to jest odobravanje obrazovnih programa za predškolsko vaspitanje i obrazovanje, srednje opšte obrazovanje, stručno obrazovanje, vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim potrebama i obrazovanje odraslih. Ministarstvo, takođe, postavlja rukovodeće kadrove u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, zatim, bavi se donošenjem normativa o profilu i stručnoj

¹⁴⁴ Konvencija o pravima djeteta, Čl. 28

¹⁴⁵ Ibidem, Čl.29

spremi nastavnika, stručnih saradnika i saradnika u nastavi u obrazovno-vaspitnim ustanovama, donošenjem programa stručnog usavršavanja i napredovanja nastavnika, stručnih saradnika i saradnika u nastavi u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Takođe, ministarstvo vodi računa o obezbjeđivanju svih neophodnih uslova za nesmetano odvijanje nastave i ostvarenje ciljeva vaspitno-obrazovnog sistema u tehničkom, finansijskom i organizacionom smislu.¹⁴⁶

Centar za stručno obrazovanje

Formiranjem Centra za stručno obrazovanje (koji pokriva oblasti stručnog i obrazovanja odraslih) moguće je objediniti istraživačku, razvojnu i savjetodavnu komponentu u ovim segmentima obrazovnog sistema. Cilj Centra za stručno obrazovanje je obezbjeđivanje istraživačke, razvojne i savjetodavne podrške stručnom obrazovanju za mlade i odrasle od strane institucije ustanovljene na osnovama socijalnog partnerstva i podjele odgovornosti, a u skladu sa principima decentralizacije sistema.¹⁴⁷

Ispitni centar

Institucija Ispitnog centra Crne Gore ima za cilj da obezbijedi eksternu provjeru postignuća i standarda znanja, vještina i kompetencija učenika i polaznika obrazovanja. Predviđeno je da se eksterni ispiti obavljaju nakon svake tri godine u osnovnom obrazovanju, kao i da prijemni i maturski, odnosno praktični, završni, stručni ispiti budu eksterni.¹⁴⁸

Zavod za školstvo

Zavod za školstvo predstavlja vodeću instituciju obrazovnog sistema i cilj osnivanja ove institucije je da obezbijedi implementaciju predloženih promjena kroz obavljanje istraživačke, razvojne i savjetodavne funkcije u obrazovanju, a u cilju obezbjeđivanja kvaliteta obrazovanja. Zavod za školstvo se bavi svim poslovima koji se odnose na opšte obrazovanje (pokrivajući sva pitanja iz oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja, osnovnog obrazovanja, opšteg srednjeg obrazovanja), ali će, istovremeno, obavljati i poslove koji se odnose na opšti dio obrazovanja u stručnim školama i opšti dio u okviru obrazovanja odraslih, kao i funkcije zajedničke za ova dva

¹⁴⁶ www.mpin.gov.me

¹⁴⁷ www.cso.gov.me

¹⁴⁸ www.iccg.edu.me

tipa obrazovanja, kao što su obezbjeđivanje kvaliteta, kontinuirani profesionalni razvoj za sve profesionalce u obrazovanju, itd.¹⁴⁹

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

Osnovna djelatnost Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva Podgorica je pripremanje i izdavanje udžbenika i drugih nastavnih sredstava za predškolsko obrazovanje i vaspitanje, osnovne škole, gimnazije i specijalne škole, izdavanje publikacija i informativnih glasila za potrebe prosvjete i izdavanje priručne literature za učenike i nastavnike.¹⁵⁰

Prosvjetna inspekcija

Prosvjetna inspekcija vrši inspekcijski nadzor u sprovođenju zakona i propisa i nadzor u organizovanju i izvođenju rada u obrazovnim ustanovama. Inspektori vrše obilazak obrazovnih ustanova, prave zapisnik i preduzimaju odgovarajuće zakonske mjere. Automatizacijom poslova prosvjetne inspekcije vodi se evidencija o radu inspektora, sakupljaju se podaci o nepravilnostima u radu u prosvjetnim ustanovama, mogu se dobiti podaci o stanju u prosvjetnim ustanovama, a kaznene mjere radnicima direktno se unose u disciplinsku evidenciju.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda - Ombudsman

Ombudsman je nezavisna i samostalna institucija, čiji je zadatak da štiti i unapređuje ljudska prava i slobode, kada su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem organa javne vlasti. Ombudsman je određen za nacionalni mehanizam za prevenciju torture, u skladu sa Opcionim protokolom uz UN Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih postupaka ili kazni, ali i kao mehanizam za zaštitu od diskriminacije, u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije. Dvije nove nadležnosti još uvijek nijesu dodijeljene Ombudsmanu, jer predlog novog zakona još uvijek nije prošao skupštinsku proceduru.

¹⁴⁹ www.zavodzaskolstvo.gov.me

¹⁵⁰ www.cgudzbenici.co.me

Sudovi

Sudske vlasti su krajnja instanca na kojima se rješavaju svi sporovi koji nastaju u procesu ostvarivanja bilo kojeg prava, pa i prava na obrazovanje.

Studija slučaja

Slučaj područnog odjeljenja OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin“ - Izbjeglički kamp Konik II

Slučaj je zabilježila NVO Fondacija za stipendiranje Roma (FSR), tokom realizacije projekta „Podrška obrazovanju djece izbjeglica i raseljenih lica“ koji je realizovan u saradnji sa UNHCR-om, tokom 2009. godine. Slučaj je još uvijek aktuelan. U sklopu izbjegličkog naselja kamp Konik II, u kojem žive djeca izbjeglice romske nacionalnosti, djeluje i područna jedinica OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin“. U pitanju je jedinica četvorogodišnjeg osnovnog obrazovanja. Projekat je predviđao stipendiranje djece iz naselja da nastave sa školovanjem u 5-om odnosno 6-om razredu matične škole. Prilikom odabira vodilo se računa o uspjehu djece tokom četvorogodišnjeg školovanja u Kampu, i za program stipendiranja odabrano je 15-oro najboljih. Prije samog početka implementacije projekta, djeca su testirana u cilju utvrđivanja nivoa znanja koje posjeduju. Tokom testa i razgovora koji je vođen sa djecom, utvrđeno je da su djeca, i pored toga što su bili odlični đaci, bazično nepismena, te nijesu bila u stanju ni da se potpišu. FSR je zatim uputila inicijativu Zavodu za školstvo, Ministarstvu prosvjete i sporta da izvrše nadzor i ispituju kvalitet rada u područnoj jedinici u kampu Konik. Prosvjetna inspekcija je uputila inspektora i sačinjen je izvještaj. U izvještaju je samo par rečenica bilo posvećeno kvalitetu rada u izbjegličkom kampu, dok je ostatak izvještaja tretirao rad matične škole, iako to zahtjevom nije traženo. Uprkos tome što je precizno traženo da se ispita kvalitet rada s romskom djecom u izbjegličkom kampu, u izvještaju se nije našlo ništa što bi rasvijetlilo uzroke slučaja da djeca, koja su sa odličnim uspjehom završila četvorogodišnje školovanje, nijesu ni elementarno pismena. Nakon što su dobili izvještaj, FSR i UNHCR su organizovali press konferenciju i predstavili slučaj javnosti i uputili apel nadležnim institucijama da se slučaj ponovo ispita. Do današnjeg dana ništa nije preduzeto da se slučaj rasvijetli.

Slučaj kampa Konik II bio je pominjan i tokom 2007. godine. Nijedan učenik, koji je završio osnovno četvorogodišnje školovanje u područnoj jedinici u Kampu, nakon upisa u V razred matične škole, nije završio osnovnu školu.¹⁵¹

¹⁵¹ Iz dokumentacije Fondacije za stipendiranje Roma

Segregacija djece RAE populacije u oblasti obrazovanja

Djeca RAE populacije suočavaju se sa značajnim problemima u pogledu pristupa obrazovanju, ali i u pogledu diskriminacije u samom procesu obrazovanja i odnosa nastavnika i djece prema njima. „ECRI je čuo za incidente verbalnog zlostavljanja od strane nastavnika i učenika po osnovu etničke pripadnosti ove djece“¹⁵². Prema mišljenju ECRI-a, kamp na Koniku je de facto segregacija RAE populacije, uslovi života u njemu su nečovječni i opasni, a pristup obrazovanju otežan. „Segregacija u obrazovanju povezana je sa segregacijom u stanovanju – mnogi pripadnici RAE populacije žive u izolovanim naseljima, često izbjegličkim kampovima, gdje je pristup školi ograničen“¹⁵³.

Prema nalazima ECRI-ja postoji veliki problem u slučaju pristupa i dopstupnosti obrazovanju za djecu RAE populacije koja žive u izbjegličkom naselju Kamp Konik. U izvještaju ECRI-ja navodi se da „Crveni krst obezbjeđuje odjeću i materijale za pohađanje područne jedinice lokalne škole, koja je osnovana u samom kampu. Međutim, vlasti priznaju da ta škola nema potrebne kapacitete i da je kvalitet obrazovanja, koji se tu pruža, na izuzetno niskom nivou. Prema riječima ljudi, sa kojima smo razgovarali u kampu, škola je otvorena samo sat vremena svakog dana i nju pohađaju samo djeca RAE populacije iz Kampa. Na taj je način napravljena segregacija ove djece iz Kampa od ostatka zajednice. To ozbiljno utiče na njihovu mogućnost da se integrišu u crnogorsko društvo i doprinosi krugu ostvarivanja slabih rezultata u obrazovanju, krajnjeg siromaštva i isključenosti iz društva“¹⁵⁴. Preporuka ECRI-ja je da bi vlasti morale da nađu rješenja da bi djeca, koja žive na Koniku, mogla da ostvaruju svoje pravo na obrazovanje, u skladu sa članom 2 Protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima.

Prema mišljenju ECRI-ja „najprije bi bilo potrebno premjestiti porodice te djece u standardne stambene objekte na raznim mjestima u gradu, a zatim djecu rasporediti u različite škole, gdje bi se oni mogli integrisati s djecom iz drugih zajednica. To bi mogao da bude prvi korak u zatvaranju kampa na Koniku“¹⁵⁵.

Je li osnovnoškolsko obrazovanje u Crnoj Gori zaista besplatno?

U Ustavu Crne Gore navodi se „osnovnoškolsko obrazovanje je obavezno i besplatno“¹⁵⁶. U praksi je ispoštovana samo odredba *obavezno*, dok je činjenica da udžbenici nijesu besplatni. Država Crna Gora je jedino

¹⁵² <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Montenegro/MNE-CbC-IV-2012-005-MNE.pdf>

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

obezbijedila poštovanje odredbe „obavezno“, jer i porodični zakon nameće dužnost roditeljima da obezbijede da im djeca obavezno pohađaju osnovnu školu. U slučaju neispunjavanja ove obaveze, roditelji mogu biti pozvani na odgovornost pred nadležnim organom. Imajući u vidu da prosječna plata u Crnoj Gori iznosi 476 eura, a da udžbenici za osnovnu školu koštaju i do 100 eura, uz još gotovo isto toliko, nerijetko i više, za neke druge troškove opremanja za školu, jasno je da prosječna plata ne može biti dovoljna za podmirivanje potreba na početku školske godine.

NVO Centar za građansko obrazovanje je pozvala Vladu Crne Gore i njena ministarstva da dosljedno poštuju Ustav Crne Gore i pravo na besplatno osnovnoškolsko obrazovanje za sve. U odgovoru iz Vlade Crne Gore, Centru za građansko obrazovanje je upućena zahvalnost na inicijativi, uz konstataciju da će Vlada Crne Gore nastaviti da radi na ostvarenju mogućnosti obezbjeđivanja besplatnih udžbenika, ukoliko to ekonomska situacija u budućnosti dozvoli.¹⁵⁷

Politizacija obrazovnog sistema

27. jula 2010. godine Skupština Crne Gore usvojila je Zakon o izmjenama i dopunama opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju. Zakonom je propisano da 220 direktora osnovnih i srednjih škola bira ministar prosvjete, što dovodi do centralizacije i politizacije obrazovnog sistema.

Ovim zakonom izbor direktora je povjeren partijskom funkcioneru, što može da utiče na snižavanje demokratizacije u oblasti obrazovanja. Na ovaj način, predstavnici zaposlenih u školi, roditelja i učenika se marginalizuju u procesu donošenja odluka važnih za funkcionisanje škole, iako oni najbolje poznaju rad i potrebe same škole.

Većinu u školskom odboru su, do avgusta činili predstavnici Nastavničkog vijeća, a osim njih su, između ostalih, bili i predstavnici Ministarstva, koji su tim svojim učešćem u radu školskog odbora imali kontrolnu funkciju. Danas većinu u Školskom odboru čine predstavnici ministarstva prosvjete, koji su dužni da zastupaju stavove ministarstva. Na taj način postoji mogućnost da partijske elite vrše kontrolu nad školama i utiču na njihov izbor, a posljedično i na čitav sistem upravljanja u školama i onog duha koji će se u tim institucijama njegovati.

¹⁵⁶ Ustav Crne Gore, Čl. 75.

¹⁵⁷ Iz dokumentacije Centra za građansko obrazovanje, Saopštenje za javnost: *Na što se misli kada se kaže da je osnovno obrazovanje besplatno u Crnoj Gori*, Podgorica, 25. avgust 2011.

Do donošenja zakona, izbor direktora je bio povjeren Školskim odborima. U njemu su većinu činili predstavnici Nastavničkog vijeća tj. nastavnici, jer oni i najbolje mogu da znaju ko je od njihovih kolega kompetentan da vodi tu ustanovu. Sada sve direktore bira ministar prosvjete, koji je političko, a ne stručno lice, te samim tim nema reference da odgovori na ovako ozbiljan zadatak.

I prethodno zakonsko rješenje je davalo ministru široka ovlašćenja. On je mogao odluku Školskog odbora o izboru direktora poništiti i vratiti postupak na ponovno odlučivanje, zbog propusta u poštovanju zakonske procedure, što i treba da bude jedina kontrolna uloga ministra.

Koje su garancije da sadašnji, ili neki ministar u budućnosti, neće izabrati za direktora osobu koja nije dobila ni jedan glas podrške u Nastavničkom vijeću. Zakon ne smije da se oslanja na to da će ministar „oslušivati potrebe nastavničkog kolektiva, roditelja i učenika“, već se njime mora maksimalno suziti prostor za ostvarenje pojedinačnih partijskih interesa kroz obrazovni sistem, koji treba da bude u službi javnog interesa.

Najbolji pokazatelj pogrešnosti ovakvog izbora direktora jeste nešto što u budućnosti može postati pravilo: poslije svake promjene u Vladi, tj. osobe koja će rukovoditi resorom prosvjete, vršiće se promjena direktora škole.

Partitokratski režim uspostavlja kontrolu nad školama, ne vodeći računa o kompetentnosti i stručnosti direktora, ne samo kao nastavnika, nego i kao onih koji treba da, na tolerantan i dijaloški način, rješavaju probleme učenika i škole u cjelini.

Ministarstvo prosvjete mora inicirati, a Skupština Crne Gore usvojiti zakonsko rješenje po kojem će izbor direktora biti vraćen u nadležnost školskog odbora, sa ciljem da se obrazovni sistem decentralizuje.¹⁵⁸

Pitanje segregacije putem jednonacionalnih odjeljenja

U aprilu 2011. godine, iz Ministarstva prosvjete je najavljeno da će se nastava u svim školama u Crnoj Gori izvoditi na crnogorskom jeziku, dok će djeci građana, kojima crnogorski jezik nije maternji, biti obezbijeđena nastava na njihovom jeziku. Ovakva informacija izazvala je zabrinutost da će na jesen doći do segregacije djece putem formiranja jednonacionalnih odjeljenja. Predsjednik Vlade Igor Lukšić rekao je da je protiv nacionalnih odjeljenja, ali da podržava stav da se svima omogući održavanje nastave na maternjem jeziku.

¹⁵⁸ Iz arhive Centra za građansko obrazovanje, Saopštenje za javnost: *Godina loše prakse*, Podgorica, 26. jul 2011.

Problemi u pristupu obrazovanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama

Nakon obavljenih razgovora sa predstavnicima obrazovnih ustanova, predstavnicima savjeta roditelja, predstavnicima NVO sektora, angažovanim asistentima u nastavi i dr., Zaštitnik je konstatovao da postoje problemi i poteškoće u obrazovanju djece s posebnim potrebama. Posebno je izražen problem implementacije odredbe Zakona o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama, kojim je ustanovljena pomoć asistenta u nastavi, u cilju lakšeg pristupa obrazovanju i obrazovnom postignuću.

Školske 2010/2011. godine, angažovano je, najviše zahvaljujući Udruženjima roditelja djece sa smetnjama u razvoju, ukupno 99 asistenata u nastavi, koji svoju pomoć pružaju, uglavnom, djeci sa smetnjama u razvoju i time doprinose njihovoj lakšoj i kvalitetnijoj integraciji u redovne obrazovne tokove. Uvođenjem programa "Asistent u romskoj zajednici", olakšana je i integracija djece romske populacije u redovni obrazovni sistem. Zaštitnik je konstatovao da se pomoć asistenta u nastavi, u najvećem broju slučajeva, organizuje i finansira od strane NVO sektora, što upućuje na činjenicu da od strane nadležnih organa nijesu obezbijeđeni uslovi i sredstva za potpunu primjenu zakona. U toku školske 2010/2011. godine, iz programa Vlade Crne Gore za otvaranje novih radnih mjesta i Programa javnog rada Zavoda za zapošljavanje Crne Gore za 2010. godinu, finansirano je ukupno 99 asistenata u nastavi na teritoriji Crne Gore. Konstatovano je, takođe, i da su asistenti, za čiji rad su obezbijeđena sredstva iz budžeta, angažovani samo za pomoć djeci koja imaju smetnje u razvoju, ali ne i djeci sa socijalnim, kulturološkim i jezičkim različitostima. Postoji i pitanje cjelishodnosti zakonskog rješenja koje svu djecu, koja imaju posebne obrazovne potrebe, pa i djecu s kulturološkim, jezičkim i socijalnim različitostima, upućuje na procjenu lokalnih Komisija, koje rade isključivo s djecom koja imaju smetnje u razvoju. Prema mišljenju Zaštitnika, ovakva organizacija rada i ustaljena praksa Komisije, koja je donekle otežana i nedovoljnom informisanošću roditelja o pravima djece s posebnim obrazovnim potrebama, otežava dostupnost asistenta u nastavi djeci s teškoćama u razvoju (djeca s poremećajima u ponašanju; teškim hroničnim oboljenjima; dugotrajno bolesna djeca i druga djeca koja imaju poteškoće u učenju i druge teškoće uzrokovane emocionalnim, socijalnim, jezičkim i kulturološkim preprekama). Još uvijek nijesu donijeti ni podzakonski akti koji bi detaljnije utvrdili kriterijume, kao ni standardi za dodjelu podrške asistentu djece s posebnim obrazovnim potrebama, što dovodi u pitanje odluke Komisije za dodjelu asistenata. Nemoguće je i sistematizovati radno mjesto Asistent u nastavi, usljed kolizije zakonskih odredbi o angažovanju asistenta, koji bi trebalo da za svoj rad dobije nadoknadu, a s druge strane, zakon o volonterskom radu propisuje da volonteri ne dobijaju naknadu za svoj rad. Asistenti, takođe, nijesu samo tehnička pomoć djeci u nastavi, već im je uloga kompleksnija i sastoji se i

od pružanja pomoći u učenju i prevladavanju svih mogućih teškoća u nastavi i uključivanju u obrazovni sistem. Ipak, ne postoji nikakva vrsta organizovane i sistematizovane obuke, osim one koju sprovode NVO. Mišljenje Ombudsmana je da još uvijek ne postoje svi neophodni preduslovi za implementaciju odredbi zakona o obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama, posebno član 30a.

Slučaj nasilja nad učenicom u Šavniku

Policija iz Šavnika je lišila slobode Z.B. (56) iz Danilovgrada, nastanjenog u Šavniku, profesora u JU „Obrazovni centar“ Šavnik, zbog sumnje da je, na štetu učenice M.Š. (15), počinio krivično djelo teška tjelesna povreda i zlostavljanje. Sumnja se da je Z.B. krivično djelo zlostavljanje počinio i na štetu učenika N.D. (14). Kako je saopštila Uprava policije, maloljetna M.Š, učenica JU „Obrazovni centar“ u Šavniku je, 12. decembra, policijskoj Ispostavi u Šavniku prijavila da ju je profesor Z.B. udario kamenom u predjelu glave, te da je od tog udarca izgubila svijest.

"Profesor Z.B. je na početku časa, sumnja se, bez ikakvog povoda i razloga, prvo istjerao iz učionice učenika N.D, kojom prilikom ga je udario nogama, rukama i drvenom letvicom u predjelu glave i leđa, a potom je i M.Š. rekao da napusti čas. Na pitanje M.Š. zašto joj ne dozvoljava da prisustvuje času, profesor Z.B. joj je, kako se sumnja, uputio više riječi uvredljive sadržine, aludirajući na to da nije psihički zdrava i pitajući se zašto je uopšte došla u školu“.

Kako se navodi u saopštenju policije, M.Š. je potom izašla. Dok je izlazila, iz unutrašnjosti učionice je začula glas nekog od učenika, koji joj je uzviknuo da bježi. Ona se okrenula i vidjela da se profesor Z.B. uputio za njom. Zatim je M.Š. počela da trči hodnikom, upućujući se ka izlazu iz škole, dok je profesor, sumnja se, trčao za njom. M.Š. je trčala oko škole, a profesor je jurio za njom. To je primijetio i jedan od profesora iz škole. Djevojčica se, trčeći oko škole, u jednom trenutku saplela i pala na tle, a profesor Z.B. je u tom trenutku sustigao i, kako se sumnja, udario kamenom u predjelu glave, nakon čega je M.Š., kako je kazala policijskim službenicima, izgubila svijest.

Nakon ovoga, profesor se vratio u učionicu i nastavio da drži čas. Kada se djevojčica osvijestila, pošla je u školu, odakle je pozvala policiju da prijavi događaj, a potom je sa drugaricom došla u službene prostorije Ispostave Šavnik. Kako se žalila na bolove u glav,i policijski službenici su je prevezli do bolnice, gdje su od strane ljekara konstatovane povrede u predjelu glave. Policijski službenici su o događaju upoznali i roditelje M.Š., u čijem prisustvu je od nje zaprimljena prijava. U službene prostorije Ispostave Šavnik je, zatim, po pozivu,

pristupio Z.B. od kojeg je uzeta izjava. Z.B. je policijskim službenicima potvrdio događaj, osim u dijelu nanošenja povreda kamenom učenici M.Š. O događaju je upoznat zamjenik Osnovnog državnog tužioca u Pljevljima koji je kvalifikovao djelo. Z.B. je lišen slobode i, po nalogu tužioca, uz krivičnu prijavu, sproveden pomenutom tužiocu na dalju nadležnost. Tužilac mu je, nakon saslušanja, odredio pritvor, i on je zadržan u PJ Pljevlja, saopštila je Uprava policije.¹⁵⁹

Slučaj nasilja nad učenikom u OŠ „Savo Pejanović“, Podgorica

Štampani i elektronski mediji su objavili informacije da je učenik F.S. VII/1 OŠ „Savo Pejanović“ u Podgorici, “surovo kažnjen” 28.10.2011.godine, na času italijanskog jezika i da je, prema navodima medija, nastavnik italijanskog jezika L.Đ. otjerao učenika u ćošak, a potom ostalim đacima naredio da ga gađaju raznim predmetima. Učenik je tako pogođen šestarom, cipelom i drugim predmetima. Stoga je Zaštitnik ljudskih prava i sloboda pokrenuo ispitni postupak i zatražio informacije o radnjama i mjerama koje je OŠ „Savo Pejanović“ preduzela u ovom slučaju, u cilju zaštite najboljeg interesa djeteta.

OŠ „Savo Pejanović“ dostavila je obavještenje u kojem se, između ostalog, navodi da se konfliktna situacija dogodila na času italijanskog jezika 21.10.2011.god., u VII-1 odjelenju, gdje je predmetnu nastavu izvodio nastavnik L.Đ.; da su odmah, nakon saznanja o događaju, preduzete sve mjere u skladu sa važećim propisima, u cilju utvrđivanja činjenica; obavljani su razgovori s predmetnim nastavnikom, odjeljenskim starješinom, pedagogom škole, učenikom F.S. koji je, uz prisustvo roditelja, opisao šta se dogodilo; da su odjeljenski starješina i pedagog obavili razgovore s učenicima VII-1; da je utvrđeno da se učenik F.S. neprimjereno ponašao na času, zbog čega je poslat u ćošak od strane nastavnika i da su ga ostali učenici gađali dijelovima gumice; da predmetni nastavnik nije postupio u skladu s pravilima ponašanja i važećim propisima koji definišu vaspitno-obrazovni rad; da se nastavnik L.Đ. izvinio učeniku i saopštio da mu nije bila namjera da ga omalovažava; da je nastavnik L.Đ. raskinuo radni odnos na lični zahtjev.¹⁶⁰

Nakon sprovedenog ispitnog postupka, institucija Ombudsmana konstatovala je da, u konkretnom slučaju, obrazovna ustanova nije preduzela neophodne mjere kako bi djeci pružila zaštitu od različitih oblika kažnjavanja, neprimjerenog postupanja i nepedagoških metoda rada prosvjetnog radnika i drugih zaposlenih. Naime,, predmetni nastavnik je, nakon izlaganja učenika postupku koji vrijeđa njegovu ličnost i dostojanstvo,

¹⁵⁹ <http://www.portalanalitika.me/drustvo/vijesti/45318-profesor-zb-osumnjicen-za-nanošenje-teške-tjelesne-povrede-učenici-.html>

¹⁶⁰ Mišljenje Ombudsmana upućeno Ministarstvu prosvjete i sporta, Broj : 599/637/646-11, Podgorica, 2.12. 2011. godine

svojevoljno prekinuo radni odnos i izvinio se učeniku i njegovim roditeljima, dok obrazovna ustanova, OŠ „Savo Pejanović“, nakon toga nije preduzela nikakve mjere u cilju otklanjanja posljedica neopravdanog i nedozvoljenog postupanja, iako su u nasilničkom ponašanju učestvovala i djeca iz odjeljenja, na podsticaj nastavnika“.¹⁶¹

Slučaj nasilja nad učenikom u OŠ „Marko Miljanov“, Podgorica

Početkom decembra, Instituciji zaštitnika ljudskih prava i sloboda stigla je pritužba koja se ticala nasilja u osnovnoj školi „Marko Miljanov“ u Podgorici. U pritužbi se kaže „da je učenik Z.P., koji pohađa šesti razred u OŠ "Marko Miljanov" u Podgorici, fizički maltretiran od strane nastavnice matematike R. Z. , koja ga je, prema navodima medija, na času čupala za kosu i šamarala. Uz saglasnost roditelja učenika Z.P., Zaštitnik ljudskih prava i sloboda je zatražio izjašnjenje od OŠ „Marko Miljanov“.

OŠ „Marko Miljanov“ dostavila je obavještenje u kojem, između ostalog, navodi da je, nakon sprovedenih radnji i prikupljenih podataka, utvrđeno da je nastavnica matematike R. Z., na trećem času 02.11.2011.godine u svom ponašanju prema učeniku Z.P. odstupila od pedagoških normi i zakonskih propisa, zbog čega je protiv nastavnice pokrenut disciplinski postupak, koji je u toku; da će OŠ „Marko Miljanov“ o ishodu disciplinskog postupka i mjerama koje će biti preduzete prema imenovanoj nastavnici blagovremeno obavijestiti Zaštitnika ljudskih prava i sloboda.

Roditelji učenika Z.P. su Instituciju Zaštitnika obavijestili da je učenik, nakon spornog događaja, nastavio da redovno pohađa nastavu i časove matematike kod nastavnice R. Z., i da je nastavnica R. Z. nastavila s indirektnim uznemiravanjem učenika tako što se pogrdno odnosila prema događaju koji se desio, a učenika Z.P. je uporno ignorisala i time vršila psihološki pritisak.”¹⁶²

Instutucija je, u dopisu Ministarstvu prosvjete i sporta, izrazila mišljenje da u OŠ „Marko Miljanov“, nakon nedozvoljenog i nepedagoškog postupanja nastavnice, protiv iste nije pokrenut disciplinski postupak. Kako se u mišljenju navodi „nastavnica je nastavila da predaje prema utvrđenom planu i programu, dok se disciplinski postupak ne okonča. Prema informacijama koje je Zaštitnik dobio od roditelja, nastavnica je nastavila da psihički maltretira učenika prema kojem se ranije nasilnički ponašala. Psihičko zlostavljanje nije manje teško, niti manje opasno od fizičkog ili bilo kojeg drugog oblika nasilja i zlostavljanja. U ovom slučaju su roditelji

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Ibid.

ponašanje predmetne nastavnice okarakterisali kao šikaniranje i omalovažavanje učenika, uz vrijeđanje njegovog dostojanstva i ličnosti pred vršnjacima.”¹⁶³

Isto tako, Institucija Ombudsmana je zaključila da „...postupanje obrazovnih ustanova u konkretnom slučaju nije bilo u skladu s odredbama međunarodnog i nacionalnog prava.”¹⁶⁴ Nacionalno zakonodavstvo, kao i Konvencija UN o pravima djeteta, obavezuju države potpisnice da pruže zaštitu djetetu od svih vidova tjelesnog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije, kao i da se, prilikom održavanja discipline u školama, mjere sprovode uz poštovanje ljudskog dječijeg dostojanstva.

Slučaj nasilja nad učenikom u osnovnoj školi „Mileva Lajović- Lalatović“- Nikšić

Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, podnijeta je pritužba 30.9.2011.godine, na rad OŠ „Mileva Lajović Lalatović“ iz Nikšića, od strane roditelja J.P.S., zbog fizičkog kažnjavanja učenika. U pritužbi se, između ostalog, navodi: da je J.P.S. majka M.S. učenika devetog razreda OŠ „Mileva Lajović Lalatović“; da je 27.09.2011.god. M.S. primio više udaraca po glavi, vratu i leđima od strane domara OŠ „Mileva Lajović Lalatović“, dok ga je nastavnica biologije, S.G., sprečavala da pobjegne, držeći ga snažno za trenerku; da J.P.S. niko iz škole nije obavijestio o ovom događaju; da M.S. osjeća bolove u predjelu vrata i leđa, zbog čega je spriječen da ide na nastavu; da je pedagog škole informisan o ovom događaju od strane učenika; da se J. P. S. obraćala Prosvjetnoj inspekciji i prijavila fizičko nasilje prema M.S.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore zatražio je ispitivanje navoda iz pritužbe, kao i informacije o radnjama i mjerama koje je OŠ „Mileva Lajović Lalatović“ preduzela povodom rješavanja ovog slučaja, kao i informaciju od J.P.S i M.S. o preduzetim radnjama i mjerama prosvjetne inspekcije povodom fizičkog kažnjavanja učenika OŠ „Mileva Lajović Lalatović“.

OŠ „Mileva Lajović Lalatović“ dostavila je izjašnjenje u kojem se, između ostalog, navodi da je nastavnica biologije S.G. upravu škole obavijestila da su učenici odjeljenja IX-3 zaglavili bravu učionice, te da je u rješavanju problema sa zaglavljenom bravom učestvovao domar škole S.J. Isto tako, u tom dopisu se navodi da je nastavnica S.G. navela da je učenik M.S., u razgovoru sa direktorom, priznao da je zaglavio bravu, što je ponovio i u razgovoru s pedagogom škole, te da učenik M.S. nije pominjao problem sa domarom i nastavnicom, da je pedagog obavio grupni razgovor s učenicima odjeljenja IX-3 i da je, tom prilikom, od strane učenika iznijeto

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid.

nekoliko verzija događaja, domar je označen kao lice koje je imalo fizički kontakt s učenicom, a u priči je, posredno, spomenuta i nastavnica. Takođe, škola nije direktno obavijestila roditelja o događaju jer je majka J.P.S., tj. učenikova baba, razredni starješina IX-3, a to spada u opis posla razrednog starješine, te da su školski pedagog, domar i nastavnica dali izjavu u kojoj negiraju primjenu bilo kakve fizičke kazne ili verbalnog napada prema učeniku M.S.

Prosvjetna inspekcija Ministarstva prosvjete i sporta je, posredstvom prosvjetne inspekcije, izvršila nadzor u JU OŠ „Mileva Lajović Lalatović“ u Nikšiću, pokrenut po službenoj dužnosti i na Inicijativu J. P. S. Prosvjetna inspekcija je, na osnovu sprovedenog nadzora utvrdila činjenice i zaključila da nema osnova za primjenu upravnih mjera prema domaru S.J. i nastavnici S.G., i da je odjeljenju IX-3 potrebno odrediti drugog odjeljenjskog starješinu koji će svoje zadatke obavljati u skladu sa zakonom. Između ostalog, navodi se da, prilikom kontrole i uzimanja izjava od zaposlenih i nastavnog osoblja, dječak nije saslušan jer tog dana nije bio u školi.

U ovom slučaju, Institucija zaštitnika ljudskih prava zaključuje „da su radnje koje je preduzela OŠ „Mileva Lajović Lalatović“ bile više usmjerene na zaštitu zaposlenih nego na zaštitu prava i interesa učenika“¹⁶⁵, te „da prosvjetna inspekcija, u postupku kontrole i utvrđivanja odgovornosti zaposlenih u slučaju fizičkog kažnjavanja učenika, nije uzela u obzir mišljanje i izjave djeteta, već je odluku u ovom slučaju donijela na osnovu izjava zaposlenih“¹⁶⁶.

Vrijednosti

U ovom dijelu izvještaja fokusirao sam se na RAE populaciju i problem u pristupačnosti i dostupnosti obrazovanja koji je najizraženiji upravo kod ovog dijela crnogorske populacije. Ovakav je zaključak i ECRI-jevog izvještaja, u kojem se navodi: „Što se tiče nacionalnih/etničkih manjina, uz izuzetak RAE, ECRI ne zna ni za kakve naročite bojazni da postoji diskriminacija lica koja pripadaju manjinskim grupama u pristupu obrazovanju ili u školskom okruženju“¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Mišljenje Ombudsmana upućeno Ministarstvu prosvjete i sporta, Broj : 599/637/646-11 , Podgorica, 2.12. 2011. godine

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Montenegro/MNE-CbC-IV-2012-005-MNE.pdf>

Kako se navodi u izvještaju ECRI-a „Prema riječima crnogorskih vlasti, oko 80% RAE populacije je nepismeno. Jedan od najtežih problema je veliko i rano osipanje tj. odustajanje od školovanja; samo oko 20% učenika RAE populacije završi obavezno obrazovanje“¹⁶⁸. Ovakvo stanje u oblasti obrazovanja RAE populacije pripisuje se tome što djeca RAE populacije vrlo slabo govore službeni jezik, socio-ekonomska situacija u kojoj žive je izuzetno teška, vrlo je slabo razvijena svijest roditelja o značaju obrazovanja za njihovu djecu kao i situacija krajnjeg siromaštva. ECRI takođe konstatuje i to „da su djeca RAE populacije u izuzetno nepovoljnom položaju zbog činjenice da se obrazovanje ne može dobiti na njihovom maternjem jeziku (romskom). Malo je mogućnosti na predškolskom nivou da se oni osposobe za prevazilaženje poteškoća koje potiču od činjenice da oni ne govore crnogorski jezik“¹⁶⁹.

Na godišnjem nivou ostvaruje se mali rast broja upisanih učenika, i na nivou osnovne, i na nivou srednje škole, iako taj broj iz godine u godinu raste. „2001 – 2002. školske godine u osnovne škole bilo je upisano 536 djece RAE populacije, dok je ta cifra školske godine 2010-2011. porasla na 1424 upisana djeteta“¹⁷⁰.

Podaci ukazuju i na činjenicu da se broj djece RAE populacije, upisane u srednje škole, drastično smanjuje u odnosu na broj djece koja se upisuju u osnovnu školu. „Školske godine 2010- 2011. samo je 78 učenika RAE populacije upisano u srednje škole, dva pripadnika RAE populacije imaju univerzitetsku diplomu, a trenutno deset studenata RAE populacije pohađa univerzitet“¹⁷¹.

Prema podacima, kojima raspolaže Fondacija za stipendiranje Roma, od dvoje lica RAE populacije koji su završili fakultet, jedno lice je zaposleno u organu državne uprave, u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, a drugo lice je profesionalno angažovano u NVO.

Obrazovna struktura kod romske populacije je jako nepovoljna, što ih dovodi u još nepovoljniji položaj u društvu i na tržištu rada, i posljedično im ugrožava uživanje ljudskih prava. UNDP istraživanje iz 2006. govori da je nepismenost kod Roma preko 55%, dok je kod ostatka populacije gotovo iskorijenjena.

U izvještaju o napretku za 2011. Evroпка komisija navodi: Treba se pozabaviti nedovoljnim brojem upisanih u vrtiće i srednje škole i visokom stopom onih koji napuštaju školovanje, koju naročito čine djevojčice. Školarine i drugi oblici finansijske pomoći raspoloživi su učenicima pripadnicima RAE populacije; ipak treba ih unaprijediti i

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Ibid.

usmjeriti kroz relevantne strategije, u cilju bolje koordinacije između različitih programa podrške obrazovanju. I dalje je raširena nepismenost.¹⁷²

Određena domaća istraživanja, uglavnom istraživanja NVO, pokazuju da je nepismenost preko 70%.¹⁷³ Taj problem je posebno izražen kod ženskog dijela romske populacije. Prema zvaničnim podacima preko 50% romske i egipćanske djece školskog uzrasta nije obuhvaćeno obaveznim i besplatnim osnovnim obrazovanjem. Stopu upisa, iz ovih zajednica, u osnovnu školu čini oko 25%, dok je kod ostatka populacije blizu 100%.¹⁷⁴

Izražen je i problem kvaliteta obrazovanja romske djece u osnovnim školama. Registrovani su primjeri romske djece, u šestom razredu, koja su nedovoljno pismena i sa slabim razumijevanjem službenog jezika. Lica iz romske i egipćanske zajednice sa završenom srednjom školom je manje od 2%.¹⁷⁵

U školskoj 2009/10. godini, prema podacima FSR, u svim crnogorskim srednjim školama, bilo je upisano 37 učenika iz ove populacije. Taj broj u školskoj 2010/11. je porastao na 61 lice. Takođe je zabilježeno i da se problem napuštanja škole značajno smanjio (prema izvještaju FSR oko 6% upisanih je napustilo školu).

U periodu od 2004. do 2010., ukupno je 101 lice registrovano u srednjim školama, od toga 63,4% su muškarci, a 36,6% žene. Oko 44% upisanih u ovom periodu je završilo srednju školu, a 35% je još uvijek pohađa, dok je 21% učenika, tokom ovog perioda, napustilo školu ili je isključeno iz nje.

Mali broj Roma, nakon stečene srednjoškolske spreme, je zaposlen, pa se opravdano postavlja pitanje svrhe njihovog obrazovanja. Uz par izuzetaka, nakon 12-ogodišnjeg redovnog školovanja, prema onome što su saznanja Fondacije za stipendiranje Roma, zapošljava se mali broj njih i to, uglavnom, u komunalnim djelatnostima.¹⁷⁶ Prema podacima MONSTAT-a, iz maja 2009. godine, ukupan broj djece RAE populacije predškolskog uzrasta, od 1 do 7 godina, je 1825, od čega 953 dječaka i 872 djevojčice. Prema istom izvoru, obuhvatnost ove djece predškolskim obrazovanjem i vaspitanjem na tom uzrastu je 13,81 %.

I pored značajne integracije RAE populacije u obrazovni sistem, i niza projekata koji su za cilj imali povećanje stope obuhvata ove djece redovnim sistemom osnovnog obrazovanja, njihova redovnost upisa, pohađanja i završetka osnovnog obrazovanja još uvijek nije zadovoljavajuća. Socijalni problemi i njihov ukupan

¹⁷²http://www.mip.gov.me/en/images/stories/download/Evropske_integracije/Izvjestaj_o_napretku_Crne_Gore_za_2011._godinu_FINALNI_FINALNI.pdf

¹⁷³ Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori; UNDP, Podgorica, 2006; <http://www.undp.org.me/home/archive/at/Pod%20rizikom.pdf>.

¹⁷⁴ Podaci Fondacije za stipendiranje Roma i Centra za Romske inicijative

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Prema podacima Fondacije za stipendiranje Roma

socio-ekonomski status, kulturološki kontekst, nedostatak ličnih dokumenata roditelja, jeste i dalje ograničavajući faktor za uspješnu integraciju RAE populacije u vaspitno-obrazovni sistem. Zbog visoke stope napuštanja RAE učenika, stopa pohađanja mnogo je manja od stope upisa, ali ju je nemoguće izračunati zbog nedostatka podataka.

Problem nepismenosti posebno je izražen kod romske populacije u Crnoj Gori (domicilni i raseljeni Romi). Najizraženija stopa nepismenosti je među RAE populacijom starosti 65 i više godina i iznosi 57 %, a najmanja nepismenost kod populacije starosne dobi 40 do 44 godine. Neformalnim oblikom obrazovanja obuhvaćeno je 2,3% RAE populacije starije od 14 godina. Početni korak u dostizanju pismenosti je ostvarivanje elementarnog funkcionalnog opismenjavanja, koje podrazumijeva osnovnu sposobnost čitanja, pisanja i računanja, kao i ovladavanje minimumom znanja i vještina neophodnih za uspješno i efikasno obavljanje različitih aktivnosti u radnom, porodičnom i socijalnom okruženju.¹⁷⁷

Ne postoji precizna evidencija o broju djece sa posebnim obrazovnim potrebama u Crnoj Gori.¹⁷⁸

Preporuke

- Potrebno je izvršiti detaljan inspekcijski nadzor kvaliteta obrazovanja Roma na svim nivoima;
- Da se, na osnovu nalaza inspekcijskih službi, preduzmu konkretne mjere na poboljšanju kvaliteta obrazovanja RAE na svim nivoima;
- Ministarstvo prosvjete i sporta i sve ostale obrazovne institucije treba da nastave sa zalaganjem da se pripadnicima RAE obezbijede dodatne mjere koje će im omogućiti lakše i kvalitetnije učenje, kroz programe obuke romskih asistenata, obezbjeđivanja nastave na romskom jeziku, gdje je god to moguće, i obezbjeđivanje programa stipendiranja, u cilju finansijske podrške onim pripadnicima RAE koje nijesu u stanju da finansijski isprate potrebe svog školovanja;
- Da psihološko-pedagoške službe, u svim obrazovnim ustanovama, obezbijede osnovne informacije i stručnu podršku i pomoć zaposlenim u školama u prepoznavanju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja učenika i aktivnostima koje se, u slučaju sumnje i saznanja o tome, preduzimaju;

¹⁷⁷Srednjoročni Izvještaj o milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori, www.kor.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=62605...2

¹⁷⁸ Iz Mišljenja Ombudsmana upućenog MPiS, Podgorica 3. novembar 2011. godine

- Da se svi zaposleni u obrazovnim ustanovama informišu i edukuju o nedozvoljenim postupanjima prema djetetu, pri čemu će se jasno definisati koji se sve oblici ponašanja i postupanja smatraju fizičkim, psihičkim i seksualnim oblikom nasilja i zlostavljanja;
- Da sve osnovne i srednje škole u Crnoj Gori utvrde način održavanja radne discipline na časovima, koji će u punoj mjeri obezbijediti bezbjednost, zaštitu poštovanja ličnosti i dostojanstva učenika, o čemu će biti obaviješteni svi zaposleni;
- Da obrazovne ustanove, u konkretnim slučajevima, upute izvinjenje djeci (i njihovim porodicama) zbog povrede prava nepedagoškim i nedozvoljenim postupanjima zaposlenih;
- Da obrazovne ustanove osnaže kapacitete psihološko-pedagoških službi, u cilju pružanja adekvatne zaštite i psihološke podrške djeci koje su žrtve nasilničkog ponašanja, zlostavljanja ili zanemarivanja;
- Potrebno je razmotriti i mogućnosti izmjena i dopune Zakona o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u dijelu profesionalnog vršenja poslova Asistentata u nastavi;
- Donijeti podzakonske akte koji će bliže odrediti način vršenja poslova i standarde za obavljanje usluga Asistentata u nastavi;
- Pronaći način da se obezbijedi kontinuitet rada asistenata u nastavi, u smislu obezbjeđivanja potrebnih finansijskih sredstava. Jednom riječju, učiniti sistem korišćenja asistenata u nastavi održivim;
- Sačiniti preciznu i sveobuhvatnu bazu podataka o broju djece s posebnim potrebama;
- Sačiniti programe za obuku asistenata koji će učestovati u pružanju pomoći djeci s posebnim obrazovnim potrebama u nastavi;
- Uspostaviti preciznije mjere kontrole i nadzora Komisija koje se bave usmjeravanjem djece sa posebnim obrazovnim potrebama u posebne obrazovne programe.

Bibliografija

- Dokumentacija Fondacije za stipendiranje Roma
- Dokumentacija Centra za građansko obrazovanje
- Ustav Crne Gore
- Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama
- Opšti zakon o vaspitanju i obrazovanju – Sl. list RCG, 64/02, 43/10

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
- Konvencija o pravima djeteta
- Mišljenje Ombudsmana upućeno Ministarstvu prosvjete i sporta, Broj: 599/637/646-11 , Podgorica, 2.12. 2011. godine
- Mišljenje Ombudsmana upućeno Ministarstvu prosvjete i sporta, Podgorica, 3.11.2011. godine

Internet izvori:

- Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori; UNDP, Podgorica, 2006; <http://www.undp.org.me/home/archive/at/Pod%20rizikom.pdf>.
- Srednjoročni Izvještaj o milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori, www.kor.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=62605...2
- www.iccg.edu.me
- www.zavodzaskolstvo.gov.me
- www.cgudzbenici.co.me
- <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Montenegro/MNE-CbC-IV-2012-005-MNE.pdf>

Pravo na mirno uživanje imovine

Autor: Vladimir Bošković

Rezime i metodologija

Skupština Crne Gore usvojila je Zakon o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju u martu 2004.godine, a isti je objavljen u »Službenom listu Republike Crne Gore« br. 21/04 od 29.03.2004.godine. Nakon stupanja na snagu ovog zakona, Zahtjev za povraćaj ili obeštećenje podnijelo je oko 16.000 (šesnaest hiljada) bivših vlasnika, tražeći povraćaj ili obeštećenje imovine, koju im je država nacionalizovala nakon II Svjetskog rata. Shodno rješenjima iz ovog zakona Skupštine opština, njih dvadeset i jedna, formirale su Komisije za povraćaj i obeštećenje, s ovlaštenjem da rješavaju podnijete zahtjeve bivših vlasnika. Nakon tri i po godine od početka primjene ovog zakona i riješenih na stotine zahtjeva, Vlada RCG je predložila Skupštini RCG izmjenu Zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju, koju skupština usvaja pod nazivom *Zakon o izmjenama i dopunama zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju (»Sl. l. RCG«, br.49/07)*.

Taj Zakon o izmjenama i dopunama zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju (»Sl. l. RCG«, br.49/07) je u cjelosti retroaktivan, pa je zbog toga došlo do povrede odredbi Ustava Republike Crne Gore iz 1992.godine, koji je tada bio na snazi, a ovaj zakon je u suprotnosti i s odredbama novog Ustava Crne Gore, koji je stupio na snagu 22.10.2007.godine. Takav zaključak se izvodi iz sljedećih činjenica:

- Članom 31 Zakona o izmjenama i dopunama zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju, propisano je da: *»Na predmete čije je rješavanje započeto prije stupanja na snagu ovog zakona primjenjivat će se odredbe ovog zakona, ako postupak nije konačno završen«*, što ovaj zakon u cjelosti čini retroaktivnim.

Ovakvim rješenjem zakonodavac je povrijedio odredbu člana 109 Ustava RCG, kojim je bilo propisano da: stav 1. *»Zakon, drugi propis i opšti akt ne može imati povratno dejstvo«*, stav 2. *»Izuzetno, pojedine odredbe zakona, ako to zahtijeva javni interes, utvrđen u postupku donošenja zakona, mogu imati povratno dejstvo«*. Takođe, treba reći da je ova odredba u suprotnosti s članom 147 novog Ustava CG, kojim je, kao i u prethodnom Ustavu, propisano da: stav 1 *»Zakon, drugi propis i opšti akt ne može imati povratno dejstvo.«*, stav 2 *»Izuzetno,*

pojedine odredbe zakona, ako to zahtijeva javni interes, utvrđen u postupku donošenja zakona, mogu imati povratno dejstvo».

- Odredbama člana 1 i člana 3 Zakona o izmjenama i dopunama zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju, koje glase: *»osim u slučajevima iz člana 7 ovog zakona«*, dakle, u odnosu na osnovni zakon propisan je izuzetak, kojim su ukinuta, osnovnim zakonom, stečena prava dijelu bivših vlasnika i to: *pravo na podnošenje zahtjeva za povraćaj i obeštećenje imovinskih prava i pravo na povraćaj i obeštećenje oduzetih imovinskih prava*, samo zbog činjenice što im je imovina oduzeta nakon stupanja na snagu Zakona o eksproprijaciji (*»Službeni list SFRJ«, br.5/68*) i zbog činjenice što im predmeti nijesu konačno završeni do stupanja na snagu osporenog zakona.

Ovakvim postupanjem Skupštine Crne Gore, u svojstvu donosioca Zakona o izmjenama i dopunama zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju, povrijeđena su prava dijela bivših vlasnika nacionalizovane imovine, koja su bila garantovana odredbama člana 15, 16 i 17 Ustava RCG, a sada članom 17 i 19 novog Ustava CG. Treba naglasiti da su, u ovom slučaju, uskraćena prava samo dijelu bivših vlasnika (koji igrom slučaja čine 80% od ukupnog broja bivših vlasnika koji su podnijeli zahtjeve Komisijama za povraćaj i obeštećenje), a koji su ova prava imali do stupanja na snagu Zakona o izmjenama i dopunama zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju, čime je zakonodavna vlast Crne Gore izvršila diskriminaciju dijela bivših vlasnika nacionalizovane imovine.

Ovo jasno proizilazi iz odredbe člana 3 stav 1 osporenog zakona *„Bivši vlasnici kojima je za oduzeta imovinska prava određena naknada u novcu ili drugim stvarima ili pravima“* (dakle, određena, ne i isplaćena i to u bilo kom iznosu, uključujući i simboličan), nakon stupanja na snagu Zakona o eksproprijaciji (*»Službeni list SFRJ«, br.5/68*) nemaju pravo na povraćaj ili obeštećenje, u skladu sa ovim zakonom, i odredbe člana 31 osporenog zakona *»Na predmete čije je rješavanje započeto prije stupanja na snagu ovog zakona primjenjivat će se odredbe ovog zakona, ako postupak nije konačno završen«*.

- Pored navedenih kršenja odredbi Ustava RCG, odnosno Ustava CG, osporenim zakonom prekršena je i odredba člana 83 stav 2 Ustava RCG kojom je utvrđeno da *»Skupština odlučuje većinom glasova ukupnog broja poslanika o zakonima kojima se uređuje način ostvarivanja sloboda i prava, uređuje izborni sistem, utvrđuju materijalne obaveze građana, uređuju državni simboli, o razrješenju Predsjednika Republike, o izboru Vlade i povjerenja Vladi, o raspisivanju referenduma, o skraćanju mandata i o svom poslovniku.«*, odnosno člana 91 stav

2 Ustava CG, a što, prilikom glasanja o osporenom zakonu, nije bio slučaj, jer je za isti glasalo 40 (četrdeset) poslanika od 81 poslanika, koliko čini ukupni broj poslanika tadašnjeg i sadašnjeg saziva Skupštine CG.

Imajući u vidu, gore navedene, povrede svojih prava, bivši vlasnici su, kao članovi podgoričkog Udruženja za vraćanje i zaštitu privatne svojine, ovlastili ovo Udruženje da, u njihovo ime (to je bilo moguće po odredbi člana 114 tada važećeg Ustava RCG), podnese predlog Ustavnom sudu RCG, kao jedinom državnom organu koji je određen članom 5 stav 4 Ustava RCG da štiti ustavnost i zakonitost, da izvrši ocjenu ustavnosti Zakona o izmjenama i dopunama zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju (»Sl. l. RCG«, br.49/07), što je ovo Udruženje uradilo 17. oktobra 2007. godine, dakle, u vrijeme važenja Ustava RCG iz 1992.godine.

Na sjednici, održanoj 20. maja 2008. godine, Ustavni suda CG je donio rješenje U.br.101/07 kojim je, suprotno praksi ovog suda, obustavio postupak za ocjenu ustavnosti Zakona o izmjenama i dopunama zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju (»Sl. l. RCG«, br.49/07). Ovakav svoj postupak sud je obrazložio, navodnim, nepostojanjem procesnih pretpostavki za nastavak pokrenutog postupka ocjene ustavnosti predmetnog zakonskog akta, činjenicom da je predlog za ocjenu ustavnosti navedenog zakona podniet 17. oktobra 2007.godine, dakle, u vrijeme važenja ranijeg Ustava (Ustav RCG iz 1992.godine-primjedba podnosioca ove predstavke), a tražena ocjena ustavnosti navedenog zakona odnosila se na odredbe ovog Ustava, koji je u međuvremenu prestao da važi. Ovdje se mora naglasiti da je Ustavni sud, ovakvim rješenjem, prekršio sopstvenu praksu, iznoseći netačnosti u obrazloženju jer je Ustavni sud RCG, u najmanje dva slučaja, odlučivao o saglasnosti Zakona s Ustavom SRCG iz 1974. i to odlukom: U.br.36/93 od 27. aprila 1994. godine i odlukom U.br.86/93 od 15. septembra 1994. godine, u istoj pravnoj situaciji kao što je ova.

Podaci objavljeni u ovom izvještaju prikupljeni su: dostavljanjem dokumentacije stranki organizaciji *Uno Libertask* radi zastupanja, komunikacijom s institucijama, uvidom u nalaze vještaka i druga dokumenta značajna za postupak.

Normativni okvir

S obzirom na to da su ovakvom odlukom Ustavnog suda iscrpljeni svi djelotvorni pravni lijekovi, bez obzira na to što su, većini lica koja su izmjenom zakona izbačena iz započetog postupka restitucije, ostala dostupna brojna pravna sredstva, s obzirom na to da su postupci bili u toku, zbog nedjelotvornosti preostalih pravnih

ljekova, stekli su se uslovi da se ova lica obrate predstavkama Sudu u Strazburu, u kojima je između ostalog posebno naglašeno:

1. Da je u ovom slučaju, neopravdanom izmjenom zakona i odbijanjem Ustavnog suda da odluči o ustavnosti spornog zakona, došlo do povrede prava na pravično suđenje, pristup sudu, te prava na suđenje u razumnom roku iz člana 6 stav 1 Konvencije;

2. Da je u ovom slučaju, neopravdanom izmjenom zakona i odbijanjem Ustavnog suda da odluči o ustavnosti spornog zakona, došlo do povrede člana 1 Protokola 12 uz Konvenciju, koji garantuje: da će se svako pravo koje zakon predviđa ostvariti bez diskriminacije.

3. Da je u ovom slučaju postojalo „*zakonito očekivanje*“ podnosilaca predstavki da će im se oduzeta imovina vratiti u naturi ili će biti obeštećeni, kako je propisao osnovni zakon, te da zbog toga njihovi zahtjevi za povraćaj oduzetih imovinskih prava, podnešeni Komisijama za povraćaj oduzetih imovinskih prava i obeštećenje, predstavljaju „imovinsko potraživanje“, koje, prema tome, konstituiše imovinu u smislu prve rečenice člana 1 Protokola 1, kao što je Evropski sud za ljudska prava već utvrdio *u slučaju Van Marle i ostali protiv Holandije, svojom presudom od 26. juna 1986. godine, te u slučaju Pressos Compania Naviera S.A. i ostali protiv Belgije, presudom od 20. novembra 1995. godine.*

4. Da je, u ovom slučaju, došlo do povrede člana 13 Konvencije, koji garantuje pravo na efikasan i djelotvoran pravni lijek, jer od stupanja na snagu Zakona o izmjenama i dopunama zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju (Sl list RCG br 49/07) i donošenja Rješenja Ustavnog suda Crne Gore U.br.101/07 od 25.05.2008. godine, podnosioci predstavki nemaju na raspolaganju efikasan i djelotvoran pravni lijek, na način kako je Evropski sud za ljudska prava utvrdio u predmetu *Keegan protiv Irske, u presudi od 24. maja 1994. godine Serija A, broj 290 i Pressos Compania Naviera S.A. i ostali protiv Belgije, u presudi od 29. novembra 1995.* Iz tih razloga, ova lica su, kako sam naglasio, stekla pravo da pokrenu postupak pred Evropskim sudom prije nego iskoriste sva pravna sredstva dostupna u pravnom sistemu Crne Gore.

Institucionalni okvir

Stranke koje su se masovno obratile Sudu u Strazburu, od 15. do 20. oktobra 2009., a u međuvremenu nijesu okončale postupke pred Komisijama za restituciju, to jest iscrpile sve dostupne pravne lijekove, nastavile su u saradnji s našom unijom; NVO stranke su, takođe, predlagale prvostepenim Komisijama da iskoriste

mogućnost iz Zakona o upravnom postupku i donesu odluku o prekidu postupka, do donošenja odluke Suda u Strazburu, kao prethodnog pitanja, ali nam nije poznato da su, u ijednom od postupaka, Komisije prihvatile ovakav zahtjev stranaka.

Građani koji se nijesu obratili predstavkom Evropskom sudu, podnijeli su, u međuvremenu, Inicijative za ocjenu ustavnosti, zasnovane na istim činjenicama na kojima je bio i pomenuti Predlog za ocjenu ustavnosti od 17. oktobra 2007., upozoravajući, ujedno, Ustavni sud da je do sada već odlučivao o ustavnosti zakona u odnosu na Ustav koji je, u međuvremenu, prestao da važi. Najstarija od tih inicijativa je podnesena od Marije Aleksić iz Budve (01.02.2010.), a stranka do danas na nju nije dobila nikakav odgovor.

Studija slučaja

Slučaj Ivanović i drugi protiv Crne Gore

Niko Ivanović (unuk bivšeg vlasnika istog imena) iz Budve, podnio je Sudu u Strazburu predstavku (67041/09), ali je, iz razloga formalnosti i na našu sugestiju, odlučio da iscrpi postupak pred prvostepenom Komisijom, te, nakon toga, postupke po dostupnim, iako nedjelotvornim, redovnim i vanrednim pravnim lijekovima, kako bi se, u nastavku postupka pred Sudom u Strazburu, izbjegli u tom pravcu mogući prigovori pravnog zastupnika Crne Gore.

Bivši vlasnik nepokretnosti, pokojni Ivanović Niko, lišen je prava svojine nad predmetnim parcelama, na osnovu Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta. ("Sl. list FNRJ", br. 52/1958, dopune: 3/1959, 24/1959). Time je, na osnovu navedenih opštih akata, upisana društvena svojina na predmetnoj imovini, a za oduzeto pravo svojine nije isplaćena nikakva nadoknada.

Njegovim nasljednicima, Savu i Dušanu, ostavljena je državina nad predmetnim nepokretnostima, do dana privođenja namjeni, u skladu s važećim prostornim planom. Godine 1980. i 1981. donijeti su akti o izuzimanju iz državine predmetnih nepokretnosti Ivanović Savu i Dušanu. Naknada, isplaćena za oduzetu državinu, bila je stotruko i više puta niža od današnje minimalne cijene za predmetne nepokretnosti, što potvrđuje nalaz vještaka finansijske struke, urađen po nalogu prvostepene Komisije.

Zakon o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju (Sl. List RCG br.21/04 od 31.03.2004.) garantovao je (član 17 stav 1) vraćanje *in natura* neizgrađenog gradskog građevinskog zemljišta. Takođe, Zakon je propisao obavezu ranijeg vlasnika to jest njegovih zakonskih nasljednika, da državi isplate revalorizovani iznos

naknade, primljen na ime eksproprijacije prava svojine ili izuzimanja iz posjeda, ranije nacionalizovanog zemljišta. Shodno tome, Ivanović Niko (unuk) i Ivanović Dušanka, kao zakonski nasljednici, podnose 2005. Komisiji za povraćaj oduzetih imovinskih prava u Budvi zahtjev za vraćanjem predmetnih nepokretnosti in natura, kao tada, i danas neizgrađenog građevinskog zemljišta (dokaz broj 10).

Tokom trajanja postupka, došlo je do izmjene Zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju (Sl. list RCG br.49/07 od 10.08.2007.) unošenjem odredbe, po kojoj se svi zahtjevi za vraćanjem svojinskih prava na imovinu, za koju je određena bilo kakva, to jest bilo kolika naknada nakon 1968., imaju odbaciti, uz obrazloženje da propisi o eksproprijaciji od 1968. godine na dalje, sadrže odredbe o tzv. pravičnoj nadoknadi za oduzetu imovinu. Iako u slučaju nacionalizacije (za razliku od eksproprijacije) nije isplaćivana nikakva nadoknada za oduzeto pravo svojine, uslijedila je neustavna retroaktivna primjena promijenjenog zakona na sve postupke koji su bili započeti po odredbama ranije važećeg zakona. Time je Niku Ivanoviću onemogućeno svako dokazivanje pravičnosti isplaćene nadoknade, u nastavku ranije započetog postupka, a istovremeno je stavljen u poziciju diskriminisanog u odnosu na lica koja su ostvarila pravo na povraćaj imovine in natura, zbog činjenice da su postupci za ta lica pred Komisijom pravosnažno okončani, prije stupanja na snagu pomenute izmjene Zakona.

Zbog novonastale nedjelotvornosti svih pravnih sredstava u započetom prvostepenom postupku, Niko Ivanović se priključio predlogu za ocjenu ustavnosti ove izmjene osnovnog zakona, koja je Ustavnom sudu podnesena 17.10.2007. Ustavni sud je nezakonitim obustavljanjem postupka, to jest odbijanjem da ocijeni ustavnost Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju, povrijedio prava Nika Ivanovića. Ovim su takođe povrijeđena i prava ostalih članova Udruženja za povraćaj i zaštitu privatne svojine, koje je, u njihovo ime, podnijelo predlog za ocjenu ustavnosti. Nakon podnošenja istog, članovi Udruženja, njih preko 700, obratili su se predstavkom sudu u Strazburu, sa detaljnim obrazloženjem i dokazima o povredama prava garantovanih Konvencijom/Protokolima (predstavka broj 67041/09).

Iako su sve činjenice u predmetu Nika Ivanovića bile izvještane po nalogu Komisije, još 2005., dakle u vrijeme važenja osnovnog zakona, iako su one nedvosmisleno potvrđivale da se radi o neizgrađenom zemljištu (nalaz vještaka građevinske struke), te da je isplaćena naknada stotinu puta manja od približno realne vrijednosti zemljišta (nalaz vještaka finansijske struke), to jest da su ispunjeni svi zakonski uslovi za povraćaj in natura, prvostepena Komisija, u aprilu 2011. godine, potvrđuje konstatacije vještaka da se radi o simboličnoj naknadi i, istovremeno, odbija zahtjev Nika Ivanovića, što kasnije potvrđuje drugostepena komisija, a nakon nje i Upravni

sud. Trenutno je pred Vrhovnim sudom u toku postupak po Zahtjevu za vanredno preispitivanje presude Upravnog suda. Nije suvišno naglasiti, da je Ivanović, kao i niz drugih stranaka koje su pokrenule postupak pred Evropskim sudom, predložio prvostepenoj Komisiji da ona, shodno odredbi člana 141 stav 1 tačka 4 Zakona o opštem upravnom postupku ("Sl. list RCG", br. 60/03 od 28.10.2003. godine), kojom je propisano da se *postupak prekida ako organ koji vodi postupak odluči da o prethodnom pitanju neće odlučivati sam, odnosno ako po zakonu ne može sam rješavati prethodno pitanje*, donese zaključak o prekidu postupka, do odluke Evropskog Suda u Strazburu o prihvatanju ili odbacivanju podnijete predstavke. Ovakva mogućnost je, od strane naše organizacije, sugerisana svim strankama čiji postupci nijesu okončani, a obratili su se predstavkama Evropskom sudu. Osnovni razlog za to je činjenica da bi se prihvatanjem ovog privremenog i razumnog rješenja od strane organa koji vode postupke restitucije, istovremeno uklonili rizici da državni budžet primi na sebe teret troškova tržišne naknade za predmetnu imovinu, uvećanih za troškove postupka Suda u Strazburu. Tim prije ukoliko Evropski sud ocijeni podnesene predstavke prihvatljivim, a u međuvremenu se predmetna imovina privede namjeni.

Slučaj Zenović i drugi protiv Crne Gore

Da se u vezi restitucije krše i prava onih koji su, i nakon sporne izmjene zakona, ostali u postupku restitucije, pokazuje primjer iz Predstavke sudu u Strazburu Zenović, Leković, Vukotić i Delić protiv Crne Gore (67057/09). U njihovom slučaju je prvostepeno rješenje o povraćaju imovine, koje je bilo doneseno u korist navedenih, kao nasljednika bivših vlasnika nacionalizovane/eksproprisane imovine (2005), poništeno odlukom drugostepene Komisije (po žalbi tadašnjeg korisnika zemljišta, koji po zakonu, inače, nije imao svojstvo stranke u postupku) i vraćeno u novi postupak u kojem je (pri istim činjenicama koje su potvrdili vještaci!), umjesto povraćaja, određeno obeštećenje za eksproprisanu imovinu, pa je i to – drugo rješenje prvostepene komisije – ponovo poništeno od strane drugostepene Komisije, po žalbi Državnog tužioca (2007). Od tada do danas, prvostepena Komisija nije ponavljala postupak.

S obzirom na specifičnost ovog predmeta, koji u sebi nosi i moguće elemente korupcije i organizovanog kriminala, izložićemo kratak osvrt i na ovaj slučaj. Predmetne nepokretnosti su oduzete licima čiji su nasljednici podnosioci predstavke Sudu u Strazburu.

Oni su, 01.10.2004., podnijeli zahtjev opštinskoj Komisiji za povraćaj oduzetih imovinskih prava i obeštećenje u Budvi. Postupajući po zahtjevu, Komisija je donijela, na zakonu zasnovanu i obrazloženu, odluku o

povraćaju tražene imovine, *in natura*, vodeći računa o tome da veći dio (8560,02m²) predmetne imovine nije priveden namjeni u skladu s važećim prostornim planom, te da se obveznik naturalnog povraćaja oduzete imovine (opština Budva) saglasio s vraćanjem navedene površine. Rješenjem je bilo određeno da se o ostatku zahtjeva (nešto preko 4500m²) odluči novim aktom Komisije, s čime su podnosioci predstavke bili saglasni. Obveznik povraćaja *in natura* – Opština Budva – na ovo rješenje nije izjavila žalbu.

Zloupotrebom Zakona spriječen je legalan upis predmetne imovine na nasljednike ranijih vlasnika, kroz priznavanje svojstva stranke u postupku privremenom korisniku ove imovine - zakupcu na godinu dana: preduzeću A.D. „Jadranski sajam“ iz Budve. Nakon toga je, u nezakonito započetom drugostepenom postupku, nadležni organ – suprotno dokazima koje su utvrdili i prezentovali vještaci – odlučio da prvostepeno rješenje poništi i predmet vrati na novo odlučivanje.

Arbitrarnom odlukom Ministarstva finansija, kao drugostepenog organa, podnosioci predstavke su bili prinuđeni da uđu u novi postupak pred prvostepenom komisijom, čiji je kompletan personalni sastav, u međuvremenu, promijenjen i koja je, pri potpuno istim činjenicama, donijela novo rješenje, odlučujući da se podnosiocima predstavke, za najveći dio potraživane imovine, isplati obeštećenje prema tada važećoj metodologiji, koju je utvrdila Vlada Crne Gore. Takođe, za jedan mali dio potraživane imovine, u površini 372m², određen je povraćaj *in natura*.

Novom zloupotrebom prava, pokrenut je novi drugostepeni postupak pred, zbog u međuvremenu izmijenjenog zakona, novim drugostepenim organom – Komisijom za žalbe za povraćaj i obeštećenje Vlade Crne Gore. Ona je svojim rješenjem, takođe, poništila drugo po redu prvostepeno rješenje, vraćajući predmet na novi postupak pred novom prvostepenom, sada regionalnom komisijom – Komisijom za povraćaj i obeštećenje u Baru. Od tada, prvostepena komisija nije ponavljala postupak, pri čemu nije odgovarala ni na ponovljene zahtjeve stranaka da donese zaključak, kojim će obavijestiti Upravu za nekretnine u Budvi, da na navedenim parcelama upiše zabilježbu restitucije.

U međuvremenu, nakon prikupljanja i upoređivanja niza dokaza, posebno onih koji se tiču karaktera prava sadašnjeg korisnika tog zemljišta, po osnovu ugovora zaključenih s Opštinom Budva, preko ugovora o godišnjem produženju zakupa, to jest korišćenja prostora, zatim, nezakonito izdate upotrebne dozvole, do formiranja zajedničkog preduzeća *Budva Expo*, između Opštine i AD Jadranski sajam, kojom je izvršeno potpuno nezakonito raspolaganje ovom imovinom – zaključili smo da je problem s restitucijom ove lokacije kriminalno koruptivne prirode. Smatrali smo da je, u ovom trenutku, najrazumnije da ove činjenice, hronološki i s

prikupljenim dokazima, ponudimo parlamentarnoj Komisiji za praćenje privatizacije, koja će imenovane aktere javno saslušati. Zahtjev za pokretanje postupka pred ovom Komisijom dostavljen je 05.09.2011., i prema našim informacijama, od strane predsjednika distribuiran svim članovima početkom oktobra. Za punomoćnika pred skupštinskom Komisijom, stranke su odredile Veselina Uskokovića, jednog od osnivača organizacije koja štiti interese ranijih vlasnika i ujedno osobu s decenijskim iskustvom u ovoj oblasti.

Zaključak i preporuke

Sadašnja situacija predstavlja posljedicu primjene Zakona o izmjenama i dopunama osnovnog Zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju. Pomenuta izmjena osnovnog zakona ima krajnje problematičnu ustavnost iz sljedećih razloga:

- Izmijenjeni zakon je retroaktivan, jer se njegove odredbe odnose na predmete za koje postupak nije konačno završen i ukidaju se prava utvrđena po odredbama osnovnog zakona, i to: pravo na podnošenje zahtjeva i pravo na povraćaj oduzetih imovinskih prava, za dio bivših vlasnika;
- Na osnovu njega se utvrđene činjenice u predmetima, za koje je postupak pokrenut po prethodnom zakonu, nište i ponovo utvrđuju po odredbama koje su donešene *post factum*, što je retroaktivna primjena zakona, čime je povrijeđen princip legitimnih očekivanja i učinjena povreda člana 1 Protokola 1 koji ide uz Konvenciju;
- Prilikom usvajanja, zakonodavac, u postupku donošenja ovakvog zakona, nije utvrdio javni interes o potrebi uvođenja retroaktivnog dejstva bar jedne njegove odredbe, iako je to bio obavezan po Ustavu;
- Ovakvim se propisivanjem ukidaju ranije stečena prava bivših vlasnika, propisana osnovnim zakonom, i to dijelu bivših vlasnika, čime je država Crna Gora prema njima učinila diskriminaciju;
- Za ovu izmjenu osnovnog Zakona je, u postupku donošenja, od ukupno 81 poslanika glasalo 40 poslanika, što je u suprotnosti sa odredbom člana 83 stav 2 Ustava RCG.

Svakako, najjednostavnije rješenje predstavljala bi odluka Ustavnog suda kojom bi, napokon, odlučio po nekoj od, u međuvremenu, novopodnijetih inicijativa za ocjenu ustavnosti navedene izmjene osnovnog Zakona. Najstarija od tih inicijativa podnijeta je 01.02.2010. i, u odnosu na nju, kao i ostale, nema nikakve reakcije Suda, uključujući i molbu za urgencijom, koju su u septembru dostavili podnosioci inicijative. Zanimljivo je da zbirka

prevedenih izabranih odluka njemačkog Saveznog ustavnog suda, koja je sudijama crnogorskog Ustavnog suda podijeljena radi edukacije, sadrži odluku u vrlo sličnoj pravnoj situaciji (Rješenje Drugog senata od 23. marta 1971., 2 BvL 2/66, 2 BvR 168, 197, 210, 472/66), pri čemu je, u predgovoru te Zbirke, predsjednik Ustavnog suda Crne Gore naveo da Crna Gora teži gradnji dalekosežnog ustavnog sudstva, njegovim razvijanjem u građanski sud par excellence, po uzoru na Savezni ustavni sud u Njemačkoj.

Međutim, s obzirom na to da postoje inicijative ili predlozi za ocjenu ustavnosti, koji kod crnogorskog Ustavnog suda čekaju na odluku skoro deset godina, jasno je da je u ovom organu razvijena konformistička sklonost da se određene inicijative ili predlozi drže “u fioci” dok politička konstelacija u Parlamentu ne izmijeni sporni zakon. Vrlo je moguće da će, zbog toga, podnosioci predstavki u vezi restitucije nacionalizovane imovine, u slučaju da Sud u Strazburu predstavke ocijeni prihvatljivim, upravo od Evropskog suda zatražiti da odluči o meritumu.

Bibliografija

1. Navedeni domaći opšti i pojedinačni, i međunarodni akti.
2. Vladimir Todorović: Denacionalizacija - između privatizacije i nacionalizacije, Sl. list SRJ (2001)
3. Filip Lič: Obraćanje Evropskom sudu za ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava (2007)
4. Karen Rid: Evropska konvencija o ljudskim pravima - vodič za praktičare I-III, Beogradski centar za ljudska prava (2007)
5. Izvodi iz sudske prakse Evropskog suda I-II, Council of Europe, Constitutional and Legal Policy Institute, Soros Foundation, Sarajevo (2001)

Pravo na mirno okupljanje i sloboda udruživanja

Autor: Zdravko Cimbaljević

Rezime i metodologija

Ovaj izvještaj je sačinjen na osnovu analize relevantne zakonske regulative, domaćih i međunarodnih dokumenata koji tretiraju predmetnu oblast, izvještaja domaćih i međunarodnih institucija i nevladinih organizacija i analize medija. Ključni rezultati ovog izvještaja su da se u praksi ne sprovode zakonom propisane mjere, kao i da se u potpunosti ne poštuju ljudska prava građana i građanki u Crnoj Gori. Država Crna Gora, svojim činjenjem i nečinjenjem u pojedinim slučajevima, ne obezbjeđuje dosljednu primjenu međunarodnih i domaćih zakonskih obaveza u oblasti poštovanja prava na mirno okupljanje i slobodu udruživanja.

U Crnoj Gori mirna okupljanja organizovana su od strane sindikalnih organizacija, nevladinog sektora, studentskih organizacija, manjinskih naroda i grupa, i broj javnih okupljanja u protekle dvije godine (2010. i 2011.) je značajno porastao. U proteklom periodu, javna okupljanja najviše su se dešavala u Podgorici, ispred zgrade Vlade Crne Gore i Skupštine Crne Gore, ali je ,takođe, bilo onih koji su se organizovali u ostalim gradovima, kao što su Pljevlja, Rožaje, Berane, Nikšić i dr. S tim u vezi, može se zaključiti da su građani Crne Gore sve više svjesni svojih prava na javno okupljanje i slobodu udruživanja i upravo koriste ove mehanizme, kako bi privukli pažnju javnosti i onih koji odlučuju o konkretnim problemima ili inicijativama.

Početkom 2011. godine, održao se protest mladih Roma i Egipćana, organizovan od strane nevladine organizacije Fondacija za stipendiranje Roma (FSR), kome je dozvoljeno okupljanje blizu zgrade Vlade Crne Gore. Protest je završen bez incidenta. Ono što treba pomenuti je, da je u pripremi protesta organizatorima saopšteno da im nije dozvoljeno da se okupe ispred Skupštine Crne Gore, gdje su prvobitno planirali. Razlog koji je naveden kao argument je bila bezbjednosna sigurnost, kao i činjenica da nikome nije dozvoljeno da se okuplja ispred Skupštine Crne Gore. Međutim, prvi protest koji se održao nakon protesta Roma i Egipćana je bio održan ispred Skupštine Crne Gore. Kada su predstavnici FSR-a usmeno pitali nadležni državni organ zašto njima nije dato pravo okupljanja na „spornu” lokaciju, dobili su odgovor da je to više bio politički interes, a ne praćenje zakonskih propisa.

Fondacija za stipendiranje Roma je podnijela pritužbu Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore. U izjašnjenju, koji je Zaštitnik dobio od Uprave policije se navodi: da nije bilo diskriminatoriskog odnosa prema

pripadnicima Romske i Egipćanske populacije u konkretnom slučaju; da su službenici Područne jedinice Podgorica dali puni doprinos kako bi protest prošao u najboljem redu; da su pojedina javna okupljanja bila organizovana ispred zgrade Vlade Crne Gore i Skupštine Crne Gore, ali ista nijesu bila na zakonit način prijavljena, pa su službenici Uprave policije - PJ Podgorica podnijeli zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka protiv odgovornih lica za organizaciju skupa. Zaštitnik je dostavio Fondaciji za stipendiranje Roma akt kojim je uputio da, ukoliko smatraju da su diskriminirani, mogu pokrenuti sudski postupak u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije.¹⁷⁹

Mirna okupljanja i udruživanja crnogorskih grupa i organizacija bila su veoma prisutna u 2011. godini, pa možemo reći da se ova godina, kada se tiče ovih prava, može nazvati godina promjene građanske svijesti. Početkom 2012. godine, studentske organizacije u Crnoj Gori su, po prvi put u istoriji, organizovali mirni protest. Protesti, to jest mirna okupljanja studenata, sindikalnih organizacija, zajedno sa nevladinim organizacijama ili bez, organizovani su širom Crne Gore.

Izvori, koji su korišćeni za izradu ovog izvještaja, su činjenična stanja, medijski članci, arhiva pojedinih medija, nevladinih organizacija i institucija, obavljeni razgovori sa predstavnicima državnih institucija, kao i predstavnicima nevladinih organizacija. Vremenski okvir istraživanja je 01. februar 2011. do 26. februara 2012.

Normativni okvir

Ustav Crne Gore (Sl. list CG br 2007-1) jemči slobodu mirnog okupljanja, bez odobrenja, uz prethodnu prijavu nadležnom organu (Član 52). Istim članom je definisano i moguće ustavno ograničenje i da se sloboda okupljanja može privremeno ograničiti odlukom nadležnog organa radi sprečavanja nereda ili vršenja krivičnog djela, ugrožavanja zdravlja, morala ili radi bezbjednosti ljudi i imovine, u skladu sa zakonom. Prema Ustavu Crne Gore, mirno okupljanje građana je slobodno i uživanje ovog prava detaljnije je regulisano posebnim Zakonom o javnim okupljanjima (Sl. list RCG br 31/2005. vidi čl 6 Zakona-20/2011-1), kojim se ostvaruje pravo na slobodu mirnog okupljanja. Navedenim zakonom je propisano da su javna okupljanja - mirna okupljanja i javni protesti, javne priredbe i druga okupljanja (Član 2).

Zakon dalje razrađuje definicije javnih okupljanja. Pod mirnim okupljanjem i javnim protestom podrazumijeva svako organizovano okupljanje više od 20 građana, koje se održava na javnom mjestu radi izražavanja političkih, socijalnih i drugih uvjerenja i interesa. Takođe, pod javnim priredbama podrazumijevaju se

¹⁷⁹ Arhiva Fondacije za stipendiranje Roma

okupljanja koja se organizuju radi ostvarivanja prihoda, u okviru registrovane privredne djelatnosti koja, s obzirom na očekivani broj učesnika ili karakter priredbe, zahtijeva preduzimanje posebnih mjera obezbjeđenja. Pod drugim oblicima okupljanja podrazumijevaju se okupljanja čija je svrha ostvarivanje državnih, tradicionalnih, humanitarnih, sportskih, kulturnoumjetničkih i drugih interesa.

Prema ovom Zakonu, sloboda javnog okupljanja i udruživanja može se privremeno ograničiti radi zaštite prava drugih ljudi, zaštite javnog poretka i bezbjednosti, javnog morala, životne sredine i zdravlja ljudi (Član 4). Takođe, Zakon propisuje da je sloboda govora i istupanja na javnom skupu ograničena zabranom svakog pozivanja i podsticanja na upotrebu nasilja, na nacionalnu, rasnu, vjersku i drugu mržnju ili netrpeljivost. Organizator okupljanja je dužan da podnese prijavu za održavanje mirnog okupljanja, najkasnije pet dana prije vremena za koje je mirno okupljanje zakazano. Prijava treba da sadrži podatke o cilju održavanja, mjesto, dan i vrijeme održavanja, podatke o organizatoru ili njegovom zastupniku, lične podatke rukovodioca mirnog okupljanja, broj redara i procjenu o broju učesnika. Prijavljivanje nije potrebno kada su u pitanju sastanci, tribine, okrugli stolovi ili okupljanja registrovanih političkih partija, sindikalnih i drugih organizacija, koji se održavaju u zatvorenim prostorijama. Nadalje propisuje da se mirno okupljanje može održati na svakom, za to, prikladnom prostoru (Član 9).

Mirno okupljanje se ne može održavati u blizini bolnica, u blizini dječijih vrtića i osnovnih škola, dok u njima borave djeca, u nacionalnim parkovima i zaštićenim parkovima prirode, osim mirnih okupljanja koja propagiraju zaštitu čovjekove okoline, u blizini spomenika kulture (ako bi to dovelo do uništenja zaštićenih vrijednosti), na autoputevima, magistralnim, regionalnim i lokalnim putevima (na način kojim se ugrožava bezbjednost saobraćaja), kao i na drugim mjestima, ako bi to, s obzirom na vrijeme, broj učesnika ili karakter okupljanja, moglo ozbiljno ugroziti kretanje i rad većeg broja građana (član 10). Ovaj Zakon propisuje i da će nadležni organ rješenjem zabraniti održavanje mirnog okupljanja, ako nije blagovremeno i uredno prijavljeno, ako je prijavljeno na prostorima na kojima se ne može održavati ili, ako su ciljevi usmjereni na kršenje zajemčenih sloboda i prava čovjeka ili podsticanje na upotrebu nasilja, nacionalnu, rasnu, vjersku i drugu mržnju ili netrpeljivost, ako postoji stvarna opasnost da bi održavanjem mirnog okupljanja bila ugrožena bezbjednost ljudi i imovine ili bi došlo do narušavanja javnog reda i mira u većem obimu; zato jer je to potrebno radi sprečavanja ugrožavanja zdravlja ljudi, na zahtjev organa državne uprave, nadležnog za poslove zdravlja (član 11).

Prema Zakonu, rješenje o zabrani mora se donijeti najkasnije 48 sati prije prijavljenog početka održavanja mirnog okupljanja, a da protiv rješenja iz člana 11 ovog zakona organizator može izjaviti žalbu. Rješenje po žalbi mora se donijeti i dostaviti organizatoru najkasnije u roku od 24 časa, od dana prijema žalbe. Ukoliko Ministarstvo, u utvrđenom roku, ne odluči po žalbi, mirno okupljanje može da se održi. Evropski sud za ljudska prava je zauzeo stav da nije uvijek opravdano zabraniti skup, samo zato što nije ispunjen zakonom postavljen uslov o prijavi skupa, jer pojedina okupljanja su, po svojoj prirodi, takva da ne ostavljaju dovoljno vremena za prijavu.

Prema Zakonu o javnim okupljanjima, poslove održavanja javnog reda i mira, na prostoru koji se neposredno nalazi uz mjesto održavanja mirnog okupljanja, vrše ovlašćena službena lica nadležnog organa (policijski službenici), (član 13). Policijski službenici su dužni da spriječe ometanje ili onemogućavanje održavanja mirnog okupljanja, koje se održava u skladu sa odredbama ovog zakona, i, pri tome, mogu upotrebljavati tehnička sredstva i sredstva zaštite (član 10). Država, prema međunarodnim standardima, nema samo obavezu da se uzdrži od neopravdanog ograničavanja slobode mirnog okupljanja, već ima i pozitivne obaveze koje se sastoje u zaštiti mirnih demonstracija od prijetnji nasiljem od strane trećih lica.

Pravo na okupljanje jedne grupe ne može se ograničiti zato što druga grupa u društvu ne podržava stavove koje skup promoviše. Prema utvrđenoj praksi Evropskog suda za ljudska prava, „bilo bi nespojivo sa vrednostima koje Konvencija štiti ako bi uživanje prava na osnovu Konvencije od strane neke manjinske grupe moglo biti uslovljeno dozvolom većine”.

Javno okupljanje moguće je, kako se to definiše u zakonu, u za to *prikladnom prostoru*. Ovom odredbom pravo na slobodu okupljanja u praksi se ograničava, jer se predviđa da je prostor neprikladan za okupljanje ako se, između ostalog, ugrožava bezbjednost saobraćaja kao i na drugim mjestima, ako bi to, s obzirom na vrijeme, broj učesnika ili karakter okupljanja, moglo ozbiljno ugroziti kretanje i rad većeg broja građana.

Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju (u daljem tekstu OEBS) sugeriše da su javne vlasti dužne da snose sve troškove obezbjeđivanja skupa, uključujući i regulisanje saobraćaja, jer nametanje troškova organizatorima može da, za posljedicu, ima odvrćanje organizatora od toga da organizuje okupljanje i da tako negativno utiče na ostvarivanje prava na slobodu okupljanja.

U Paktu o građanskim i političkim pravima(u daljem tekstu PGP) navodi se da se priznaje pravo mirnog okupljanja (član 9). Takođe, Evropska Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu EKLJP) propisuje da svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući

pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa (član 11). Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima propisuje da svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja (član 20).

Institucionalni okvir

Uprava policije

U okviru reforme sistema državne uprave, Vlada RCG, na sjednici održanoj 19.10.2005. godine, donijela je Uredbu o izmjenama i dopunama Uredbe o organizovanju i načinu rada državne uprave, kojom se Uprava policije organizuje kao poseban organ uprave i definiše njen obim poslova i nadležnosti.

Novim Pravilnikom, poslovi iz djelokruga Uprave policije obavljaju se u pet sektora. Obrazovana su, pored tri postojeća (Sektor kriminalističke policije, Sektor policije opšte nadležnosti i Sektor granične policije), dva nova sektora - Sektor za ljudske resurse, pravna pitanja, telekomunikacije i informacione sisteme i Sektor za obezbjeđenje ličnosti i objekata. Strateški interes policije je otvorenost i transparentnost njenog rada i ostvarivanje njene uloge kao servisa građana. Ostale institucije i nezavisna tijela U Crnoj Gori, između ostalih, jesu: redovni sudovi (osnovni sudovi, dva viša suda, Vrhovni sud Crne Gore), Ustavni sud Crne Gore, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, prema kojima se mogu uputiti prijave, pritužbe i žalbe u slučaju nepoštovanja prava iz Zakona o javnom okupljanju.

Studija slučaja

Različit tretman javnih protesta

Nevladina organizacija "Fondacija za stipendiranje Roma – Institut socijalne inkluzije" (FSR-ISI), sa sjedištem u Podgorici, podnijela je, početkom aprila 2011. godine, pritužbu Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore zbog različitog tretmana javnih protesta koje organizuju romske i egipćanske strukture. FSR-ISI zatražila je od Zaštitnika da ispita da li je u njenom slučaju, kao organizatora javnog protesta mladih Roma i Egipćana, dana 11.03.2011. u Podgorici, manifestovan različit, diskriminatoran tretman nadležnih organa.

U svojoj uredno podnijetoj prijavi Upravi policije, FSR-ISI je navela da se skup organizuje ispred sjedišta Vlade Crne Gore. Po podnošenju prijave, organizator je pozvan u službene prostorije i pruženo mu je službeno objašnjenje da se javni skupovi, shodno Zakonu, ne mogu održavati i dozvoliti ispred objekata kao što su zgrada Skupštine ili zgrada Vlade. Ponuđena je druga lokacija, u neposrednoj blizini, koju je organizator prihvatio,

misleći da nadležni organ profesionalno postupi. Skup je u blizini zgrade Vlade protekao u najboljem redu, bez primjedbi bilo koje vrste na račun organizatora istog.

Ipak, nakon izvjesnog vremena, iz medija, ova NVO je saznala da je javni protest odobren i omogućen drugom organizatoru i to ispred zgrade Skupštine Crne Gore, koji je preko socijalne mreže Facebook pozvao građane na protest. Sumnjajući da je u pitanju diskriminatorni odnos, ova NVO je uputila pismeni protest nadležnom organu. Nakon toga, uslijedio je poziv predstavnika MUP. U razgovoru sa predstavnicima ove NVO, saopšteno je da su “formalno-pravno u pravu”, ali “da nije u pitanju loša namjera, pogotovo ne diskriminacija, i da je takva odluka odobravanja protesta drugom organizatoru donijeta zbog navodnog političkog pritiska i interesa”.¹⁸⁰ Time proizilazi, ocijenili su u ovoj NVO, da javni događaji nemaju jednak tretman i da se pravi razlika pri odobravanju lokacije na osnovu rasne i etničke pripadnosti. Iz tih razloga je podnijeta pritužba zbog diskriminacije instituciji Ombudsmana. (Ne)Održavanje prve Povorke ponosa u Crnoj Gori. U Crnoj Gori je danas neosporno da, među drugim manjinama, postoji i manjina lezbejki, gejeva, biseksualaca i transrodnih osoba (LGBT). Prema nekim svjetskim istraživanjima, prosječni procenat ove manjinske grupe u svim zemljama Svijeta je od 6% do 10% ukupnog stanovništva.

LGBT Forum „Progres“, kao prva i transparentna organizacija koja štiti prava LGBT osobama u Crnoj Gori, osnovana u decembru 2010. godine, pokušala je organizovati mirno okupljanje (protestnu šetnju -Povorku ponosa) u glavnom gradu Crne Gore. Poslije skoro 5 mjeseci pokušaja da dobiju podršku Vlade Crne Gore, koja će pokazati građanima i građankama ove države da Vlada štiti prava LGBT zajednice, time što će član/ica Organizacionog odbora biti visoki predstavnik/ca Vlade i koji će šetati i govoriti na istom, i tako osigurati siguran protest, nije uspjelo. Vlada je dala deklarativnu podršku Povorci ponosa, ali niko od predstavnika Vlade nije htio da se pojavi tog dana i opravda svu podršku koju je Vlada iznosila svih mjeseci.

Prema Zakonu o javnim okupljanjima, organizator je dužan da podnese prijavu za održavanje mirnog okupljanja najkasnije pet dana prije vremena za koje je mirno okupljanje zakazano, što je u ovom slučaju to bilo čak nekoliko

¹⁸⁰ Službena zabilješka sa razgovora direktora ove NVO sa predstavnikom MUP; FSR-ISI Dokumentacija.

Slučaj zabrane memorijalnog marša

Savjet za građansku kontrolu rada policije,¹⁸¹ na sopstvenu inicijativu, cijenio je preduzimanje službenih radnji prilikom zabrane javnog okupljanja – memorijalnog marša Bijelo Polje - Tomaševo - Šahovići – zakazanog za 10.11.2011. godine, a kojim je nevladina organizacija „Broj 19“, sa sjedištem u Baru, namjeravala da obilježi 87. godišnjicu stradanja lokalnog bošnjačkog i muslimanskog stanovništva. Savjet je upoznat da je Upravi policije podnijeta prijava o održavanju ovog javnog okupljanja, dana 14.10.2011. godine, kao i da su građani mjesnih zajednica Pavino Polje i Tomaševo, tri dana prije zakazanog okupljanja ove nevladine organizacije, tačnije 07.11.2011. godine, policiju obavijestili o održavanju javnog skupa, kao reakcije na ranije zakazano okupljanje nevladine organizacije „Broj 19“, istog dana i na gotovo istoj lokaciji. Savjet je zvanično obaviješten da je istog dana, 07.11.2011. godine, kada je grupa građana, iz navedenih mjesnih zajednica, podnijela obavještenje o održavanju kontra javnog okupljanja, Uprava policije sačinila bezbjednosnu procjenu za oba planirana javna okupljanja i donijela rješenje o zabrani okupljanja zbog postojanja „stvarne opasnosti da bi održavanjem ovog javnog okupljanja bila ugrožena bezbjednost ljudi i imovine i da bi došlo do narušavanja javnog reda i mira u većem obimu“. Rješenje o zabrani okupljanja dostavljeno je istog dana, u kasnim večernjim satima, predstavniku nevladine organizacije „Broj 19“. Rješenje o zabrani javnog okupljanja, istog dana, dostavljeno je i predstavniku građana mjesnih zajednica Pavino Polje i Tomaševo, koji su planirali održati okupljanje kao znak reakcije na javni skup navedene nevladine organizacije. Savjet je konstatovao da organizatori planiranih javnih okupljanja nijesu izjavili žalbu protiv policijskih rješenja o zabrani istih.

Savjet je podsjetio da Ustav Crne Gore, u članu 52, jamči slobodu mirnog okupljanja, bez odobrenja, uz prethodnu prijavu nadležnom organu, kao i da se, istim članom, sloboda okupljanja može samo privremeno ograničiti, iz Ustavom predviđenih razloga, ali nikako zabraniti. Pri razmatranju ove problematike, Savjet je imao u vidu i praksu Evropskog suda za ljudska prava, kroz čiju jurisprudenciju su razvijeni određeni standardi zaštite prava na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, kao i pitanje pozitivnih obaveza države u pogledu ometanja ovog prava od strane eventualnih protivdemonstranata.

Savjet je uvažio sačinjenu bezbjednosnu procjenu u vezi planiranih javnih okupljanja ali, istovremeno, ukazuje da treba voditi računa da predmetna rješenja o zabrani mirnog okupljanja ne osporavaju Ustavom garantovana prava i slobode. Sa tim u vezi, Savjet je pozvao Upravu policije i Ministarstvo unutrašnjih poslova da

¹⁸¹ Savjet za građansku kontrolu rada policije je svojevrstni kolektivni ombudsman specijalizovan za pitanja policije, ustanovljen Zakonom o policiji.

doprinesu boljoj praksi poštovanja ljudskih prava i sloboda, u skladu sa međunarodnim standardima, jer bi ustanovljavanje i tolerisanje prakse kontra okupljanja, i zabrane svih okupljanja tim povodom, ozbiljno moglo uskratiti garantovano pravo na slobodu okupljanja i udruživanja.

Inicijative za ocjenu ustavnosti pojedinih zakona. Fondacija za stipendiranje Roma – Institut socijalne inkluzije, povodom iskustva stečenog kroz organizovanje prvog javnog protesta mladih Roma i Egipćana koji učestvuju u obrazovnim procesima, instituciji Ombudsmana uputila je predlog za pokretanje inicijativa za ocjenu ustavnosti određenih zakona koji su u vezi sa pravom na slobodu okupljanja. Naime, FSR-ISI se kod Ombudsmana založio za pokretanje postupka ocjene ustavnosti i zakonitosti člana 4. Zakona o upotrebi nacionalnih simbola, koji zabranjuje upotrebu nacionalnih simbola u i ispred objekata kao što su, između ostalih, Skupština Crne Gore i Vlada Crne Gore.

Mladi Romi i Egipćani na svom protestu, od 11. marta 2011. godine, nijesu se usudili, u blizini zgrade Vlade Crne Gore, istaći svoje nacionalne simbole, kako bi i sa njima saopštili svoj jasan identitet i poruku i manifestovali Ustavom zagarantovanu slobodu izražavanja (član 47).

Konačno, istovremeno je inicirano pokretanje postupka ocjene ustavnosti i zakonitosti rješenja koje izdaje Uprava policije o zabrani javnih skupova. Naime, Ustav Crne Gore, u članu 52, jemči slobodu mirnog okupljanja, bez odobrenja, uz prethodnu prijavu nadležnom organu. Istim članom, sloboda okupljanja može se samo privremeno ograničiti, iz Ustavom predviđenih razloga, ali nikako zabraniti. Na taj način, predmetnim rješenjima Uprave policije se osporavaju Ustavom garantovana prava i slobode i, u vezi sa tim, kancelarija Ombudsmana i Ustavni sud su pozvani da doprinesu boljem poštovanju Ustavom garantovanih ljudskih prava i sloboda.

Nevladina organizacija “Inicijativa mladih za ljudska prava” (YIHR) iz Podgorice podnijela je Ustavnom sudu inicijativu za ocjenu ustvanosti člana 10, člana 11 i člana 26 Zakona o javnim okupljanjima, iz razloga što se njima osporava ustavom definisano pravo. U članu 11 Zakona o javnim okupljanjima kaže se da će „nadležni organ rješenjem zabraniti održavanje mirnog okupljanja” iz određenih razloga propisanim samim zakonom. Podnosilac ustavne inicijative ukazao je da Ustavom nije propisano da se sloboda mirnog okupljanja može zabraniti odlukom nadležnog organa. Ustavom je definisano, u članu 52, da se sloboda mirnog okupljanja može, odlukom nadležnog organa, samo privremeno ograničiti radi sprečavanja nereda ili vršenja krivičnog djela, ugrožavanja zdravlja, morala ili radi bezbjednosti ljudi i imovine. Iz tih razloga, mišljenja su, u crnogorskom civilnom društvu, da odredbe Zakona o javnim okupljanjima nijesu u saglasnosti sa Ustavom.

Slično je i sa članom 26 Zakona o javnim okupljanjima, koji je takođe u suprotnosti sa članom 52 Ustava, koji propisuje da se sloboda udruživanja može odlukom nadležnog organa privremeno ograničiti, što znači, ocijenili su u ovoj NVO, da Zakon po drugi put predviđa mogućnost da nadležni organ izrekne zabranu, dok je Ustavom definisano da nadležni organ jedino može privremeno ograničiti održavanje mirnog okupljanja.

Stoga je neophodno, navodi se u YIHR inicijativi, da Ustavni sud poništi neustavno rješenje, sadržano u Zakonu o javnim okupljanjima. YIHR je pred Ustavnim sudom osporila i član 10 Zakona o javnim okupljanjima, koji propisuje da se mirno okupljanje ne može održavati: “u blizini bolnica, u blizini dječijih vrtića i osnovnih škola, dok u njima borave djeca; u nacionalnim parkovima i zaštićenim parkovima prirode, osim mirnih okupljanja koja propagiraju zaštitu čovjekove okoline; u blizini spomenika kulture, ako bi to dovelo do uništenja zaštićenih vrijednosti, na autoputevima, magistralnim, regionalnim i lokalnim putevima, na način kojim se ugrožava bezbjednost saobraćaja i na drugim mjestima, ako bi to, s obzirom na vrijeme, broj učesnika ili karakter okupljanja, moglo ozbiljno ugroziti kretanje i rad većeg broja građana”. Ovaj član Zakona je suprotan sa Ustavom Crne Gore jer, Ustav nije propisao listu mjesta na kojima se ne mogu održavati mirna okupljanja, niti je Ustavom određeno da se ta lista uredi zakonom i ustavopisac je u članu 52 Ustava jasno precizirao da se jemči sloboda mirnog okupljanja bez odobrenja.

Zaključak i preporuke

Možemo reći da su ustavne odredbe o ograničenjima slobode mirnog okupljanja u skladu s međunarodnim standardima. Dozvoljeni osnovi ograničenja, koje predviđa Ustav, korespondiraju osnovama iz Pakta o građanskim i političkim pravima i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Takođe, i u ograničenjima Ustava Crne Gore možemo naći elemente iz Pakta o građanskim i političkim pravima, „javni red“, kao i iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao što je npr. „sprečavanje nereda ili kriminala“.

Možemo zaključiti da u ovom segmentu nije ograničena politička djelatnost stranaca, već se ustavno rješenje odnosi i na njih, s obzirom na postojeću ustavnu formulaciju slobode okupljanja. Crna Gora ima solidan zakonodavni i institucionalni okvir u pogledu prava na mirno okupljanje i slobodu udruživanja. Međutim, problemi nastaju kada dođe do primjene zakonskih normi od strane organa javne uprave. Polazeći od izloženog i činjenice da je osnovni zadatak organa javne uprave da pružaju usluge građanima, da budu u njihovoj službi,

obezbjedujući im ostvarivanje njihovih prava, bez diskriminacije po bilo kom osnovu, smatramo da javnu upravu, kao značajnu oblast pravnog sistema, treba dalje reformisati, u skladu sa evropskim standardima.

Reformom treba obezbijediti da se organi javne uprave, koji postupaju u upravnim stvarima, striktno pridržavaju načela Zakona o opštem upravnom postupku, kao što su: načelo zakonitosti, načelo zaštite prava građana i zaštite javnog interesa, načelo efikasnosti, načelo istine, načelo samostalnosti u rješavanju, itd.

Takođe, u vezi konkretnog pitanja, nesporno je da treba obezbijediti dosljednu primjenu propisa koji se odnose na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, kako nacionalne legislative, tako i ratifikovanih međunarodnih ugovora i opšte prihvaćenih pravila međunarodnog prava. Dobro organizovana i kompetentna uprava je preduslov za ostvarivanje vladavine prava, za izgradnju demokratskih institucija i za zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava i sloboda, po standardima razvijene demokratije. S tim u vezi, potrebna je edukacija državnih službenika, a posebno kada je riječ o konkretnom pitanju policijskih službenika u pogledu njihovog upoznavanja sa stavovima i praksom Evropskog suda za ljudska prava iz Strazbura, a takođe i uskladiti zakon o javnim okupljanjima sa stavovima i praksom tog Suda, kao i drugim međunarodnim dokumentima koje je Crna Gora prihvatila.

Bibliografija

Ustav Crne Gore

Zakon o javnim okupljanjima

Arhiva NVO Fondacije za stipendiranje Roma

Dokumentacija Zaštitnika za ljudska i manjinska prava

Arhiva NVO LGBT Foruma Progres

Medijski zapisi

Diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta

Autor: Danijel Kalezić

Rezime i metodologija

Izveštaj o diskriminaciji po osnovu seksualne orijentacije u Crnoj Gori obuhvata vremenski period od 1.02.2011.do 01.05.2012. godine. Izveštaj je kreiran analizom intervjua obavljenih sa LGBT osobama koje su pretrpjele nasilje, diskriminaciju ili uznemiravanje po osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, relevantnih domaćih i međunarodnih dokumenata, izvještaja civilnog društva i medijskih objava u vezi sa kršenjem ljudskih prava LGBT osoba.

Period koji pokriva ovaj izvještaj predstavlja kvalitetan nastavak i rezultat aktivnosti koje je civilni sektor realizovao na polju promocije i zaštite ljudskih prava LGBT osoba, tokom 2009. i 2010. godine. Akcioni plan za borbu protiv homofobije¹⁸², koji je kreirala koalicija „Zajedno za LGBT prava“, sačinjena od LGBT osoba, predstavnika/ca 20 nevladinih organizacija, 10 državnih institucija i predstavnika/ca medija, u okviru Juventasovog projekta „Crna Gora – svijetla tačka na gej mapi“, je, poslije višemjesečnog lobiranja, usvojen kao polazna osnova za kreiranje programskog dokumenta za borbu protiv homofobije, koji će Vlada Crne Gore usvojiti i implementirati.¹⁸³ Osim radne grupe za izradu tog programskog dokumenta, formirane su i stručna radna grupa za pripremu analize LGBT tema u udžbenicima¹⁸⁴ i stručna radna grupa koja će pripremiti analizu pravnog okvira, s aspekta usaglašenosti sa međunarodnim standardima i sudskom praksom ljudskih prava¹⁸⁵. Osnovana je nova LGBT organizacija „LGBT Forum Progres“, čiji izvršni direktor se javno deklariseo kao homoseksualac. Najavljeno je organizovanje prve *Parade ponosa* u Podgorici. Formirana je i započela s djelovanjem neformalna grupa LGBT osoba i prijatelja „Queer brigada“. NVO Juventas je Međunarodni dan borbe protiv homofobije 2011. godine obilježila prvim velikim javnim okupljanjem, koje je posjetilo 600 osoba, među kojima je bio veliki broj LGBT osoba. NVO Juventas je otvorio Drop in centar za LGBT osobe i servis telefonskog i on line savjetovanja, kao i servis online prijavljivanja homofobičnog nasilja ali i nastavio aktivnosti

¹⁸² Akcioni plan za borbu protiv homofobije koalicije „Zajedno za LGBT prava“

¹⁸³ Rješenje o formiranju radnog tima za izradu programskog dokumenta za borbu protiv homofobije

¹⁸⁴ Rješenje o formiranju stručne radne grupe za pripremu Analize LGBT prava u udžbenicima

¹⁸⁵ Rješenje o formiranju stručne radne grupe za pripremu analize pravnih propisa sa aspekta LGBT prava

na polju podizanja kapaciteta policijskih službenika, medicinskih radnika/ca i zaposlenih u sudstvu i tužilaštvu kada je rad sa LGBT osobama u pitanju. Ta NVO kreirala je i priručnike za rad sa LGBT osobama za medicinske radnike/ce i psihologe, kao i priručnike za postupanje policije u slučajevima homofobičnih napada i priručnik za praktičare (sudije i tužioce). LGBT Forum progres je otvorio sklonište za LGBT osobe koje su u konfliktu s porodicom zbog svoje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Institucija zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore uputila je Skupštini Crne Gore inicijativu za donošenje Zakona o istopolnim zajednicama, čime bi se dalo pravo LGBT osobama da u nekom obliku registruju zajednicu sa svojim/om partnerom/kom. Zabilježen je veći broj prijavljenih slučajeva nasilja, diskriminacije i uznemiravanja nadležnim institucijama i/ili nevladinim organizacijama. Broj medijskih objava o LGBT temama je utrostručen u odnosu na prethodnu godinu¹⁸⁶. Usvojene su izmjene Zakona o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, koje su toj instituciji dale ingerencije za borbu protiv diskriminacije¹⁸⁷. Donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama zakona o zdravstvenom osiguranju,¹⁸⁸ 7. marta 2012. godine, transrodnim osobama je omogućeno pravo da fond za zdravstveno osiguranje Crne Gore sufinansira operacije prilagođavanja pola rodu sa 80% troškova. Civilni sektor je organizovao više kampanja za borbu protiv homofobije, a Ministarstvo za ljudska i manjinska prava implementiralo je medijsku kampanju za promociju antidiskriminacionog zakonodavstva, koja je naišla na kritike civilnog društva. Ovi pozitivni pomaci praćeni su nizom negativnih slučajeva, homofobičnih napada i, uopšteno, homofobnog odnosa institucija prema pojedincima/kama i organizacijama koji/e se bave promocijom i zaštitom ljudskih prava LGBT osoba.

Tokom koncerta, organizovanog u susret Međunarodnom danu borbe protiv homofobije, bačen je suzavac među prisutnom publikom, u neuspjelom pokušaju da događaj bude prekinut. Počinioci ovog krivičnog djela nijesu identifikovani, organizatori ne posjeduju dokaze da je sprovedena ozbiljna policijska istraga, a skoro godinu dana od incidenta nemaju informaciju o tome da je tužilaštvo kvalifikovalo učinjeno krivično djelo. Dvije osobe koje su fizički napadnute u centru Podgorice, poslije incidenta na koncertu, nijesu dobile adekvatnu zaštitu od strane policijskih službenika, što je rezultiralo neprocesuiranjem slučaja i neidentifikovanjem počinitelaca napada. Organizatori najavljene Parade ponosa u Podgorici su odlučili da realizaciju tog događaja

¹⁸⁶ Analiza medijskih objava o LGBT temama u 2011. godini – NVO Juventas, autorka: Marija Savić

¹⁸⁷ Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore – 29. 07. 2011. godine

¹⁸⁸ Ukaz o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama zakona o zdravstvenom osiguranju, Službeni list Crne gore, broj 14, 07. mart 2012. godine

odlože do daljnjeg, usljed procijenjenog nedostatka političke podrške tom javnom skupu, čime je ugrožena bezbjednost učesnika/ca. Tokom juna i jula 2011. godine, dolazi do kompromitovanja odnosa Vlade sa NVO sektorom aktivnim na polju promocije i zaštite ljudskih prava LGBT osoba, čak i do grubih kršenja prava nekih pojedinaca i organizacija civilnog sektora, aktivnih na ovom polju, od strane državnih službenika kojima je upravo dodijeljena uloga uspostavljanja saradnje s civilnim sektorom¹⁸⁹. U avgustu 2011. Vlada Crne Gore, u saradnji s Jovanom Kojičićem, imenovanim za savjetnika Premijera Crne Gore za diskriminaciju i nevladinom organizacijom koju on vodi, organizovala je konferenciju "Ka Evropi, ka jednakosti", izostavljajući sve organizacije koje se u Crnoj Gori bore za ljudska prava LGBT osoba, što je rezultiralo bojkotom konferencije, u kojem je učestvovalo 26 domaćih i 27 stranih organizacija, kao i privremenim prekidom saradnje civilnog sektora s Vladom. Ovaj potez Vlade je, od strane domaćih NVO, ocijenjen kao pokušaj konstruisanja saradnje s predstavnicima civilnog društva i dalja je saradnja, kada je riječ o promociji i zaštiti ljudskih prava LGBT osoba u pitanju, uslovljena ispunjavanjem određenih uslova. Saradnja je uspostavljena i unaprijeđena pošto su predstavnici Vlade prihvatili postavljene uslove, nakon čega je krenula etapa bolje međusobne saradnje¹⁹⁰. Tokom 2011. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je realizovalo kampanju promocije antidiskriminacionog zakonodavstva, koja je naišla na kritike civilnog sektora. Iako je na sastanku, organizovanom s misijom OEBS-a u Crnoj Gori, koja je finansirala kampanju, obećano da će izmjene kampanje, koje su sugerisali predstavnici nevladinih organizacija, biti prihvaćene, kampanja je nastavljena i realizovana do kraja, bez dogovorenog uključivanja prethodno prihvaćenih sugestija civilnog sektora. Sada već bivši ministar za ljudska i manjinska prava, Ferhat Dinoša je tokom obavljanja svoje funkcije nastavio da javno iznosi i brani svoje homofobične stavove, dok se Vlada nije direktno i zvanično ogradila od njegovih izjava. U 2012. godini, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je ukinuto kao samostalni resor i potpalo pod nadležnost Ministarstva pravde, sa nazivom „Ministarstvo pravde i ljudskih prava“, na čelu sa ministrom Duškom Markovićem. Mitropolit crnogorsko-primorski Srpske pravoslavne Crkve u Crnoj Gori Amfilohije Radović nastavio je svoj govor mržnje usmjeren protiv LGBT osoba. Aktivisti/kinje za zaštitu ljudskih prava LGBT osoba kontinuirano su izloženi prijetnjama, najčešće upućenim preko Interneta. LGBT osobe i dalje, svakodnevno, trpe nasilje, diskriminaciju i uznemiravanje, koje u većini slučajeva ne prijavljuju iz straha od dalje viktimizacije.

¹⁸⁹ Saopštenje za javnost domaćih nevladinih organizacija o bojkotu konferencije „Ka Evropi, ka jednakosti“

¹⁹⁰ Saopštenje za javnost - Vlada i civilno društvo jačaju saradnju i borbu protiv homofobije

Normativni okvir

Ustavom Crne Gore „*zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu*“. Ustav Članom 7. zabranjuje i izazivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti po bilo kom osnovu, dok je posebnom odredbom u Članu 17. Stav 2. proglašena i jednakost svih lica pred zakonom, bez obzira na bilo koje lično svojstvo¹⁹¹. Do usvajanja Zakona o zabrani diskriminacije¹⁹², samo dva zakona su predviđala zabranu diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije: *Zakon o radu*¹⁹³ i *Zakon o medijima*¹⁹⁴. Zakon o zabrani diskriminacije zabranjuje diskriminaciju zasnovanu na rodnom identitetu i seksualnoj orijentaciji (čl. 2, st. 2). U članu pod nazivom „Diskriminacija po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije“ (čl. 19), predviđeno je da se diskriminacijom smatra „svako pravljenje razlike, nejednako postupanje ili dovođenje u nejednak položaj lica po osnovu rodnog identiteta ili seksualne orijentacije“, kao i da svako ima pravo da izrazi svoj rodni identitet i seksualnu orijentaciju, ali i da se ne može pozvati da se o tome javno izrazi. Zakon o radu zabranjuje i seksualno uznemiravanje (čl. 8), dok Zakon o medijima zabranjuje objavljivanje informacija i mišljenja koja podstiču diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihove seksualne orijentacije (čl. 23).

U Crnoj Gori nije pravno regulisan položaj transrodnih osoba, zabrana diskriminacije po osnovu rodnog identiteta je navedena u Zakonu o zabrani diskriminacije, koji je usvojen 2010. godine. Oznaku pola u matičnom broju, izvodu iz knjige rođenih, to jest ličnim dokumentima, u praksi je moguće promijeniti pošto se završi procedura promjene pola i o tome podnese dokaz. Promjena imena se obavlja na lični zahtjev i nije uslovljena promjenom pola, a jedino ograničenje koje se odnosi na promjenu imena je zaštita javne bezbjednosti i prava i slobode drugih. Od marta 2012. godine, transrodnim osobama, koje žele da uđu u proces tranzicije prilagođavanja pola rodu, omogućeno je da to učine uz pokrivanje 80% troškova potrebnih hirurških intervencija od strane Fonda za zdravstvo Crne Gore. Ova mogućnost donijeta je Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o zdravstvenom osiguranju¹⁹⁵. Dalje regulative ovog medicinskog procesa, prema zakonu, donijeće Ministarstvo zdravlja Crne Gore, što će omogućiti i konkretnu primjenu u praksi ove zakonske novine.

¹⁹¹ Ustav Crne Gore, 22. 10. 2007. godine

¹⁹² Zakon o zabrani diskriminacije, 22. 07. 2010. godine

¹⁹³ Zakon o radu, 29. 07. 2008. godine

¹⁹⁴ Zakon o medijima, 27. 07. 2010. godine

¹⁹⁵ Ukaz o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama zakona o zdravstvenom osiguranju, Službeni list Crne Gore, broj 14, 07. Mart 2012. godine

Institucionalni okvir

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda – Ombudsman

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda je nadležan/na da podnosiocu/teljki pritužbe, koji/a smatra da je diskriminisan/na od strane fizičkog ili pravnog lica, daje potrebna obavještenja o njegovim/njenim pravima i obavezama, kao i mogućnostima sudske i druge zaštite; sprovodi postupak mirenja, uz pristanak lica koje smatra da je diskriminirano i organa, drugog pravnog i fizičkog lica, za koje ono smatra da je izvršilo diskriminaciju, uz mogućnost zaključivanja vansudskog poravnjanja, u skladu sa zakonom kojim se uređuje postupak posredovanja. Procedura podnošenja pritužbe i rješavanja po njoj regulisana je *Zakonom o zaštitniku ljudskih prava i sloboda*. Svako ko smatra da je diskriminisan aktom, radnjom ili nepostupanjem organa i drugih pravnih i fizičkih lica, može se obratiti pritužbom zaštitniku/ci. Pritužbu mogu podnijeti i organizacije ili pojedinci/ke koji/e se bave zaštitom ljudskih prava, uz saglasnost diskriminisanog lica ili grupe lica.

Sudska zaštita kroz parnični postupak

Postupak se pokreće podnošenjem tužbe, a postupak teče u skladu s procedurama parničnog postupka. Ovom tužbom se može tražiti utvrđenje da je tuženi/a diskriminatorski postupao/la prema tužiocu/teljki; zabrana vršenja radnje od koje prijeti diskriminacija, to jest zabrana ponavljanja radnje diskriminacije; naknada štete, u skladu sa zakonom, i objavljivanje presude kojom je utvrđena diskriminacija na trošak tuženog/e u medijima, ukoliko je diskriminacija izvršena putem medija. Ukoliko tužilac/teljka učini vjerovatnim da je tuženi/a izvršio/la akt diskriminacije, teret dokazivanja da usljed tog akta nije došlo do povrede jednakosti u pravima i pred zakonom prelazi na tuženog/u. Ova odredba se odnosi samo na parnični, ali ne i na prekršajni i krivični postupak. Pored lica koje je diskriminirano, tužbu mogu podnijeti, u njegovo ime, i organizacije ili pojedinci/ke koji/e se bave zaštitom ljudskih prava, uz pisani pristanak diskriminisanog lica ili grupe lica.

Prekršajni postupak

Zahtjev za pokretanjem prekršajnog postupka podnosi ovlašćeni organ ili oštećena osoba, u slučaju kada nije izdat prekršajni nalog (za kazne propisane u fiksnom iznosu), to jest ako u Zakonom propisanom roku nije podnjet zahtjev od strane nadležnog organa. Zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka podnosioc je

obavezan podnijeti odmah po saznanju za prekršaje i počinioca, a najkasnije u roku od 60 dana. Prema Zakonu o prekršajima, ovlašćeni organi su organi uprave, ovlašćeni inspektori, državni tužilac i drugi organi i organizacije koje vrše javna ovlašćenja, u čiju nadležnost spada neposredno izvršenje ili nadzor nad izvršenjem propisa u kojima su prekršaji predviđeni. Prema Zakonu o zabrani diskriminacije, inspekcijski nadzor nad sprovođenjem ovog zakona u odnosu na diskriminaciju u oblasti rada i zapošljavanja, zaštite na radu, zdravstvene zaštite, obrazovanja, građevinarstva, saobraćaja, turizma i u drugim oblastima vrše inspekcije nadležne za te oblasti, u skladu sa zakonom. Stoga, zavisno od toga iz koje oblasti je došlo do diskriminatornog postupka, nadležna je različita inspekcija. Zakonom o zabrani diskriminacije predviđene su prekršajne kazne za one koji preduzmu diskriminatorne aktivnosti.

Studija slučaja

Međunarodni dan borbe protiv homofobije - Slučaj bacanja suzavca na Juventasovom koncertu¹⁹⁶

Noć uoči Međunarodnog dana borbe protiv homofobije, 16. maja, u organizaciji NVO Juventas održan je koncert hrvatskog benda „Lollobrigida“. Koncertu je prisustvovalo oko 600 osoba, među kojima veliki broj pripadnika/ca LGBT zajednice. Događaj, koji je održan na krovu KIC-a „Budo Tomović“ u Podgorici, je obezbjeđivalo privatno obezbjeđenje „Popović Security“, kao i pripadnici Uprave policije Crne Gore.

Dvadesetak minuta prije kraja koncerta, oko 23:30h, nepoznato lice je bacilo suzavac među prisutnom publikom, u neposrednoj blizini pripadnika policije. Zbog ovog incidenta koncert je prekinut na svega nekoliko minuta, nakon čega je nastavljen po planu. Na samom mjestu događanja koncerta nije zabilježeno da je došlo do povrijeđivanja nekog od učesnika/ca, dok se Zavodu za hitnu medicinsku pomoć obratilo nekoliko lica zbog smetnji koje su nastale usljed udisanja gasova suzavca. Neposredno poslije bacanja suzavca, ispred ulaza u KIC „Budo Tomović“ grupa momaka je bacila zapaljenu baklju. Policijski službenici, koji su obezbjeđivali ulaz, su im, prema izjavama očevidaca, saopštili da se odalje, bez preduzimanja daljih službenih radnji prema njima.

Tokom pripreme događaja, organizatori koncerta su održavali stalnu komunikaciju s Upravom policije Crne Gore, na čiji predlog je angažovano dodatno privatno obezbjeđenje „Popović Security“. Dogovor koji su organizatori imali s policijom je podrazumijevao da će oko 60 policajaca štititi posjetioce koncerta pri dolasku i

¹⁹⁶ Izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori za 2011. godinu – NVO Juventas,

odlasku, na način što će vršiti pojačan nadzor šireg centra grada ,u krugu oko mjesta održavanja koncerta, kao i da će se među prisutnom publikom naći četiri policijska službenika u uniformi i njih devet u civilu¹⁹⁷.

Jutro po održavanju koncerta, 17. maja, Uprava policije objavila je saopštenje za javnost, kojim direktnu odgovornost za incident na koncertu prebacuje na organizatore, i navodi da samim incidentom „nije nastupila realna opasnost po bezbjednost prisutnih“, kao i da se na samom licu mjesta nije moglo utvrditi ko je aktivirao suzavac, uz pretpostavku da je to uradio neko od prisutnih. Suprotno konstataciji Uprave policije Crne Gore, u izvještaju službe obezbjeđenja sadržan je podatak o informaciji da je suzavac bačen s krova fudbalskog stadiona, koji se nalazi u neposrednoj blizini održavanja koncerta.

Organizatori koncerta su 17. maja Upravi policije podnijeli krivičnu prijavu protiv NN lica zbog bacanja suzavca tokom koncerta i istovremeno priložili materijalni dokaz - jaknu u koju je suzavac udario pošto je bačen, s jasnim tragom oštećenja usljed visoke temperature. Dan kasnije, 18. maja, službena lica Uprave policije Crne Gore su, od podnosioca prijave, prikupili službena obavještenja o samom događaju.

Nešto više od sedam mjeseci od podnošenja prijave protiv NN lica (zaključno s danom pisanja izvještaja), organizatori koncerta, tokom kojeg se dogodio incident, nijesu dobili ni jednu zvaničnu informaciju od Uprave policije Crne Gore u vezi s preduzetim mjerama i radnjama na otkrivanju počinioca, i toku i rezultatima istrage, dok ne posjeduju informacije ni da je optužnica podignuta protiv ijedne osobe, kao ni da je tužilaštvo kvalifikovalo učinjeno krivično djelo.

Međunarodni dan borbe protiv homofobije – Fizičko nasilje u centru Podgorice nakon Juventasovog koncerta¹⁹⁸

Neposredno po završetku koncerta hrvatskog benda Lollobrigida, jedna osoba muškog i jedna osoba ženskog pola fizički su napadnute u Njegoševoj ulici u Podgorici od strane pet osoba muškog pola, starosti od 25 do 30 godina, nepoznatog identiteta.

Prema izjavama koje su napadnute osobe dale autoru izvještaja, napad se dogodio deset minuta poslije ponoći, desetak metara od raskrsnice Njegoševe i Hercegovačke ulice. Nasilnici su prvo napali osobu ženskog pola, udarivši je otpozadi šakom u potiljak, nakon čega ona pada na zemlju i zadobija još nekoliko udaraca u predjelu ramena i grudi. Pošto je ustala, pozvala je u pomoć prijatelja koji je bio nekoliko metara daleko od nje.

¹⁹⁷ Saopštenje za javnost NVO Juventas – 18. 05. 2011. godine / Saopštenje za javnost Uprave policije Crne Gore

¹⁹⁸ Izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori za 2011. godinu – NVO Juventas

Njen prijatelj pokušava fizički da se obračuna sa napadačima, nakon čega i on dobija više udaraca šakom u glavu, u predjelu uha i lijeve nadlaktice. Tokom nasilja, napadači su im govorili „Sram vas bilo, došli ste da nam širite bolestinu, pederi“. Žrtve zajedno uspijevaju da pobjegnu i sklanjaju se u obližnjem kafeu „Berlin“. Pošto su vlasniku kafea ispričali šta se dogodilo, on je pozvao policiju, nakon čega na lice mjesta dolaze dva uniformisana policijska službenika i obavljaju kratak razgovor s napadnutim osobama i dijelom prisutnih gostiju u kafeu. Prema izjavama napadnutih osoba, policijski službenici nijesu pravili službene zabilješke tokom razgovora, osim bilježenja podataka iz ličnih dokumenata. Na insistiranje žrtava da te noći prijave slučaj fizičkog napada, policijski službenici im saopštavaju da ne mogu odmah da prijave slučaj, već da mogu to da urade sutradan, ne precizirajući gdje i kome da se obrate, i ne objasnivši razlog zbog kojeg nije moguće da to učine odmah. Policijski službenici su prvo odbili, da bi poslije ubjeđivanja prihvatili da napadnute osobe, čije prebivalište je u Budvi, otprate do mjesta na kojem je parkiran njihov automobil, kako ne bi bile ponovo napadnute. Ovaj slučaj je, i pored insistiranja napadnutih osoba, ostao zvanično neprijavljen policiji.

Slučaj Herceg Novi¹⁹⁹

U avgustu mjesecu, organizaciji Sigurna ženska kuća obratile su se dvije djevojke iz Beograda, koje su u istopolnoj vezi, a koje su bile na ljetovanju u Herceg Novom. One su preko Interneta dobile informaciju da u tom gradu postoji gay friendly hostel i odlučile da tu provedu ljetovanje, prethodno ne provjerivši dobijene informacije. Tokom boravka u hostelu nijesu skrivale svoju seksualnu orijentaciju, razmjenjivale su nježnosti bez bojazni da im se može dogoditi nešto loše. U hostelu je, istovremeno, boravila grupa momaka iz Trebinja. Prema izjavama djevojaka, oni su ih nekoliko dana posmatrali i blago verbalno provocirali, da bi ih jednog popodneva pozvali da sa njima uveče pođu u grad. Pošto su one to odbile, objasnivši im da ne žele da idu s njima i zamolivši ih da ih dalje ne uznemiravaju, momci su se povukli. Međutim, iste večeri, pošto su djevojke krenule iz hostela u grad, oni su ih pratili i u neposrednoj blizini hostela fizički napali. Tokom napada one su zadobile udarce i više povreda u predjelu glave i tijela. Ni u ovom slučaju žrtve nijesu zatražile ljekarsku pomoć, a nijesu se obratile ni policiji. Zbog straha od ponovnog napada, napustile su Herceg Novi i prevezle se do Podgorice, gdje su se obratile *Sigurnoj ženskoj kući*, s molbom da bubu primljene u sklonište dok se ne oporave. I pored predloženog savjeta da se obrate ljekaru, djevojke su to odbile, iako je jedna od njih, tokom noći, imala krvarenje iz uha. U

¹⁹⁹ Izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori za 2011. godinu – NVO Juventas

skloništu Sigurne ženske kuće djevojke su ostale dva dana, nakon čega su se vratile u Beograd. I ovaj slučaj je ostao neprijavljen, a nasilnici ostali nekažnjeni.

Slučaj M.B.²⁰⁰

M.B trans žena, nastanjena u jednom primorskom gradu, pretučena je tokom avgusta 2011. Tokom prebijanja, koje je izvršila grupa momaka, uzrasta od 17 do 20 godina, koje je žrtva poznavala i koji su znali da je ona transrodna osoba, zadobila je više udaraca i povreda u predjelu čela i gornjeg dijela glave. Istovremeno, M.B je trpila i kontinuirano verbalno nasilje od strane komšija. Iako su znali da je ona transrodna osoba, koja je izvršila tranziciju iz muškog u ženski pol, napadači su je tokom prebijanja nazivali pederom.

U decembru 2011. M.B. se, zabrinuta za svoj život zbog prijetnji smrću koje su joj uputile komšije, obratila organizaciji „Sigurna ženska kuća“ u Podgorici. Tokom intervju s M.B., ona je autoru izvještaja saopštila da joj je, između ostalog, komšinica, s kojom je živjela u istoj kući, prijetila smrću dok je u ruci imala sataru za sječenje mesa. Ipak, tom prilikom, fizičkog kontakta među njima nije bilo. Po utvrđivanju da M.B. može biti ozbiljno ugrožen fizički integritet i život, ukoliko ostane u sredini u kojoj je do tada bila, tokom zajedničke saradnje Sigurne ženske kuće, Juventasovog tima koji se bavi slučajevima kršenja ljudskih prava LGBT osoba i organizacije „Crnogorski ženski lobi“, ona je privremeno smještena u sklonište za žrtve trafikinga, dok ne bude pronađeno adekvatno rješenje za njeno nesmetano funkcionisanje i život u sredini. M.B. je, takođe, od 13.janara 2012. do 26.februara 2012. boravila u LGBT Skloništu, koji vodi LGBT Forum Progres.²⁰¹

Porodično nasilje

U maju mjesecu, NVO Juventas se obratio gay muškarac iz Podgorice, starosti 26 godina, zbog nasilja u porodici uzrokovanog negativnim reakcijama na njegovu seksualnu orijentaciju.²⁰² Tokom razgovora sa autorom izvještaja, žrtva je saopštila da ga je njegov brat, po saznanju da je homoseksualne orijentacije, tukao dva dana i držao zatvorenog u stanu. Žrtva je zadobila više povreda u predjelu glave, lica i grudnog koša. Nasilje se odvijalo u prisustvu ostalih članova porodice, koji se nijesu uključivali u sprečavanje nasilja. Oporavak žrtve je trajao dvadesetak dana, tokom kojih on nije zatražio medicinsku pomoć, niti se obratio policiji. Tek dva mjeseca po

²⁰⁰ Izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori za 2011. godinu – NVO Juventas

²⁰¹ LGBT Forum Progres

²⁰² Izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori za 2011. godinu – NVO Juventas

oporavku, žrtva je osjetila hrabrost da se obrati predstavnicima NVO Juventas, koji se bave kršenjem ljudskih prava LGBT osoba. Materijalna nesamostalnost žrtve, zavisnost od porodice, kao i nedostatak podrške u okruženju i nepovjerenje u institucije sistema, dijelom su razlozi koji su obeshrabrili žrtvu da prijavi slučaj, dok glavni razlog leži u strahu od dalje viktimizacije tokom procesuiranja slučaja policiji i tužilaštvu.

Devetnaestogodišnja lezbejka iz Podgorice, koju su roditelji izbacili iz kuće pošto su shvatili da su njihovi naponi da joj promijene seksualnu orijentaciju uzaludni, smještena je u decembru 2011. godine u sklonište za LGBT osobe koje su u konfliktu s porodicom. Djevojka je godinu dana, po zahtjevu roditelja, redovno posjećivala psihijatrijske tretmane. Nakon što se pritisak i protivljenje roditelja pojačao jer su saznali da ima djevojku, ona je nakon posjete dvojice policijskih službenika napustila porodičnu kuću i privremeno je smještena u skloništu.²⁰³

Policijski službenici ekspoziture zadužene za suzbijanje nasilja u porodici, u Podgorici tokom 2011. godine, evidentirali su dva slučaja porodičnog nasilja nad LGBT osobama. Prema izjavi koju je Rukovodilac ekspoziture Ekam Jasavić dao Nezavisnom dnevniku "Vijesti", u oba slučaja motiv zlostavljanja je bila seksualna orijentacija djeteta. Prema njegovim riječima, u jednom slučaju roditelji nijesu mogli da vjeruju da je njihovo dijete gay, pa su ga udarali i zlostavljali zbog toga. Osim tog događaja, zabilježen je i slučaj tokom kojeg je pijani otac zlostavljao djevojčicu zbog toga što je lezbejka.²⁰⁴

Sredinom 2011. godine, LGBT Forumu Progres obratio se mladić Z.L., star 17 godina, koji je bio pretučen i zaključan u svojoj sobi, jer su mu roditelji saznali da je drugačije seksualne orijentacije. Poslije jakog psihičkog pritiska svojih roditelja, maloljetni mladić je priznao da ima partnera istog pola. Nakon toga, otac mladića fizički je nasrnuo na njega u prisustvu majke, koja ih je pokušala odvojiti, to jest zaustaviti svog muža da tuče sina. Poslije fizičkog prebijanja i maltretiranja, Z.L. je bio zaključan u sobi i oduzet mu mobilni telefon radi spriječavanja da pozove nekoga u pomoć. U tom trenutku roditelji nijesu obraćali pažnju na Internet i Z.L. se obratio LGBT Forumu Progres, preko svog Facebook profila, tražeći pomoć. Kako nije bio siguran da li se radi o pravoj osobi ili samo provokaciji, koje su u to vrijeme bile učestale, direktor LGBT Foruma progres je prijavio

²⁰³ Portal Analitika, Društvo, Vijesti, 01. decembar 2011 – "Prva žena u skloništu za LGBT osobe u Podgorici"

²⁰⁴ ND Vijesti, Društvo, 31. decembar 2011 – "Žene biju muževe više nego ikad"

slučaj policiji i samom posjetom je ustanovljeno da se radi o stvarnoj osobi. Poslije prijavljenog slučaja, podignuta je optužnica protiv oca Z.L. za nasilje u porodici.

Napad na učesnike/ce konferencije u Danilovgradu

Tokom održavanja međunarodne konferencije o pravima LGBT osoba, koju je organizovala Vlada Crne Gore u Danilovgradu, 4. septembra naveče 2011. godine, grupa učesnika/ca konferencije je verbalno, a neki od njih i fizički, napadnuta dok su sjedjeli u kafeu „Rafaelo“ u Danilovgradu. Jedan od napadača je fizički nasrnuo na jednu od prisutnih osoba, dok su im ostali napadači dobacivali: „Pederi, pederi“.

Prema izjavi **Sanje Juras**, aktivistkinje za ljudska prava LGBT osoba iz Hrvatske, koju je dala prilikom prijave incidenta policiji, a koja je i sama jedna od napadnutih osoba, grupa mladića koja je izvršila napad se nalazila relativno blizu njih i okruživala je policijskog službenika koji je izašao na lice mjesta. Ubrzo nakon dolaska policije, organizovan je prevoz kojim su napadnute osobe odvezene nazad u hotel.²⁰⁵ Svega nekoliko sati nakon napada, u noći između 4. i 5. septembra, policijski službenici su, nezapamćenom brzinom, kada je rješavanje napada po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Crnoj Gori u pitanju, identifikovali i priveli pet osoba osumnjičenih za napad.

Danilovgrađani **P. B.** (20), **G. S.** (18) i **V. V.** (21) privedeni su u prostorije Ispostave policije Danilovgrad zbog narušavanja javnog reda i mira. Prema medijskim natpisima, mladiće je policiji prijavio bugarski državljanin **S. R.** i Nijemac **T. D.**, pripadnici LGBT zajednice, koji su naveli da su im Danilovgrađani ružno dobacivali, riječima: „Pederi, pederi“.

S. R. i T. D. su naveli da su im trojica mladića, u nedjelju večer oko 23 sata, dok su šetali Ulicom Vlatka Đuranovića, ružno dobacivali, dok su oni sjedjeli u kafeu "Rafelo". Trojica Danilovgrađana su, uz prekršajnu prijavu, predati Područnom organu za prekršaje zbog "narušavanja javnog reda i mira". Osim protiv njih, službenici IP Danilovgrad podnijeli su prijavu za uznemiravanje i protiv **Đ. R.** (22) iz Danilovgrada koji je, prolazeći pored holandskog državljanina **S. P. M.**, podigao desnu ruku salutirajući nacistički pozdrav.

²⁰⁵ Uprava policije Crne Gore – Područna jedinica Podgorica – Ispostava Danilovgrad – Zapisnik o obavještenju prikupljenom od građanina – Sanje Juras, podnesena Ovlašćenom policijskom službeniku Drašković Zoranu, 5. septembar 2011. godine

Slučaj „Ratac“

Dana 10.08.2011, LGBT Forum Progres podnio je na ocjenu i odlučivanje Vrhovnom državnom tužilaštvu u Podgorici obavještenje o zabrani pristupa LGBT osobama na plaži „Ratac“, na području barske opštine, protiv dvije osobe koje se posjetiocima plaže predstavljaju kao čuvari i, istovremeno, na njoj pružaju određene ugostiteljske usluge.

Nekoliko pripadnika LGBT populacije je obavijestilo LGBT Forum Progres o ovom incidentu i namjeri nekih preduzetnika, koji se nelegalno bave pružanjem usluga na ovoj plaži, da trajno zabrane pristup homoseksualnim i transrodnim osobama. Posjetiocima plaže kazali su da im nije pomoglo protivljenje, već im je čuvar rekao da budu srećni što njegov kolega **D.Ć.** „nije tu, jer on baš mrzi pedere i bacio bi bombu sada na vas“. Turista iz Kruševca, koji se takođe obratio Progresu, kaže da je plakao zato što ga je čuvar pred toliko ljudi nazvao pederom i naredio mu da napusti plažu.

U JP „Morsko dobro“ nijedno fizičko ili pravno lice nije registrovano kao zakupac plaže, pa je stoga kompletan mobilijar protivzakonito postavljen na plaži, a nelegalno je i pružanje ugostiteljskih usluga. Odgovorajuće prijave i obavještenja, LGBT Forum Progres uputio je i policiji, instituciji Ombudsmana i inspeksijskim službama, kao i JP Morsko dobro, ali i apel nadležnim organima da omoguće nesmetan pristup svih zainteresovanih građana na ovom kupalištu i da utvrde identitet osoba koje su počinile diskriminaciju, i adekvatno ih procesuiraju zbog diskriminacije i drugih protivzakonitih radnji na plaži.

Video spot „Mi smo dio ekipe“²⁰⁶

Nevladine organizacije „Centar za građansko obrazovanje“ i „LGBT Forum Progres“ su, u novembru 2011. godine, realizovale video kampanju za smanjenje homofobije i promocije LGBT prava, i producirale video spot pod nazivom „I mi smo dio ekipe“, koji prikazuje scenu poljupca između dva muškarca. Video spot je izazvao burne reakcije javnosti, zbog kojih su glumci koji su igrali u video spotu odlučili da se na kratko vrijeme sklone iz Podgorice zbog pritiska javnosti. Jedan od glumaca koji se pojavljuje u spotu, Todor Vujošević, dobio je prijeteću poruku putem sms-a i podnio prijavu Upravi policije Crne Gore. Policijska istraga je utvrdila da je poruku prijeteće sadržine uputio N.M, Vujoševićev prijatelj, koji je kasnije kazao da je želio da se našali s njim, nakon

²⁰⁶ LGBT Forum Progres

čega je Vujošević odlučio da povuče prijavu. Osnovni državni tužilac u Podgorici se, u vezi ovog slučaja, izjasnio da u konkretnom primjeru nema elemenata krivičnog djela koje se goni po službenoj dužnosti.²⁰⁷

Parada ponosa

Prva parada ponosa u Crnoj Gori bila je najavljena za 31. maj 2011. godine, ali je organizacioni Odbor donio odluku da organizaciju tog događaja odloži do daljnjeg, usljed procijenjenog nedostatka političke podrške koje je ugrozilo bezbjednost skupa. Poslije skoro 5 mjeseci pokušaja da dobiju podršku Vlade Crne Gore, koja će pokazati građanima i građankama ove države da Vlada štiti prava LGBT zajednice, time što će član/ica Organizacionog odbora biti visoki/a predstavnik/ca Vlade i koji/a će šetati i govoriti na planiranoj paradi, i tako osigurati siguran protest, nije uspjelo. Vlada je dala deklarativnu podršku Povorci ponosa, ali niko od predstavnika Vlade nije htio da se pojavi tog dana i opravda svu podršku koju je Vlada iznosila proteklih mjeseci.²⁰⁸ U trenutku donošenja odluke o odlaganju Parade ponosa, organizacioni Odbor je saopštio da će održavanje manifestacije biti izvjesno onda kada im stigne informacija da Vlada pruža i daje neskrivenu podršku organizovanju te manifestacije.²⁰⁹ U oktobru 2011. godine, održavanje Parade ponosa ponovo je najavljeno poslije postizanja sporazuma s predstavnicima Vlade Crne Gore. Organizacioni odbor je najavio će Parada ponosa biti održana uz dobru komunikaciju i saradnju s Vladom Crne Gore. Novi datum održavanja Parade još uvijek nije poznat.

Govor mržnje Mitropolita crnogorsko – primorskog Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, Amfilohija Radovića²¹⁰

Mitropolit crnogorsko-primorski Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, Amfilohije Radović, od ranije poznat po svom govoru mržnje i širenju netrpeljivosti usmjerenoj ne samo prema LGBT osobama u Crnoj Gori i Srbiji, svoju praksu otvorenog širenja mržnje i netrpeljivosti prema LGBT osobama nastavio je i tokom 2011. godine.

²⁰⁷ ND Vijesti, Društvo, 03. 12. 2011. godine – Neslana šala iz ekipe

²⁰⁸ <http://lgbtprogres.me/2011/04/vlada-obe%C4%87ala-punu-podr%C5%A1ku-prvoj-gay-paradi-a-policija-da-obezbjedni-sigurnost/>
<http://lgbtprogres.me/2011/05/odlo%C5%BEena-povorka-ponosa-u-podgorici/>

²⁰⁹ ND Vijesti, Društvo, 18. 05. 2011. godine, „Duško nije htio na čelo gej parade“

²¹⁰ Izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori za 2011. godinu – NVO Juventas

Nakon održavanja Parade ponosa u Beogradu 2010. godine, Radović je tokom crkvene službe na Lušnici koristio govor mržnje i netrpeljivosti prema LGBT osobama koje su učestvovala na Paradi, i tom prilikom saopštio:

„Evo, gledali smo kakav je smrad otrovao i zagadio prijestolni grad Beograd, strašniji od uranijuma. Najveći smrad sodomski koji je ova suvremena civilizacija uzdigla na pijedestal božanstva. Taj smrad je zagadio Beograd, grad presvete Bogorodice. Beograd je bio njen kroz vjekove, nje čedne i cjelomudrene, i to je njegov smisao. Grad one koja je Hrista Boga rodila, grad hrišćanski. I, eto, u ime nekakvih ljudskih prava, juče je zagađen. I vidite, jedno nasilje, nasilje tih obezboženih i nastranih ljudi, izazvalo je drugo nasilje. Pa se sad pitaju ko je kriv i tu djecu nazivaju huliganima. A ne pitaju se oni koji su dozvolili da se tim smradom zagadi Beograd, da nijesu oni doprinijeli time što su dozvolili da ta kuga, ta pošast sodomska zagadi Beograd, kao što je i druge evropske gradove.”

Povodom izrečenog govora mržnje i širenja netrpeljivosti, Povjerenica za zaštitu ravnopravnosti Srbije, **Nevenka Petrušić**, je u martu 2011. godine utvrdila da je počinio diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije i preporučila mu da se javno izvini učesnicima beogradske Parade ponosa zbog govora kojim je prekršio Zakon o zabrani diskriminacije Srbije.

Radović je odbio da se izvini i revidirano ponovo iznio svoj stav u medijskim nastupima, pozivajući se na činjenicu da je državljanin Crne Gore, iako Zakon o zabrani diskriminacije Srbije važi i za osobe koje nijesu srpski državljani, a počinile su diskriminaciju prema državljanima Srbije.²¹¹

U trenutku izrečenog govora mržnje i širenja netrpeljivosti prema LGBT osobama koje su učestvovala na Paradi ponosa u Beogradu, u Crnoj Gori je na snazi još uvijek bio stari Zakon o zaštitniku ljudskih prava i sloboda, koji toj Instituciji nije davao ingerencije za postupanje po ovom slučaju, iako je Radović govor mržnje koristio na teritoriji Crne Gore, čiji je državljanin.

Širenje netrpeljivosti i korištenje govora mržnje prema LGBT osobama Radović je nastavio tokom govora nakon liturgije u Cetinjskom manastiru, neposredno pred najavljeno održavanje Parade ponosa u Beogradu 2011. godine, nazvavši je “Parodom srama”. Tom prilikom Radović je rekao:

²¹¹ Pobjeda, Društvo, 08. mart 2011. - Amfilohije i protiv države Srbije

"Riječ je božja, a ona je istina, čovjeku na Zemlji: 'Rađajte se i množite se i napunite Zemlju'. Taj blagoslov važi ne samo za čovjeka nego i za svako stvorenje, za svaku biljku." On je tada saopštio da čovjek sadi biljku da bi donijela plod, a da voćka koja ne donosi plod "se siječe i u oganj baca, a tako i čovjek, svako ljudsko biće".²¹²

Tom prilikom, on je saopštio i:

"...Za danas se u Beogradu priprema takozvana parada ponosa, koju je patrijarh Irinej s punim pravom nazvao "paradom srama". Zašto srama? Upravo zato što u takvoj upotrebi prirodnih sila obesmišljava čovjek one božje darove koji su u njega ugrađeni."²¹³

Protiv Radovića je, tokom 2011. godine, pokrenut sudski postupak zbog govora mržnje, ali ne u vezi s diskriminacijom po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. U optužbi je navedeno da je on, svojim govorom, povrijedio nacionalna i vjerska osjećanja građana tokom govora u vezi s postavljanjem limene crkve na planini Rumiji iznad Bara, kada je na Badnje večer u Baru prokleo onoga ko se usudi da sruši crkvu Svete Trojice na Rumiji, i tada rekao *"Bog ga srušio i njega i njegovo potomstvo čas mu krstom sudio"*. Suđenje po ovoj tužbi je više puta odlagano i postupak nije okončan tokom 2011. godine.

U Vaskršnjoj čestitki, koju je uputio javnosti 24. aprila 2012. godine, Amfilohije Radović je ponovo koristio govor mržnje i širio netrpeljivost prema LGBT osobama, nazivajući Paradu ponosa „Paradom srama“:

"U naše vrijeme posebno se na dva načina obesmišljuje ljudski život i sknavi njegova vječna svetinja. Oba ta načina svojom zloupotrebom neprolazne svetinje života skrivaju u sebi samoubilački i samouništujući poriv čovjekov. Utrobnom čedomorstvom sakriveno pod nazivom abortusa, danas je postalo jedno od zakonjenih prava čovjeka i žene. Tako majke i ljekari materinsku utrobu pradičanicu života pretvaraju u mrtvačnicu, lišavajući novo začeto dijete, ne samo prava na rođenje nego i na svjetlost sunca i na vječni život. Sodomija kao protivprirodnost nije samo osvjedočena vjekovnim biblijsko hrišćanskim iskustvom i Hristovom naukom, nego i sveukupnim religijskim iskustvom čovječanstva. Zato crkva božja uz svako poštovanje ljudske slobode nikada neće i ne može prihvatiti moderne, iz antihrišćanskih centara ideološke

²¹² <http://www.cafemontenegro.com/index.php?group=22&news=201758>

²¹³ ND Vijesti, Društvo, 03. oktobar 2011. – "Zajednički ćemo da izaberemo pravi trenutak"

moći, dirigovane parade srama i neprirodni način življenja za parade ponosa. Bog zaista nije stvorio Adama i Stevu, nego Adama i Evu. Stojeći u slobodi kojoj nas Hristos oslobodi, braćo i sestre, ne dajmo se opet u jaram ropstva, grijeha, smrti i ništavila...”²¹⁴

Grafiti sa homofobičnim porukama u Podgorici²¹⁵

NVO Juventas je u oktobru mjesecu Vrhovnom državnom tužilaštvu²¹⁶ i Komunalnoj policiji Podgorica²¹⁷ podnijela prijavu protiv NN lica, zbog toga što postoji osnovana sumnja da su na teritoriji grada tokom juna, jula i septembra mjeseca, na različitim lokacijama po javnim fasadama, ispisivali poruke mržnje čiji je osnovni motiv u vrijeđanju, omalovažavanju, fizičkom progonu i izlaganju psihičkim patnjama lica pripadnika LGBT populacije u Crnoj Gori. Uz tužbu, podneseni su i materijalni dokazi – 14 fotografija grafita sa homofobičnim porukama (među kojima ima i onih koji direktno pozivaju na fizičko uništenje LGBT osoba), kao i lokacije objekata na kojima su grafiti ispisani. Komunalna policija Podgorica je naložila uklanjanje grafita i većina vlasnika objekata je ispoštovala naredbu i prekrećila objekte. Sedam mjeseci po podnošenju tužbe ne postoje informacije da se Vrhovno državno tužilaštvo bavilo ovim slučajem, to jest da je uzelo u razmatranje podnesenu tužbu.

Grafiti sa homofobičnim porukama u Danilovgradu²¹⁸

Dan poslije održavanja međunarodne konferencije o pravima LGBT osoba, koju je organizovala Vlada Crne Gore, a bojkotovalo 27 domaćih nevladinih organizacija, u tom gradu je na zgradi udruženja penzionera ispisan grafit "Smrt pederima! Za zdravu porodicu!". Prema pisanju Nezavisnog dnevnika "Vijesti", danilovgradskoj Ispostavi policije niko nije prijavio postojanje tog grafita. Prema pisanju "Vijesti", istog dana su kod zgrade stare apoteke u Danilovgradu bile istaknute zastave sa sličnim parolama, ali su one ubrzo skinute.²¹⁹

²¹⁴ Atlas televizija, Forum u 22, 14. april 2012. "Obilježava se Velika subota"

²¹⁵ Izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori za 2011. godinu – NVO Juventas

²¹⁶ Krivična prijava protiv NN lica upućena Vrhovnom državnom tužilaštvu od strane NVO Juventas

²¹⁷ Krivična prijava protiv NN lica upućena Komunalnoj policiji Podgorica od strane NVO Juventas

²¹⁸ Izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori za 2011. godinu – NVO Juventas

²¹⁹ ND Vijesti, Društvo, 09. septembar 2011 – "Uvrede za gej populaciju"

Govor mržnje na internetu²²⁰

Tokom 2011. godine, Upravi policije Crne Gore podnijeto je više prijava zbog prijetnji koje su aktivisti/kinje civilnog sektora za promociju i zaštitu prava LGBT osoba dobijali putem e-maila, društvene mreže Facebook ili u formi komentara objavljenih vijesti na Internet portalima.²²¹ Iz medijskih objava da se utvrditi da je policija privodila na informativni razgovor osobe koje su upućivale prijetnje i širile govor mržnje preko društvene mreže Facebook, tokom priprema za organizovanje Parade ponosa u Podgorici, ali ne postoje informacije o tome da je protiv neke od privedenih osoba podignuta krivična prijava. Procesuiranje prijava, zbog prijetnji putem Interneta, nastavljeno je i tokom 2012. godine, i ovi slučajevi su u toku.

Vrijednosti

Nivo homofobije u društvu:

Istraživanje "Homofobija u Crnoj Gori",²²² koje je za potrebe Juventasa sproveo Centar za monitoring – CEMI, u julu 2010. godine, na reprezentativnom uzorku od 1049 ispitanika/ca starijih od 18 godina, je pokazalo da je homoseksualnost, za većinu građana/ki Crne Gore, bolesna, neprirodna, ali i nemoralna pojava. Oko ove najšire homofobične ocjene postoji približno dvotrećinska saglasnost građana Crne Gore. Homoseksualnost je bolest za 68,5% populacije, a 63,9% je smatra nemoralnom. Za 77,7% anketiranih građana/ki, homoseksualnost jeste i treba da ostane privatna stvar pojedinaca, a ne predmet javne politike; 68,7% smatra da je homoseksualnost postojala od kad postoji svijet; 28% populacije smatra da homoseksualne osobe imaju pravo da slobodno i javno izražavaju svoju seksualnost, a 61,3% da nemaju; 39,5% smatra da treba da postoje mjesta koja su javna i dostupna za druženje homoseksualaca. 68,4% smatra da je verbalno nasilje nad homoseksualcima neopravdano, a 12% populacije smatra da je fizičko nasilje sasvim opravdano. Preko 80% populacije smatra da pripadnicima/ama LGBT populacije ne smije biti dozvoljen brak i usvajanje djece. Svaka peta anketirana osoba poznaje nekoga ko je LGBT orijentacije.

²²⁰ Izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori za 2011. godinu – NVO Juventas

²²¹ Prijava upućena Upravi policije Crne Gore – PJ Podgorica, Ivana Vujović – Predsjednica UO Juventas, podnesena dana 07. 03. 2011. Godine / ND Vijesti, Društvo, 23. 04. 2011. godine - „Policija privodila administratore“

²²² Istraživanje "Homofobija u Crnoj Gori" NVO Juventas, implementator: Centar za monitoring – CEMI, jul 2010. godine

Istraživanje diskriminacije manjinskih naroda i marginalizovanih društvenih grupa, koje je realizovao Centar za demokratiju i ljudska prava, CEDEM,²²³ pokazalo je da 57% građana/ki u Crnoj Gori ne bi voljelo da za komšiju ima homoseksualca; 49.3% smatra da je diskriminacija prema istopolno orijentisanim osobama izražena, dok njih 46.8% smatra da je u Crnoj Gori teško biti homoseksualna osoba. Istovremeno, 44.3% posto ispitanika/ca smatra da homoseksualci nemaju jednake šanse za posao, 21.2% je onih koji smatraju da homoseksualci nemaju jednak tretman kada je zdravstvena zaštita u pitanju, dok 22.2% ispitanika/ca smatra da homoseksualne osobe nemaju jednak tretman u sudskim postupcima. Ovo istraživanje pokazalo je da 61.7% građana/ki ne podržava organizovanje Parade ponosa, dok je 11.2% onih koji daju podršku organizovanju Parade.

Blagi pad homofobije u Crnoj Gori zabilježen je u februaru 2012. godine, kada je predstavljeno istraživanje javnog mnjenja, koje su realizovali Centar za građansko obrazovanje (CGO) i LGBT Forum Progres²²⁴, o sklonosti građana Crne Gore diskriminativnom ponašanju, prije svega homofobiji. Ovo istraživanje je pokazalo da su predrasude i negativni stavovi prema LGBT populaciji češći kod starijih osoba, onih s nižim obrazovanjem, koji žive na sjeverozapadu i u ruralnim dijelovima Crne Gore. Odnosno, kao tolerantniji se pokazuju mladi, urbani, visokoobrazovani muškarci i žene.

Prva asocijacija na LGBT osobe pozitivna je za 22,4 odsto, neutralna kod 29,7, a negativna za 47,8 odsto građana. Istraživanje je pokazalo da 17 odsto populacije negira postojanje osoba homoseksualne orijentacije u Crnoj Gori. Vrlo je zabrinjavajuće što 60 odsto građana smatra da je homoseksualnost bolest, iako se bilježi pomak, pošto je ta brojka u ranijim istraživanjima bila veća, pa se može zaključiti da se homofobičnost u Crnoj Gori smanjuje. Rezultati su pokazali da se podijeljen stav prema homoseksualcima ogleda u tome što se 52 odsto građana slaže sa tvrdnjom da LGBT osobe imaju pravo da javno iskazuju svoju seksualnost, dok je 45 odsto protiv. Građani i građanke nijesu iskazali značajne razlike kada je u pitanju osjećaj ugroženosti, koji izaziva javno ispoljavanje seksualnosti dva muškarca i dvije žene: ugroženost kod 36 odsto populacije izazivaju dva muškarca, a kod 36 odsto dvije žene. I pored rasprostranjenih predrasuda i potencijala za diskriminatorno ponašanje, ohrabruje činjenica da vrlo mali procenat građana/ki opravdava verbalno - 11, i fizičko - sedam odsto građana.

²²³ Istraživanje diskriminacije manjinskih naroda i marginalizovanih društvenih grupa, CEDEM, jun 2011. godine

²²⁴ Istraživanje "Stavovi o diskriminaciji i LGBT", Centar za građansko obrazovanje (CGO) i LGBT Forum Progres, februar 2012. godine

Istraživanje NVO Juventas „Evropske vrijednosti za mlade”,²²⁵ realizovano u novembru 2011. godine, među 3593 učenika/ce prva tri razreda iz 32 srednje škole u Crnoj Gori, pokazalo je zabrinjujuće podatke kada je nivo homofobije među srednjoškolcima/kama u pitanju. Istraživanje je, za potrebe Juventasa, sproveo Centar za monitoring – CEMI. Čak 53% srednjoškolaca/ki se ne slaže sa tvrdnjom da homoseksualne osobe imaju puno pravo na svoju seksualnu orijentaciju, dok je 43% onih koji smatraju da država treba da radi na suzbijanju homoseksualnosti, a isti je procenat i onih koji smatraju da je homoseksualnost bolest. Za 43% srednjoškolaca/ki u Crnoj Gori seksualna orijentacija je veoma važna kada je sklapanje prijateljstva u pitanju.

Istraživanje među LGBT osobama²²⁶:

Istraživanje među LGBT osobama, koje je NVO Juventas realizovala među LGBT osobama, putem dubinskih intervju sa 19 osoba, pokazalo je da je informisanost o njihovim pravima i važećim zakonima u Crnoj Gori na krajnje nezavidnom nivou. Samo su oni koji su o pravima informisani zbog posla kojim se bave, to jest stepenom obrazovanja upućeni, kako u međunarodno, tako i u aktuelno stanje u državi. Čak njih 13 nije adekvatno, ili čak uopšte, informisano o ovoj temi. Većina ispitanika/ca, njih jedanaestoro, uradilo je „coming out”, tj. otkrivanje svoje seksualne orijentacije svojim najbližim prijateljima, pri čemu su gotovo svi naišli na pozitivne reakcije, najčešće uz učvršćivanje odnosa i produbljivanje bliskosti s ljudima kojima su se povjerali. Samo troje ima negativno iskustvo odbijanja daljeg druženja, i to s ljudima koji nijesu iz njihovog najbližeg okruženja. S druge strane, roditeljima se povjerilo svega petoro ispitanika, dok je njih šestoro „coming out” uradilo samo s braćom i sestrama. Kada su u pitanju poslodavci i kolege, otvoren stav po pitanju svoje seksualnosti ima osam ispitanika/ca, dok ostalih 11 o tome ćuti na poslu. Samo njih četvoro je potpuno out-ovano svim ljudima u svom okruženju, dok jednak broj njih i dalje živi sigurno „zatvoren u ormaru”, što znači da za njihovu seksualnu orijentaciju znaju samo druge LGBT osobe.

Kad je riječ o porodici, roditelji su uglavnom ti koji su ostavljeni da žive u neznanju, prije svega zbog straha od razočaravanja istih i njihovog potencijalnog neodobravanja ili odbacivanja, dok u braći i sestrama uglavnom nalaze podršku.

²²⁵ Istraživanje „Evropske vrijednosti za mlade”, NVO Juventas, implementator: Centar za monitoring – CEMI, novembar 2011. godine

²²⁶ Analiza dubinskih intervju sa LGBT osobama, NVO Juventas, dr Tea Dakić, mart 2011. godine

Rezultati istraživanja pokazuju i da policija ne uliva povjerenje LGBT osobama u Crnoj Gori, te da većina njih jasno iskazuje svoj negativan stav po pitanju povjeravanja svoje seksualne orijentacije u slučajevima potencijalne diskriminacije, to jest nasilja. Oni, u najvećem broju, ne vjeruju u dovoljno visok stepen svijesti i volje pripadnika/ca policije ili tužilaštva da probleme, vezane uz LGBT populaciju, dožive ozbiljno i na pravi način se izbore sa istima. Takođe, njih četvoro smatra da bi svojim činom traženja zaštite od ovih institucija samo dodatno bili izloženi viktimizaciji, kao i da njihova seksualna orijentacija ne bi ostala diskretno sačuvana u tajnosti. Samo je jedan učesnik prijavio slučajeve nasilja i ucjene, koje je pretrpio na osnovu svoje seksualne orijentacije, i, kako naglašava, uz veliku volju i upornost, uspio da dođe do postizanja pravde, te osuđivanja počinioca.

Uniforman je negativan stav prema crnogorskom Ministarstvu za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, a naročito prema ministru Ferhatu Dinoši i njegovim javnim istupanjima, za koja cijene da su nedopustiva. Čak 15 od 19 učesnika/ca u istraživanju dijeli stav da je smjena aktuelnog ministra nužna, i da bi takav čin bio korak naprijed u borbi protiv homofobije. Apsolutna većina ispitanika, njih sedamnaestoro, slaže se da je prosvjeta nepravedno zapostavljen akter u borbi za LGBT prava, te da je ovo polje na kom je nužno veliko ulaganje, naročito u smislu rada na prevenciji homofobije.

Što se tiče zdravstvenih institucija, povjerenje je na nešto višem nivou od prethodnih, mada, i dalje većina njih smatra da je "coming out" svom izabranom ljekaru/ginekologu/urologu suvišan i bespotreban čin, jer je njihova seksualna orijentacija njihova privatna stvar. S druge strane, petoro ispitanika/ca su mišljenja da bi naišli na osudu od strane ljekara, s obzirom na to da smataju da su i oni samo ljudi, te da su dio uopšteno homofobične sredine u Crnoj Gori. Svega šestoro učesnika/ca kazalo je da ima izabranog ljekara koji je upoznat s njihovom orijentacijom, i da nikada njesu imali problem ili neprijatnost zbog toga.

Svi ispitanici, osim jednog, bilo da su pravoslavne vjeroispovijesti ili ateisti, iskazali su apsolutno nepovjerenje u instituciju crkve, ne praveći distinkciju među različitim religijskim entitetima. Jasno je izraženo i njihovo negodovanje i ogorčenost povodom stavova crkve po pitanju LGBT osoba, ali i opšte politike koju crkva propagira. Ono što naročito zamjeraju, jeste glasnost različitih religijskih organizacija i njihovih čelnika u njihovoj osudi seksualnih manjina, te propagiranju mržnje prema pripadnicima istih.

Ukoliko bi imali zakonsku mogućnost i priliku da u Crnoj Gori ozvaniče vezu sa svojim/om partnerom/kom, bilo da se ona naziva brakom ili vanbračnom zajednicom, gotovo svi/e učesnici/e u istraživanju

izrazili su želju i stav da to učine. Njih troje bi se na takav čin prije odlučili u inostranstvu, zbog straha od reakcija porodice.

Kada je usvajanje djece u pitanju, situacija je značajno različita. Ako bi imalo zakonsku mogućnost da usvoje dijete sa svojim partnerom/kom, ukupno sedmoru učesnika u istraživanju bi nedvosmisleno iskoristilo to svoje legalno pravo, svjesni činjenice da bi takva odluka vukla sobom potencijalne poteškoće u odrastanju djeteta, ali da bi oni, svojom dobrom informisanošću i ljubavlju uspjeli da se izbore sa pošastima neprijateljske ili bar nenaklonjene sredine u kojoj bi to dijete odrastalo. Osmoro intervjuisanih, iako želi da se ostvari u roditeljskoj ulozi, još uvijek ne razmišlja o tome, ili pak ne vidi sebe kako tu ulogu ispunjava u Crnoj Gori. Sa druge strane, četvoro ispitanika/ca ne podržava zakonsku mogućnost usvajanja djece od strane istopolnih partnera, i stava su da bi to bilo zbunjujuće za dijete ili su sumnjičavi u mogućnost i ispravnost takvog odgoja.

Zbog prisutnog stigmatizovanja LGBT osoba i izražene homofobije u Crnoj Gori, većina ispitanika/ca ne bi se odlučila na usvajanje djece sa svojim/om partnerom/kom u Crnoj Gori, dok bi se na isti korak, zasigurno, odlučili van granica države, tj. ako bi živjeli u inostranstvu.

Zaključak

Iako su tokom 2011. godine nastavljeni značajni koraci civilnog sektora, kada je promocija prava LGBT osoba u pitanju, pred cjelokupnim društvom je zahtjevan zadatak obezbjeđivanja kvalitetne zaštite ljudskih prava ove marginalizovane društvene grupe u praksi. Realizovana istraživanja pokazuju visok stepen homofobije u društvu, zabrinjavajuće stavove mladih, kao i visok nivo nepovjerenja koje LGBT osobe imaju u zdravstvene službe, policiju, sudstvo i tužilaštvo. Propusti policijskih službenika, tokom postupanja prilikom rješavanja slučajeva homofobičnih napada i incidenata, govore u prilog činjenici da je Upravi policije Crne Gore neophodna dodatna nadogradnja kapaciteta, kada je u pitanju znanje o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, razumijevanje koncepta ljudskih prava LGBT osoba i postupanje u slučajevima zločina iz mržnje.

Rješenje problema homofobije leži u konkretnim i zajedničkim akcijama, koje će uključivati saradnju tri strane: države, civilnog sektora i LGBT osoba. Socijalne promjene, koje su u toku, su dugoročan proces koji može biti uspješan samo uz kvalitetno isplanirane i realizovane korake, zasnovane na pružanju naučno utemeljenih informacija, putem različitih kanala komunikacije i na način koji je prilagođen ciljnim grupama. S druge strane, cjelokupni državni aparat mora naučiti da prepozna problem homofobije i bez izuzetka sankcioniše počinioce

homofobnih incidenata, diskriminacije i nasilja zasnovanog na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i krenuti u aktivnu borbu protiv diskriminacije na svim nivoima. Uloga države ogleda se i u obavezi da promoviše ljudska prava svih građana, pa i LGBT osoba. Samo na taj način, LGBT osobe će biti značajno ohrabrene da prijavljuju počinioce zločina iz mržnje, kršenja njihovih ljudskih prava i, na kraju, aktivno se uključe u borbu za svoja prava.

Preporuke:

- Programski dokument Vlade Crne Gore za borbu protiv homofobije, treba implementirati u potpunosti uz kontinuirano praćenje implementacije i kreiranje jednogodišnjih akcionih planova za njegovu realizaciju;²²⁷
- Vlada Crne Gore treba da u potpunosti implementira Preporuke Savjeta Evrope o mjerama borbe protiv diskriminacije, zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, usvojene od strane Komiteta ministara²²⁸
- Ministarstvo zdravlja Crne Gore treba da omogući implementaciju novousvojenih izmjena Zakona o zdravstvenom osiguranju, odnosno kreira protokole i procedure, kako bi transrodne osobe bile u mogućnosti da u praksi iskoriste pravo na sufinansiranje troškova operacije prilagođavanja pola, dobijeno usvajanjem izmjena ovog zakona;
- Potrebno je osigurati kvalitetnu obuku policijskih službenika/ca i zaposlenih u sudstvu i tužilaštvu kako bi slučajevi fizičkog i psihičkog nasilja, diskriminacije i uznemiravanja LGBT osoba bili prijavljeni i procesuirani, u skladu sa važećim propisima, a same LGBT osobe ohrabrene da takve slučajeve prijavljuju;

²²⁷ Vidjeti: Akcioni plan za borbu protiv homofobije koalicije „Zajedno za LGBT prava“

²²⁸ Preporuka (2010)5 Savjeta Evrope o mjerama borbe protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, usvojena od strane Komiteta ministara i upućena državama članicama (*Usvojena od strane Komiteta ministara 31.marta 2010.godine na 1081. sastanku zamjenika ministara*)

- Potrebno je napraviti dodatne izmjene Krivičnog zakonika, kojim treba definisati i kvalitetno prepoznati zločin iz mržnje kao posebnu i otežavajuću okolnost za počinioca krivičnog djela, sa jasnim uključivanjem seksualne orijentacije i rodnog identiteta.
- Zabrinjavajući nivo homofobije među mladima pokazuje da obrazovne institucije treba da im obezbijede kvalitetnu i naučno zasnovanu edukaciju o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.

Diskriminacija po polu - nasilje u porodici - rodno zasnovano nasilje

Autor: Biljana Zeković

Rezime i metodologija

Nasilje u porodici je ozbiljan i složen problem, sa kojim se susreću, kako same porodice, tako i obrazovne i socijalne ustanove, policijske službe i institucije pravosudnog sistema. No, i pored toga, ni u jednoj pomenutoj službi nasilje nad ženama nije postavljeno kao problem od posebnog značaja.

Nepostojanje relevantnih podataka o broju i vrstama nasilja na institucionalnom nivou, minimalizuje problem i posljedice nasilja u porodici, onemogućava praćenje i analize uspješnosti/neuspješnosti pojedinih mjera, čini nasilje nevidljivim, a samim tim i sprečava adekvatnu intervenciju društva.

Sprovedeni Monitoring nasilja u porodici obezbjeđuje podatke koji precizno definišu problem, uslove zaštite i slabe tačke intervencije u svim fazama, ali i mogućnosti i potencijale za efikasniju implementaciju zakona i politika. Monitoring je usmjeren ka institucijama koje imaju presudan značaj za unapređenje i primjenu zakonodavstva i procedura koje regulišu nasilje nad ženama, i obuhvata period od 1.01.2011.do 31.12.2011. Sa ciljem kvalitetnijeg monitoringa, korišćene su različite tehnike i instrumenti i to: Analiza prava; Analiza normativnih dokumenata; Analiza unutrašnjih dokumenata, Sekundarna analiza statističkih podataka, studije i istraživanja.

Normativni okvir

Pravni akti Ujedinjenih nacija koje se odnose na rodnu ravnopravnost i jednak tretman žena i muškaraca su veoma značajni za priznavanje nasilja u porodici, kao kršenja ljudskih prava po međunarodnom pravu, i kao vida diskriminacije žena, kao i za priznavanje odgovornosti države za privatne akte nasilja nad ženana.

Neki od ključnih pravnih akata Ujedinjenih nacija su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, usvojena i proklamovana od strane Generalne skupštine UN Rezolucijom 217 A(III) 10. decembra 1948. godine, čl.1 i 2, Povelje UN čl. 55 (c); Deklaracija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1967); Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979); Deklaracija o eliminaciji zlostavljanja žena (1993); Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995); Opcioni protokol za Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije

nad ženama (1999); Opšta preporuka broj 19. Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama iz 1992. UN DocA 47/38 (1992.); Milenijumska deklaracija UN (2000).

U svrhu ovog istraživanja, neophodno je istaći jedan od najvažnijih *dokumenata UN Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama iz 1979. godine (CEDAW)*,²²⁹ koja predviđa obaveze za države potpisnice da usklade domaće zakonodavstvo sa odredbama Konvencije i usvoje zakone koji će osigurati zaštitu žena od svih oblika diskriminacije i nasilja zasnovanog na polu – formalno pravna zaštita. Takođe, zahtijevaju osiguranje pravne zaštite žena od nasilja kroz afirmativne akcije i programe bez odlaganja – što znači da se ova obaveza države ne može odložiti uz opravdanje teške ekonomske situacije u zemlji. Afirmativne akcije i programi moraju da osiguraju pristup sudskoj zaštiti ženama žrtvama nasilja u porodici, u hitnom postupku i bez odlaganja, da osiguraju zdravstvenu njegu, terapijsku podršku i savjetovališta, da obezbijede organizovanje obuke policijskih službenika o nasilju u porodici i pružanje podrške žrtvama tokom intervencija, te da podržavaju uspostavljanje SOS telefona i skloništa za žrtve nasilja u porodici.

U odnosu na CEDAW, Crna Gora je, tokom 2010. god., uskladila domaće zakonodavstvo usvajanjem Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, čija implementacija nosi niz problema, zbog kojih se postojeći zakon ne može na kvalitetan način implementirati. Afirmativne akcije i programi bez odlaganja, namijenjeni ženama na institucionalnom nivou, u CG ne postoje. *Opšta preporuka br.19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama iz 1992.godine UN DocA/47/38(1992)* je usvojena radi jačanja CEDAW-a, kao sredstva za osiguranje ženskih ljudskih prava, posebno u oblasti nasilja u porodici. Ona naglašava da definicija diskriminacije uključuje „rodno utemeljeno nasilje koje je neposredno usmjereno protiv žene, zato što je žena ili koje nesrazmjerno pogađa žene,“ što uključuje „radnje koje dovode do fizičke, mentalne i seksualne povrede ili patnje, prijetnje takvim radnjama, prinudu i druge vidove lišavanja slobode“.

Jedna od međunarodnih obaveza, preuzetih ratifikacijom UN Konvencije o zabrani svih oblika diskriminacije žena, je i podnošenje izvještaja²³⁰ CEDAW Komitetu koji je Crna Gora (sa zakašnjenjem od 4 godine) podnijela u oktobru 2011. Istovremeno, ženske NVO su podnijele „izvještaj u sjenci²³¹„. Nakon razmatranja oba izvještaja, Komitet je dao detaljne preporuke Vladi Crne Gore o tome kako da poboljša položaj

²²⁹ sajt Ministarstva za ljudska i manjinska prava, <http://www.minmanj.gov.me/rubrike/CEDAW>

²³⁰ na sajtu Ministarstva za ljudska i manjinska prava, www.minmanj.gov.me

²³¹ Nevladin izvještaj CEDAW Komitetu:
[http://www.unog.ch/unog/website/news_media.nsf/\(httpNewsByYear_en\)/E400C7C36614FCE6C125791E0059638E?OpenDocument](http://www.unog.ch/unog/website/news_media.nsf/(httpNewsByYear_en)/E400C7C36614FCE6C125791E0059638E?OpenDocument)

žena, uključujući i mjere protiv rodno uslovljenog nasilja i nasilja u porodici, koje se trebaju ispuniti u naredne 2 godine.

Pravni akti Evropske Unije:

Evropska unija upućuje na rodnu ravnopravnost kroz brojne direktive, rezolucije, preporuke i akte koje donose Savjet Evropske unije, Evropska komisija i Evropski parlament.

- Evropski Parlament je 1986.godine usvojio Rezoluciju o nasilju nad ženama. Ona poziva na pravno priznavanje silovanja u braku i obuku onih koji dolaze u kontakt sa žrtvama nasilja u porodici, te preporučuje da se ženama osigura pravna pomoć.
- Evropski parlament je 1997.godine usvojio Rezoluciju o potrebi pokretanja kampanje širom EU-e o nultom stepenu tolerancije prema nasilju nad ženama.

Akti Savjeta Evrope:

- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i sloboda
- Preporuka R(85) o nasilju u porodici
- Deklaracija o politici suprotstavljanja nasilju nad ženama u demokratskoj Evropi (Rim III Evropska ministarska konferencija)
- Preporuka R(2002)5 o zaštiti žena od nasilja

Crna Gora je 11. maja 2011. potpisala Konvenciju Savjeta Evrope²³² o sprečavanju i suzbijanju porodičnog nasilja i nasilja nad ženama²³³, koji je, ujedno, prvi pravno obavezujući instrument koji uspostavlja sveobuhvatan Normativni okvir za zaštitu žena od nasilja – prevenciju, procesuiranje i eliminaciju nasilja nad ženama i nasilja u porodici. U članu 3 ove Konvencije daje se definicija nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, koja uključuje i partnerske veze, bivše ili sadašnje. Ova konvencija daje sveobuhvatne i detaljne smjernice za stvaranje politika protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama, i integriše brojne relevantne konvencije,

²³² Sajt S.Evrope, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention_en.asp

²³³ Konvencija je otvorena za potpisivanje u martu 2011. godine u Istanbulu. www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention_en.asp

deklaracije i rezolucije UN-a i Savjeta Evrope, uključujući CEDAW i Preporuke Odbora ministara Savjeta Evrope. U toku je ratifikacija ove konvencije, koja je u nadležnosti Ministarstva rada i socijalnog staranja Crne Gore.

Ustavne odredbe koje se tiču jednakosti polova:

Ustavotvorna Skupština Republike Crne Gore je 22. oktobra 2007. godine donijela novi Ustav²³⁴ kojim se utvrđuju obaveze Države i garantuju osnovna ljudska prava i slobode, zabranjuje diskriminacija po bilo kom osnovu, garantuje rodna ravnopravnost, dostojanstvo i sigurnost čovjeka, nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta čovjeka, njegove privatnosti i ličnih prava, zabrana mučenja ili nečovječnog i ponižavajućeg postupanja, sloboda kretanja i nastanjivanja, što sve predstavlja pogodno tlo za donošenje posebnog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Član 9 ističe da su, potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovor i opšte prihvaćena prava međunarodnog prava, sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka i imaju primat na domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva. Izostalo je važno uputstvo da će se međunarodni dokumenti primjenjivati u skladu sa njihovim tumačenjem od strane međunarodnih tijela nadležnih za nadzor nad njihovom primjenom.²³⁵

Koncepcija i sadržina svih odredaba o ljudskim slobodama i pravima formulisani su tako *da se potpuno jednako odnose na oba pola, bez ijednog izuzetka*, pa je na osnovu Ustava iz 1992. god. donijet **Zakon o rodnoj ravnopravnosti**²³⁶ („službeni list RCG“ br.46/07), koji je odredio u kom pravcu treba da se kreće uređivanje pitanja rodne ravnopravnosti u novom ustavu CG, koji je bio tada u pripremi. Ovaj Zakon je, ujedno, bio prvi antidiskriminatorni zakon donesen u Crnoj Gori. Definicija diskriminacije u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti obuhvata i sferu privatnog i javnog života i uključuje nasilje nad ženama zasnovano na polu.

U **Krivičnom zakonu Crne Gore**,²³⁷ tek 2002. god. zauzeo je svoje mjesto čl.100a (Zakon o izmjenama i dopunama KZ RCG («Sl.list RCG» br.30/2002), koji predviđa krivično djelo nasilje u porodici, čime je priznata opasnost od ove vrste nasilja. Prije njegove inkriminacije, žrtve nasilja u porodici štatile su se postojećim «klasičnim» inkriminacijama nasilnog sadržaja (lake tjelesne povrede – čl.37 KZ RCG, teške tjelesne povrede – čl.36 KZ RCG, ugrožavanje sigurnosti – čl.49 KZ RCG, itd.). Bitna razlika u odnosu na period krivično pravne zaštite, prije zakonskih promjena, jeste da su propisane kazne teže nego za pojedina djela čiji su elementi ušli u

²³⁴ Odluka o proglašenju Ustava Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br.1/2007 od 25.10. 2007. str. 2, http://www.skupstina.me/cms/site_data/ustav/Ustav%20Crne%20Gore.pdf

²³⁵ Međunarodni standardi ljudskih prava i ustavne garancije u Crnoj Gori, Akcija za ljudska prava, 2008 : <http://www.hracion.org/wp-content/uploads/knjiga-cg.pdf>

²³⁶ sajt Ministarstva za ljudska i manjinska prava <http://www.minmanj.gov.me/biblioteka/zakoni>

²³⁷ <http://www.tuzilastvocg.co.me/zakoni/zakon%20o%20drzavnom%20tuziocu.htm>

konstrukciju nasilja u porodici. Suštinska razlika ogleda se u tome što je za gonjenje izvršilaca bilo kog oblika krivičnog djela nasilje u porodici, nadležan državni tužilac, dok je ranije postupak vođen po privatnoj tužbi za obične lake tjelesne povrede – čl.37 st.1 KZ RCG, ugrožavanje sigurnosti jednog lica – čl.49 st.1 KZ RCG.

Čl. 220 Krivičnog zakona iz 2004.godine, kojim je regulisano ovo krivično djelo glasi:

- 1) Ko primjenom nasilja, ugrozi tjelesni ili duševni integritet člana svoje porodice ili porodične zajednice, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.
- 2) Ako je pri izvršenju djela iz stava 1 ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da tijelo teško povrijedi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od tri mjeseca do tri godine.
- 3) Ako je usljed djela iz stava 1 i 2 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do pet godina.
- 4) Ako je usljed djela iz stava 1, 2, i 3 ovog člana nastupila smrt člana porodice ili porodične zajednice, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina.
- 5) Ko prekrši mjere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest mjeseci.

Za postojanje radnje izvršenja osnovnog oblika krivičnog djela potrebno je da je ona preduzeta upotrebom nasilja. Pod nasiljem se podrazumijeva upotreba sile ili ozbiljne prijetnje da će se napasti na život ili tijelo. Kriv je izvršilac koji je postupao sa umišljajem, direktnim ili eventualnim. Umišljaj se zasniva na svijesti i volji izvršioca da ispoljenim ponašanjem, to jest preduzetim radnjama ugrozi spokojstvo, tjelesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice ili porodične zajednice.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici

Dana 27. jula 2010.godine donijet je Zakon o zaštiti od nasilja u porodici,²³⁸ koji je stupio na snagu 14. avgusta 2010.godine. Njegova karakteristika je sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici, zaštita osoba izloženih nasilju i nesmetan pristup sudu za prekršaje, bez bilo kakvih troškova.

Nasilje u porodici je činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno. Dakle, radnje nasilja u porodici u smislu ovog zakona predstavljaju:

²³⁸ Zakon je objavljen u Sl. listu Crne Gore br.46/10 od 6. 08. 2010. godine

- 1) upotreba fizičke sile, bez obzira na to da li je nastupila tjelesna povreda drugog člana porodice;
- 2) prijetnja napadom ili izazivanje opasnosti, koja može prouzrokovati osjećaj lične nesigurnosti ili psihički bol drugog člana porodice;
- 3) verbalni napad, psovke, nazivanje pogrđnim imenom i na drugi način vrijeđenje drugog člana porodice;
- 4) ograničavanje drugom članu porodice slobode komuniciranja sa trećim licima;
- 5) iscrpljivanje radom, uskraćivanje sna i druge vrste odmora, prijetnja izbacivanjem iz stana i oduzimanjem djece;
- 6) seksualno uznemiravanje drugog člana porodice;
- 7) uhodani na drugi način grubo uznemiravanje drugog člana porodice;
- 8) oštećenje ili uništenje zajedničke imovine ili imovine drugog člana porodice ili pokušaja da se to učini;
- 9) uskraćivanje osnovnih sredstava za egzistenciju drugom članu porodice;
- 10) drsko ponašanje kojim se ugrožava porodični mir člana porodice sa kojim ne živi u porodičnoj zajednici.

Da bi se izbjegle nedoumice i različita tumačenja u praksi, zakon daje autentično tumačenje ko se smatra članom porodice:

- 1) supružnici ili bivši supružnici, njihova djeca i djeca svakog od njih;
- 2) vanbračni supružnici ili bivši vanbračni supružnici, bez obzira na trajanje vanbračne zajednice, njihova djeca i djeca svakog od njih;
- 3) krvni srodnici i srodnici iz potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom;
- 4) srodnici iz nepotpunog usvojenja;
- 5) tazbinski srodnici, zaključno sa drugim stepenom u bračnoj ili vanbračnoj zajednici;
- 6) lica koja žive u istom porodičnom domaćinstvu, bez obzira na srodstvo;
- 7) lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete začeto.

Prednost ovog zakona je što, po prvi put, predviđa uvođenje zaštitnih mjera za žrtve nasilja u naš pravni sistem. Izriču se radi sprečavanja nasilja, otklanjanja posljedica već izvršenog nasilja, te prevaspitanje učinilaca nasilja i eliminisanje okolnosti koje pogoduju ili podstiču vršenje nasilja. Učiniocu nasilja može se izreći jedna ili više zaštitnih mjera:

- 1) udaljenje iz stana ili drugog prostora za stanovanje;
- 2) zabrana približavanja;
- 3) zabrana uznemiravanja i uhođenja;
- 4) obavezno liječenje od zavisnosti;
- 5) obavezni psihosocijalni tretman.

Zakon o javnom redu i miru²³⁹

Predmetni prekršaj je bio predviđen članom 9. ovog Zakona. Istom odredbom je, zapravo, tretirano porodično nasilje, pa se propisuje da onaj ko ugrozi sigurnost ili izazove osjećanje ugroženosti drugog lica prijetnjom da će napasti na život ili tijelo tog ili njemu bliskog lica, će se kazniti novčanom kaznom od desetostrukog do dvadesetostrukog iznosa minimalne zarade u Republici, ili zatvorom do trideset dana. I sada postoji ta mogućnost, s obzirom na to da u našem zakonodavstvu važi dvojni sistem prijave kr.djela nasilje u porodici-Državnom tužiocu CG ili policiji.

Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti²⁴⁰ zapravo koristi termin “Lica i porodice kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite”, pod koji se mogu podvesti i žrtve porodičnog nasilja, ali ne koristi direktan termin “žrtve nasilja”.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti RCG²⁴¹ predviđa da je jedna od 15 prioriternih mjera za zaštitu zdravlja mjera hitnog smještaja i liječenja lica čije je stanje zdravlja u neposrednoj životnoj opasnosti zbog bolesti ili povreda, što svakako mogu biti žrtve porodičnog nasilja. Ali, ne postoji ni jedan servis zdravstvene zaštite namijenjen žrtvama.

Porodični zakon²⁴² RCG zabranjuje kršenje porodičnih obaveza, ali svakako ne govori o porodičnom nasilju .

²³⁹ http://www.upravapolicije.com/fajlovi/upravapolicije/attach_fajlovi/lat/glavne_stranice/2011/11/pdf/Zakon_o_preksajima.pdf

²⁴⁰ http://cgo-cce.org/li_dokumenta/Zakon%20o%20socijalnoj%20i%20djecjoj%20zastiti.pdf

²⁴¹ <http://www.mzdravlja.gov.me/biblioteka/zakoni>

²⁴² <http://www.slisicg.me/PravniAktDetalji.aspx?tag=%7B79054F65-3C37-4FC8-912B-49704386C652%7D>

Crnogorski parlament je 5. aprila 2011. godine usvojio **Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći**²⁴³, kojim se građanima/kama slabijeg imovinskog stanja obezbjeđuje pravo na besplatnu pravnu pomoć, čime će se ispuniti ustavno određenje da pred sudom svi moraju biti jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo. Zakonom je predviđeno da besplatna pravna pomoć obuhvata pravno savjetovanje, sastavljanje pismena, zastupanje u postupku pred sudom, Državnim tužilaštvom, Ustavnim sudom, kao i u postupku za vansudsko rješavanje sporova. Krug korisnika besplatne pravne pomoći određuje se, po pravilu, prema imovnom stanju podnosioca zahtjeva. Imovno stanje se utvrđuje na osnovu prihoda i imovine podnosioca zahtjeva i prihoda i imovine članova njegove porodice.

Shodno Zakonu, pored crnogorskih državljana, pravo na besplatnu pravnu pomoć imaju i lica bez državljanstva (apatridi) koji zakonito borave u Crnoj Gori, i lica koja traže azil u Crnoj Gori, i stranci sa stalnim nastanjenjem ili odobrenim privremenim boravkom u Crnoj Gori. Zakonom je omogućeno pružanje besplatne pravne pomoći siromašnim i osjetljivim kategorijama, kao što su korisnici materijalnog obezbjeđenja porodice, djeca bez roditeljskog staranja, lica sa posebnim potrebama, žrtve krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i trgovina ljudima.

Strategija zaštite od nasilja u porodici²⁴⁴ je usvojena u junu 2011., a obuhvata period 2011-2015. Strategija sadrži ocjenu stanja i identifikovanje ključnih problema u socijalnoj i drugoj zaštiti, kao i ciljeve i mjere za unapređenje socijalne i druge zaštite, a naročito u vezi: podizanja nivoa svijesti građana/ki o problemu nasilja i formiranju stavova o neprihvatljivosti nasilja; razvoja programa za prevenciju nasilja; podrške porodici u prevenciji nasilja; daljeg razvoja normativnog okvira u oblasti zaštite; jačanja saradnje organa, ustanova, organizacija i drugih pravnih i fizičkih lica koja se bave zaštitom; sticanja novih znanja i vještina svih koji se bave zaštitom; unapređenja sistema za prikupljanje i analizu podataka i izvještavanja o slučajevima nasilja. Ciljevi i aktivnosti definisane Strategijom:

- 1) Analizirati stanje i identifikovati ključne probleme u oblasti nasilja u porodici;
- 2) Uskladiti postojeće i donijeti nove propise koji regulišu oblast nasilja u porodici;
- 3) Unaprijediti socijalnu i drugu zaštitu žrtava porodičnog nasilja;

²⁴³ <http://www.pravda.gov.me/biblioteka/zakoni>

²⁴⁴ <http://www.mrs.gov.me/biblioteka/strategije>

- 4) Podizati nivo svijesti građana o problemu nasilja u porodici;
- 5) Razviti program za prevenciju nasilja u porodici;
- 6) Razviti multidisciplinarni model postupanja u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici i ostvariti saradnju svih subjekata u zaštiti žrtve porodičnog nasilja;
- 7) Kontinuirano edukovati i senzibilisati profesionalni kadar o problemu nasilja u porodici i potrebi zaštite žrtve nasilja u porodici sa pravnog, obrazovnog, zdravstvenog, psihološkog, socijalnog i ekonomskog aspekta;
- 8) Obezbijediti sprovođenje psihosocijalnog tretmana počinioca porodičnog nasilja;
- 9) Uspostaviti jedinstvenu elektronsku bazu podataka o žrtvama nasilja i o nasilnim osobama.

Ključni nosioci aktivnosti su Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo prosvjete i sporta, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i nevladine organizacije.

Dokumenta na lokalnom nivou

Ne postoji ni jedan Lokalni plan akcije o zaštiti od nasilja u porodici. Memorandum o saradnji između SOS telefona za žene i djecu žrtve nasilja, pravosuđa, policije, socijalnih i zdravstvenih službi potpisani su u opštinama Podgorica, Nikšić, Bijelo Polje, Berane i Ulcinj. Memorandum o saradnji javnih institucija je dokument koji obezbjeđuje kvalitetnu osnovu za akciju. Osim aktivnog učešća u radu multidisciplinarnog tima, potpisnici su se, u skladu sa čl.3. Memoranduma, obavezali na usvajanje kvalitetnijih metoda tretmana žrtava, izradi zajedničke strategije prevencije nasilja u porodici na nivou lokalne zajednice, te obezbjeđivanju efikasnijeg evidentiranja podataka i praćenja pojave nasilja u porodici²⁴⁵.

Institucionalni okvir

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici određuje i institucije koje su dužne da se bave zaštitom od ove vrste nasilja u okviru svojih ovlašćenja, a to su, pored policije, i organ za prekršaje, Državno tužilaštvo, Centar za socijalni rad i druge ustanove socijalne i dječije zaštite, zdravstvene ustanove i druge ustanove koje se bave

²⁴⁵ Primjer dokumenta Memoranduma u aneksu

zaštitom. U obavljanju ovog zadatka mora postojati međusobna saradnja između navedenih institucija, njihova koordiniranja aktivnosti, te hitnost u postupku.

Uprava policije

Uloga policije u suzbijanju nasilja u porodici zahtijeva značajno angažovanje u zaštiti zlostavljane žene, identifikaciji nasilnika, hapšenju i privođenju, provođenju predistražnih i istražnih radnji i podnošenju prijave. Uloga policije u obezbjeđivanju zaštite od nasilja u porodici ostvaruje se u postupku prikupljanja podataka-dokaza o izvršenju djela, posebno materijalnih koja su od značaja za dalji pravni postupak.

Zakon o policiji obezbjeđuje kvalitetan Normativni okvir za efikasnu policijsku intervenciju. U okviru oblasti „Davanje upozorenja i izdavanje naređenja“ u članu 25 pojašnjavaju se mjere upozorenja, sa kojima se često susrećemo tokom intervencija porodičnog nasilja, koji glasi: „Policijski službenik je ovlašćen da upozori lice koje svojim ponašanjem, djelovanjem ili propuštanjem određene radnje može dovesti u opasnost svoju bezbjednost ili bezbjednost drugog lica ili imovine, narušiti javni red i mir....“

Jedan od članova ovog zakona, izuzetno važan za same građane, koji često zbog opasnosti i straha od reakcije nasilnika ne prijavljuju nasilje je čl.53 koji glasi: „Prilikom podnošenja pisanog izvještaja o sadržaju obavještenja, na čije je prikupljanje policija ovlašćena u skladu sa zakonom, policijski službenik može uskratiti podatak o identitetu lica koje je dalo obavještenje, ako procijeni da bi otkrivanjem identiteta to lice bilo izloženo opasnosti po život, narušavanju zdravlja ili bi se ugrozila njegova sloboda i imovina. Podaci o identitetu lica koje je dalo obavještenje smatraju se službenom tajnom“.

Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici se precizira obaveza policijskog službenika da, na zahtjev žrtve, istu prati u stan ili drugi stambeni prostor prilikom uzimanja ličnih stvari koje su joj neophodne u svakodnevnom životu.

Posebnu ulogu službenici imaju u oblasti izricanja zaštitnih mjera koje se izdaju/izriču radi sprečavanja i suzbijanja nasilja, otklanjanja posljedica učinjenog nasilja i preduzimanja efikasnih mjera prevaspitanja člana porodice koji je učinio nasilje i otklanjanja okolnosti koje pogoduju ili podstiču vršenje novog nasilja.

U članu 28 se jasno navodi da policijski službenik može, radi otklanjanja opasnosti po fizički integritet žrtve, narediti učiniocu nasilja udaljenje ili zabranu vraćanja u stan ili drugi stambeni prostor, koja ne može trajati duže od tri dana. Od usvajanja ovog zakona 2010. službenici policije nijesu izdali ni jednu naredbu ovog tipa, uz obrazloženje da još uvijek nemaju izrađenu formu za tu svrhu.

U Pravilniku o sistematizaciji radnih mjesta, koji je u primjeni od početka 2007. godine, po prvi put se u Područnim jedinicama Uprave policije sistematizuju - propisuju službenička mjesta policijskih komesara i policijskih narednika za suzbijanje nasilja u porodici. U Područnoj jedinici Podgorica, pomenutim aktom u Ekspozituri za suzbijanje krvnih delikata, formirana je posebna Filijala za suzbijanje krivičnih djela nasilja u porodici, u kojoj su angažovana tri službenika/ce koja/e se isključivo bave ovom problematikom. Nažalost, ovakav tim / služba postoji jedino u Područnoj jedinici Podgorica.

Pravosuđe

Osnovni sud je u krivičnim predmetima vezanim za porodično nasilje nadležan da:

1.a) u prvom stepenu sudi za krivična djela za koja je zakonom propisana, kao glavna, novčana kazna ili kazna zatvora do 10 godina, bez obzira na svojstva, zanimanje i položaj lica prema kojem se postupak vodi

1.c) sprovodi postupak i odlučuje po molbi za brisanje osude, po molbi za prestanak mjera bezbjednosti ili za prestanak pravnih posljedica osude i odlučuje u tim stvarima kad je tu osudu ili mjeru izrekao;

U građanskim predmetima da u prvom stepenu sudi:

2.a) u sporovima iz imovinskih, bračnih, porodičnih, ličnihopravnih, autorskih i drugih odnosa, izuzev u onim koji su zakonom stavljeni u nadležnost nekog drugog suda.

Predmeti se dodjeljuju u rad metodom slučajne dodjele predmeta, koja zavisi isključivo od oznake i broja predmeta (član 89). Izuzetak su pojedine pravne oblasti u kojima je raspoređen samo jedan sudija, kada se svi predmeti dodjeljuju tom sudiji.

Za stranke, u ovom slučaju žrtve nasilja, je važno da znaju da se, ukoliko su nezadovoljne načinom vođenja sudskog postupka, mogu obratiti predsjedniku suda koji ima pravo uvida u predmete u tom sudu povodom: predstavke/žalbe stranke; pokretanja postupka za utvrđivanje odgovornosti sudije za neuredan rad; zahtjeva za izuzeće sudije.

Vrijeme primanja stranaka i drugih lica propisuje se rasporedom poslova, ali član 97 ovog Poslovnika omogućava da se lica kojima je, zbog udaljenosti i drugih važnih razloga, otežan ponovni dolazak u sud, primaju i van vremena određenog za primanje stranaka, po prethodnom odobrenju predsjednika suda.

Ova mogućnost je od izuzetnog značaja za žene žrtve porodičnog nasilja, posebno u slučajevima kada stranka ne živi u gradu u kojem se sprovodi sudski postupak, što je u prethodnom periodu, kada su zbog velike

opterećenosti suda u Podgorici, mnogi predmeti bili proslijeđeni drugim crnogorskim sudovima, bila česta pojava.

Zakon o državnom tužilaštvu članom 17 propisuje opšte nadležnosti Državnog tužilaštva, koje vrši poslove gonjenja učinilaca krivičnih djela i drugih kažnjivih djela koja se gone po službenoj dužnosti. Državni tužilac dužan je da organizuje stalno dežurstvo, to jest pripravnost, radi efikasnog vršenja poslova, a posebno radi vršenja poslova uviđaja i drugih neodložnih poslova vezanih za moguće izvršenje krivičnih djela i drugih kažnjivih radnji (Član 108). Kao i u sudovima, dodjela predmeta se mora vrši na način kojim se obezbjeđuje nepristrasnost, nezavisnost i efikasnost u radu (član 109). Za sporove u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja zaduženo je osnovno državno tužilaštvo.

U skladu sa Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći, predviđeno je otvaranje **Službi za besplatnu pravnu pomoć**²⁴⁶ ili *posebnih referata za poslove besplatne pravne pomoći* u svim osnovnim sudovima u Crnoj Gori. Pravno savjetovanje obuhvata pružanje pravnog obavještenja i pravnog savjeta. Besplatna pravna pomoć u istom predmetu može se odobriti za: pravno savjetovanje; sastavljanje pismena; pravni savjet i zastupanje u postupku vansudskog rješavanja sporova; pravni savjet i zastupanje u postupku pred Državnim tužilaštvom; pravni savjet i zastupanje u postupku pred sudovima u prvom i drugom stepenu; pravni savjet i zastupanje u vezi sa vanrednim pravnim lijekovima; pravni savjet i zastupanje u vezi sa ustavnom žalbom.

U svim sudovima koji postupaju u krivičnim predmetima ustanovljena je **Služba za pružanje podrške oštećenima/svjedocima** u predmetima trgovine ljudima, trgovine djecom radi usvojenja i *nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici*²⁴⁷. Prvi kontakt sa sudom, prije početka zakazanog glavnog pretresa ili u prostorijama suda, može se uspostaviti s ovlašćenim licem iz Službe za podršku toga suda. Angažovano lice je zaduženo za davanje pune podrške - informacije o krivičnom postupku, obezbjeđivanja zaštite tj. eliminisanju mogućnosti fizičkih nasrtaja ili vrijeđanja oštećenog/svjedoka prije i nakon suđenja u prostorijama suda.

²⁴⁶ <http://sudovi.me/vspg>

²⁴⁷ <http://sudovi.me/vrhs/biblioteka/informatori/>

Socijalne službe

Centri za socijalni rad su višefunkcionalne ustanove, koje imaju važnu, odgovornu i složenu ulogu u institucionalnom sistemu socijalne zaštite u oblasti porodično pravne zaštite i zaštite djece. Centar za socijalni rad ima zadatak da sprovodi preventivne aktivnosti, dijagnostičke tretmane, tretman i savjetodavno-terapijski rad. Prava iz socijalne i dječije zaštite i obavljanje djelatnosti socijalne i dječije zaštite ostvaruju se pod uslovima i na način propisan Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti „Služeni list RCG” br. 78/2005. U članu 4. ovog Zakona precizirano je da je cilj socijalne i dječije zaštite obezbjeđenje zaštite porodice, pojedinaca, djece u riziku i lica u stanju socijalne potrebe. Osnovna prava iz socijalne zaštite, definisana čl.12, koja mogu koristiti socijalno ugrožene žrtve porodičnog nasilja, jesu materijalno obezbjeđenje porodice i jednokratna novčana pomoć.

Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici su definisane mjere hitne intervencije, u kojima se navodi da su Centar za socijalni rad, to jest druga ustanova socijalne i dječije zaštite, dužni da bez odlaganja pruže zaštitu i pomoć žrtvi, u skladu sa svojim nadležnostima.

Takođe su dužni da vode brigu o svim potrebama žrtve i omoguće joj pristup svakom obliku pomoći i zaštite (čl.10). Plan pomoći žrtvi podrazumijeva da Centar za socijalni rad obrazuje stručni tim od predstavnika te ustanove, organa i službi lokalne uprave, policije, nevladinih organizacija i stručnjaka koji se bave pitanjima porodice, radi utvrđivanja plana pomoći žrtvi i koordinacije aktivnosti u procesu pomoći žrtvi, u skladu sa njenim potrebama i izborom. Ali, nakon skoro dvije godine od donošenje zakona, samo u CSR u Podgorici je formiran tim za porodično nasilje.

Izuzetno je važno da zahtjev za određivanje zaštitne mjere, osim žrtve ili njenog zastupnika, mogu podnijeti i Centar za socijalni rad, to jest druga ustanova socijalne i dječije zaštite. Službenici Centra za socijalni rad su dužni da čuvaju povjerljivost informacija i obezbijede zaštitu ličnih podataka, u skladu sa zakonom.

JU Centar za podršku djeci i porodici

JU Centar za podršku djeci i porodici²⁴⁸ otvoren je 01.08.2008. godine u Bijelom Polju. Osnivanje Centra za podršku djeci i porodici predstavlja jedinstven primjer gdje je, zahvaljujući kvalitetnom partnerstvu i multidisciplinarnom pristupu problemu, osmišljena brza i efikasna zaštita i podrška djeci i porodici u riziku.

Centar obezbjeđuje brzo zbrinjavanje, zaštitu, podršku i pomoć djeci i porodicama u kriznim situacijama, ali i rehabilitaciju i resocijalizaciju maloljetnika. *Program Centra*, to jest skloništa, namijenjen je hitnim

²⁴⁸ <http://www.bijelopolje.co.me/index.php/javne-ustanove-i-preduzea>

intervencijama zaštite, podrške i pomoći djeci i porodicama u kriznim situacijama. Centar posjeduje i jedino skrin ogledalo sa audio opremom u regionu, (mogućnost snimanja 200 sati), što omogućava saslušanje maloljetnih lica uz primjenu tehničkih sredstava (žrtava i najtežih krivičnih djela).

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda

Zaštitom ljudskih prava uopšte, osim sudova i tužilaštava, zakonom je ustanovljena institucija Ombudsmana²⁴⁹, koja ima funkciju zaštite ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, zakonom, potvrđenim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava. "Zaštitnik/ca samostalno i nezavisno, na načelima pravde i pravičnosti, preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda, kad su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave i lokalne uprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja, kao i mjere za sprečavanje mučenja i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za zaštitu od diskriminacije (Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, "Službeni list CG", broj 42/11).

"Zaštitniku/ci se može obratiti svako ko smatra da su aktom, radnjom ili nepostupanjem organa povrijeđena njegova/njena prava ili slobode. Zaštitnik/ca postupa i po sopstvenoj inicijativi. Postupak pred Zaštitnikom/com je besplatan." (član 3). "Zaštitnik/ca je ovlašćen/a da postupa po pritužbama koje se odnose na rad sudova u slučaju odugovlačenja postupka, zloupotrebe procesnih ovlašćenja ili neizvršavanja sudskih odluka." (član 17).

Usvajanjem novog Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore ("Službeni list CG", broj 42/11), koji je stupio na snagu 23. avgusta 2011. godine, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore je određen kao institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije. Naime, nadležnosti Zaštitnika su, pored diskriminacije koja je počinjena od strane državnih organa, organa lokalnih samouprava, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja, proširene i u odnosu na diskriminaciju koja je počinjena od strane pravnih i fizičkih lica, što zahtijeva poseban pristup Zaštitnika u preventivnom djelovanju, ali i otklanjanju svih oblika diskriminacije, pa i diskriminacije po osnovi pola u koju se ubraja i porodično nasilje.

²⁴⁹ <http://www.ombudsman.co.me/>

NVO

Na teritoriji Crne Gore ukupno 10 organizacija se bavi zaštitom žena od nasilja. Sve vrste podrške, uključujući pravnu, psihološku, savjetodavnu i sl., klijenticama se obezbjeđuju bez novčane nadoknade. Servisi ove vrste još uvijek postoje samo u okviru ženskih servis provajder organizacija poput SOS telefona i Sigurnih ženskih kuća. Trenutno u Crnoj Gori funkcionišu SOS telefoni u 8 gradova (Podgorica, Nikšić, Bijelo Polje, Berane, Plav, Rožaje, Bar i Ulcinj). Postoje i 2 skloništa za žene i djecu žrtve nasilja i to Sigurna ženska kuća u Podgorici (1999) i SOS telefon u Nikšiću (2009).

Što se prostornih kapaciteta tiče, najveći broj organizacija, uglavnom u većim gradovima, iznajmljuje prostorije, 4 organizacije su dobile prostor na korišćenje od Lokalne uprave, dok jedna organizacija posjeduje vlastiti prostor. Preko 60% organizacija obezbjeđuje sve vrste podrške žrtvama nasilja (pravnu i psihološku pomoć i posredovanje u institucijama), dok dvije organizacije dodatno obezbjeđuju i humanitarnu pomoć i smještaj.

Ključni programi koji se u kontinuitetu sprovode su: Psihološka podrška; Pravna pomoć; Program psihosocijalne podrške žrtvama porodičnog nasilja; Program podrške starima i djeci sa iskustvom zlostavljanja; Specifična edukacija o tretmanu žena i djece žrtava nasilja za službenike institucija; Program razvoja međuprofesionalne saradnje u zaštiti i prevenciji nasilja; Monitoring zakona u oblasti zaštite od porodičnog nasilja; Istraživanja; Zakonodavne inicijative i izdavačka djelatnost.

Imajući u vidu da Vlada, tokom usvajanja Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, nije predvidjela budžet za implementaciju zakona, bez obzira na to što je za njegovo sprovođenje neophodno obezbijediti dodatne servise, jasno ukazuje da će sprovođenje zakona u velikoj mjeri zavisiti od angažmana ženskih nevladinih organizacija. Za sada, ni skloništima, ni SOS telefonima, Vlada ne obezbjeđuje nikakav oblik institucionalne podrške²⁵⁰

Procedure i institucionalna saradnja u vezi s porodičnim nasiljem i nasiljem nad ženama

Donošenjem Zakona o zaštiti od nasilja u porodici (SLCG 46/10), te iz njega proizišle Strategije o zaštiti od nasilja u porodici, propisana je obaveza izrade Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici²⁵¹. Cilj Protokola je da se uspostavi i podstakne uspostavljanje multidisciplinarne saradnje s jasno razrađenim

²⁵⁰ Dio istraživanja posvećenog procjeni kapaciteta ženskih grupa u oblasti zaštite od nasilja u porodici, sprovedenog u okviru monitoringa sprovođenja 220 KZCG; Podgorica 2010-SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja, Podgorica

²⁵¹ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, <http://www.minmanj.gov.me/organizacija/odjeljenje-za-poslove-rodne-ravnopravnosti/110098/Potpisan-Protokol-o-postupanju-u-slucajevima-porodicnog-nasilja.html>

postupanjima svakog sistema. Protokol je sačinjen tako da poštuje osnovne principe proizišle iz svih konvencija i zakona navedenih Strategijom o zaštiti od nasilja u porodici i odnosi se na sveobuhvatnu zaštitu porodice od nasilja. Protokolom je uređen zajednički rad svih sistema u toku sprovođenja zakona i konvencija, te obaveza preduzimanja potrebnih mjera za osiguranje organizovanosti, opremljenosti i edukovanosti dovoljnog broja specijalizovanih stručnjaka koji se bave problematikom nasilja u porodici.

Sudska i statistika državnih organa i civilnog sektora

Stanje rješavanja predmeta kod Područnog organa za prekršaje u Podgorici za 2011. godinu u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici²⁵²

- o Broj neriješenih predmeta na početku izvještajnog perioda – 26
- o Broj primljenih predmeta u toku izvještajnog perioda – 314
- o Ukupan broj predmeta u radu – 340
- o Broj riješenih predmeta – 247
- o Ukupan iznos izrečenih novčanih kazni – 17.110,00 eura
- o Ukupan iznos troškova postupka – 3.220,50 eura
- o Ukupno izrečeno zatvorskih kazni (dana) – 401 dan
- o Ostalo neriješenih predmeta – 93

Novčana 70; Zatvor 16; Obustava 71; Opomena 11; Ustup 4; Izrečena zaštitna mjera uz izrečenu kaznu 21; Izrečena zaštitna mjera bez izricanja kazne 45; Uslovna osuda 15; Oslobađa se krivice 15.

Stanje rješavanja predmeta kod Osnovnog suda Podgorica za 2011. godinu²⁵³

Broj primljenih predmeta – 54

Broj neriješenih – 18, riješenih 36.

Zatvorskih kazni je bilo devet (9), uslovnih osuda šesnaest (16), novčanih kazni dvije (2), oslobađajućih presuda jedna (1) i odbijajućih jedna (1). Pravosnažnih rješenja je bilo dvadeset četiri (24).

²⁵² Izvještaj Područnog organa za prekršaje u Podgorici, dokument u aneksu

²⁵³ Podaci dobijeni od Osnovnog suda Podgorica, dokument u aneksu

U Centru za socijalni rad Podgorica²⁵⁴, tokom 2011. god., u oblasti porodičnog nasilja evidentirana su 44 slučaja zlostavljanja žena. Od tog broja, 29 je bilo u braku, 10 su bile u vanbračnoj zajednici, a 4 razvedene. Žena starosne dobi od 18 do 35 godina je bilo 26, starosne dobi 35-50 godina 17, dok je jedna klijentica bila starosne dobi preko 50 godina. Sa osnovnom školom bilo je ukupno 9, srednjom 26 i visokom stručnom spremom 8 klijentica. Kod svih evidentiranih slučajeva u pitanju je bilo fizičko nasilje. Shodno ingerencijama centra, dobile su psihosocijalnu, pravnu i materijalnu pomoć i savjetodavni rad.

Podaci SOS telefona za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica²⁵⁵

U toku 2011. godine, volonterke na SOS telefonu za žene i djecu Podgorica su imale 1184 poziva, od čega je konkretnih slučajeva bilo 306 (mnoge žene zovu i dolaze najmanje 3 puta). Od ukupno broja poziva, oko 44,25% je pozvalo jednom (524), oko 36,4% je pozvalo tri puta (431), a oko 19,35 % je pozvalo osam puta i više (229). U 88% slučajeva pozivi su bili upućeni od strane žena, a u 12% od strane muškaraca.

Najčešći razlozi poziva žena su bili permanentno nasilje, koje godinama trpe od svojih partnera. Od ukupnog broja situacija nasilja nad muškarcima, jedna trećina se odnosi na nasilje koje stariji muškarci trpe od svojih sinova. Od ukupnog broja muškaraca koji su se javili SOS telefonu, 35% je bilo onih koji su tražili podršku u porodičnim konfliktima, a 20% je prijavilo nasilje nad roditeljima od strane nekog dugog člana porodice, 45% je prijavilo slučajeve nasilja nad sestrom, ćerkom ili poznanicom.

Analiza podataka SOS telefona Podgorica, pokazala je da je tokom 2011. god.

- o psihičko nasilje zastupljeno u svih 100 % slučajeva,
- o osim psihičkog, u svim slučajevima je fizičko nasilje bilo zastupljeno u 80,5% i ekonomsko nasilje u 60,5% slučajeva,
- o sve navedene vrste nasilja istovremeno podnosilo je 65% žena,
- o 70% zlostavljanih žena navela je ugroženost djece ,
- o otmicu djece navelo je 20,5% zlostavljanih žena,
- o skoro svaka treća doživjela je izbacivanje iz stana,
- o svaka treća prijetnju ubistvom, i
- o svaka deveta napad koji je doživjela kao pokušaj ubistva.

²⁵⁴ Izvještaj CSR za 2011-dokument u aneksu

²⁵⁵ Godišnji izvještaj SOS telefona za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica

Najveći broj žena, koje su se obraćale za pomoć, je bio starosne dobi 35 do 55 god. (42,6%). Uzrasta do 18 god. bilo je 10,6%, od 18 do 25god. 12,3%, od 25 do 35 godina 23%, dok je klijentica preko 55 godina bilo 11,5%.

Od ukupnog broja klijentica, 36,3% je bilo sa visokim obrazovanjem, sa srednjom stručnom spremom 52,8%, dok je sa nižim i osnovnim obrazovanjem bilo 10,9%. Ono što je pokazala ova analiza, jeste da je broj visokoobrazovanih žena koje traže podršku, u odnosu na prve 4 godine našeg rada, povećan za oko 50%, dok je broj neobrazovanih žena smanjen za 100%. Ovi podaci pokazuju da je starosna dob klijentica u uskoj vezi sa stepenom obrazovanja. Što je veći broj mlađih žena, to je stepen obrazovanja viši. Generalno gledano, može se reći da najveći broj žena sa iskustvom nasilja ima srednju stručnu spremu, zatim visoku i višu, osnovnu i nižu.

Takođe je, u odnosu na prethodne godine, među klijenticama povećan broj zaposlenih žena, 31,2%. Nezaposlenih je bilo 43%, penzionerki 5,9%, dok je žena koje koriste socijalnu pomoć bilo 20 ili 19,9%. Bez obzira na to što su zaposlene, mnoge žene su ekonomski ugrožene, jer imaju male plate i uglavnom one sa djecom napuštaju kuću, što povećava njihove troškove života i dovodi ih u stanje siromaštva.

Najveći broj klijentica je trpjelo nasilje od 5 do 10 godina (29,7%), zatim od 2 do 5 god. (26,4%), od 10 do 15 godina 17%, 15 god i više 15,5% žena, do jedne godine nasilje je trpjelo 11,4% klijentica.

Podaci prema bračnom stanju žena pokazuju da su to najčešće udate žene, ali značajan je udio neudatih, bilo da su u vanbračnoj zajednici ili sa partnerom u predbračnoj vezi, sa kojim ne žive zajedno. Zabrinjava veliki udio razvedenih žena, svaka deseta, što pokazuje da razvod često dovodi do još većeg eskaliranja nasilja muškarca i da država nema dobre mehanizme zaštite.

U toku 2011. godine usluga pravne pomoći u vidu savjeta, instrukcija i intervencija kod sudskih organa i centra za socijalni rad je obezbijedena za 204 žene. Usluge u vidu pisanja tužbi, žalbi i sl. u samoj kancelariji dobilo je 125 žena. Kancelarija je pružala konkretnu pomoć ženama i djeci žrtvama svih vidova nasilja u vidu informacija o njihovim pravima u braku, vanbračnoj zajednici i porodici u cjelini (odnosi roditelja i djece, prava i obaveze prilikom usvajanja djece, prava i obaveze oko starateljstva nad maloljetnom djecom, prava djece i obaveze roditelja oko njihovog izdržavanja i drugo).²⁵⁶

²⁵⁶ Iz godišnjeg izvještaja SOS telefona za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica

Studije slučaja

Studija slučaja 1

Ana, 48-godišnja žena, došla je u Centar za socijalni rad nakon što se, kako je sama navela, našla u bezizlaznoj situaciji. Prije tri godine se razvela od svog nasilnog supruga koji je, nedugo potom, zasnovao novu bračnu zajednicu u kojoj ima jedno dijete. Ana je sa sinom starim 14 god., čiji je zakonski staratelj, živjela u stanu stečenom u bračnoj zajednici, ali koji se vodio na njenu svekrvu. U drugom stanu, takođe stečenom u bračnoj zajednici (koji se vodi na ime supruga), živi njen bivši suprug sa svojom novom porodicom.

Tokom razvoda braka, njen suprug joj je ustupio stan na korišćenje, uz obećanje da će vlasništvo stana prenijeti na sina, a da ona ne pokreće proces podjele imovine, na šta je pristala. Za te tri godine, suprug je uredno plaćao izdržavanje i kupovao djetetu što mu je bilo potrebno. Ana je sina vaspitavala na način da prihvati novu suprugu njenog bivšeg muža i njihovo dijete kao svoju sestru, tako da nije bilo nekih ozbiljnijih problema u njihovoj komunikaciji. Ana je, za to vrijeme, uz pomoć svoje porodice nastavila studije, završila fakultet i konačno se zaposlila.

Istog dana, kada je od svog sina saznao da je Ana počela da radi, njen bivši suprug je razjaren „uletio“ u stan, fizički nasrnuo na nju, bez prestanka je udarajući izbacio iz stana, govoreći: „nijesam ti ja plaćao da se vucaraš po kancelarijama, nego da podižeš mog sina“, nakon čega je dijete odveo sa sobom.

Od tog događaja prošlo je dva mjeseca. Ana je našla privatan stan. Njen bivši suprug joj ne dozvoljava da vidi, a kamoli da uzme svog sina. Krijući odlazi u školu, ali i tada njen sin bježi od nje plačući i govoreći „bježi majko, molim te, ako te vidi, ubiće te“. U međuvremenu, od razrednog starješine saznaje da dječak dolazi u školu neuredan, da više ne dolazi na treninge, da je popustio u učenju, i da ne živi sa svojim ocem u njegovoj primarnoj porodici, već sa svojom babom (očevom majkom). Pokreće zahtjev CSR za utvrđivanje činjeničnog stanja i Centar je informiše da „dijete živi sa babom i da ima sve uslove za život“.

Za sve to vrijeme, njen bivši suprug, na svaki pokušaj razgovora sa njim, odgovara „Ubiću ga, ali ti ga nećeš dobiti“. Od straha za život djeteta i svoj, Ana ne podnosi tužbu za otmicu djeteta i pretrpljeno nasilje... Nakon 7 mjeseci, dječak bježi od oca i vraća se majci. Otac, ogorčen zbog njegovog postupka, prekida svaku komunikaciju sa njim i prestaje da daje izdržavanje.

Studija slučaja 2

E.S., stara 16 godina, iz Rožaja, grada na sjeveru Crne Gore, pobjegla je od nasilnog oca i 1. jula u 21,30h došla u policijsku službu Područne jedinice uprave policije u Podgorici. Prijavila je svog oca za nasilničko ponašanje, kategorično odbijajući da se vrati ocu i maćehi. Službenici policije su kontaktirali dežurnog socijalnog radnika u Centru za socijalni rad Podgorica i, u saradnji sa Centrom, a zbog, u tom trenutku nepostojanja druge mogućnosti, smjestili maloljetnu E.S. u JU Centar za djecu i mlade „Ljubović“, koji je prvenstveno namijenjen djeci i mladima sa poremećajima u ponašanju i ima vaspitno-popravnu ulogu, te samim tim nije namijenjen za smještaj djece koja su žrtve nasilja.

Takođe su, o datom događaju, obavijestili nadležnu policijsku službu u Rožajama. Sa cijelom situacijom je upoznata i NVO SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica. Kako je za slučaj E.S. nadležna socijalna služba iz Rožaja, koja je trebala riješiti trenutni status ove maloljetne djevojčice, direktorica SOS telefona je, nakon nedjelju dana, kontaktirala rukovodioca ovog Centra, tražeći informacije o radnjama koje su pokrenuli, i pri tom predlažući da se djevojčica izmjesti iz ove ustanove i uputi u adekvatan centar, namijenjen djeci žrtvama nasilja „JU Centar za podršku djeci i porodici žrtvama nasilja u Bijelom Polju“. Nažalost, CSR u Rožajama nije našao za shodno da interveniše u ovom dijelu, pa je djevojčica u ovom domu provela period od 1-28. jula 2011. god., nakon čega je, po odluci istog Centra, vraćena ocu.

E.S. je kod svog oca, nakon navedenog događaja, boravila mjesec dana ali, kako se situacija nije popravila, i nakon što je, prema njenim riječima (zašto postoje materijalni dokazi), otac „davio“, otišla je u CSR tražeći pomoć, ali je odgovor službenika Centra da će je „ako se ne vrati ocu strpati u zatvor među narkomane, kriminalce i ubice“, djevojčica opet pobjegla, i po drugi put se našla u Centru za djecu i mlade „Ljubović“, gdje je boravila od 15. septembra do 7. decembra 2011.god., nakon čega je, po odluci suda, smještena u Dječiji dom za djecu bez roditeljskog staranja „Mladost“ u Bijeloj.

Protiv oca nikada nije pokrenut postupak za nasilje nad maloljetnom E.S., niti je od strane Centra pokrenut postupak za oduzimanje starateljstva.

Studija slučaja 3

J.M, stara 43 godine, iz Podgorice, obratila se SOS telefonu za pomoć i zaštitu od nasilja koje nad njom sprovode brat i snaha, sa kojima je živjela u zajedničkoj porodičnoj kući. J.M. je razvedena, ali su djeca, zbog njenog zdravstvenog stanja, data ocu na brigu i staranje. Predmetnog događaja brat je izbacio iz kuće i trenutno se nalazi, tj. živi u šupi (ostavi) u dvorištu, bez struje, vode, wc-a i sl. Kako je J.M. inače korisnica materijalnog obezbjeđenja i tuđe njege i pomoći, dežurna volonterka SOS telefona je uputila u Centar za socijalni rad Podgorica, kako bi dobila neophodnu pomoć i zaštitu, te kako bi ta služba, u skladu sa svojim zakonskim ovlaštenjima, kontaktirala policiju i obezbijedila joj i neophodnu zaštitu.

Nakon nedjelju dana, J.M. se opet obratila SOS organizaciji, tvrdeći da od Centra nije dobila nikakvu pomoć i da joj je njena socijalna radnica objasnila „da to što trpi nasilje nije u njihovoj ingerenciji, a para nemaju da joj daju“. Nakon toga, SOS telefon se službeno obratio CSR sa molbom da službenici Centra izađu na teren i provjere u kakvim uslovima živi njihova klijentica, utvrde stvarno stanje i shodno tome joj obezbijede pomoć. Službenica Centra je, nakon nedjelju dana, izašla na teren, uradila anamnezu u kojoj stoji da J.M. živi u pomoćnom objektu u kojem nema struju, a vodu ima u dvorištu, te da se preporučuje da ista pokrene ostavinski postupak, kako bi dobila dio zajedničke porodične kuće. Od CSR nije dobila nikakvu materijalnu, niti bilo kakvu drugu vrstu pomoći.

Kako bi, imajući u vidu veličinu porodične kuće, J.M. čak i kada bi pokrenula ostavinsku raspravu, dobila nepunih 10 kvadrata prostora (ni trećinu jedne sobe), pa bi, samim tim, bila prinuđena da i dalje živi sa porodicom koja je zlostavlja, pokretanje podjele imovine je smatrala besmislenim. Iz straha da je ne izbace i iz te šupe, J.M. je odbila da SOS telefon podnese prijavu policiji za nasilje koje trpi. Trenutno joj članice SOS organizacije obezbjeđuju materijalnu i pravnu podršku, kako bi riješila svoje stambeno pitanje, a rezultati ovog procesa očekuju se do jula 2011.

Studija slučaja 4

Ž.V, stara 45 godina, je 2004. godine započela podjelu bračne imovine nakon razvoda braka zbog dugogodišnjeg nasilja partnera. Tokom procesa, 2005. god. odrađena je medijacija, koja nije dala rezultate, jer se stranke nijesu uspjele dogovoriti, pa se predmet vratio na redovni postupak. Uspjela je da reguliše privremenu mjeru za korišćenje zajedničkog stana, ali ga nije koristila, jer je život u zajedničkom prostoru sa bivšim suprugom i njegovom novom porodicom bio nemoguć. Tokom 2009. donijeta je presuda kojom se

utvrđuje suvlasnički dio 1/2 , ali se odbija tužbeni zahtjev za druga dva stana, koja je tuženi nakon razvoda uspio uknjižiti na ime majke i brata, a koja su takođe kupljena od bračne tekovine. U martu 2011. je izvršeno sudsko poravnanje i ustanovljena novčana protivvrijednost jedne polovine u iznosu od 27.000eura.

Ovom odlukom tuženi se obavezao da će, dok ne isplati naznačeni iznos, mjesečno uplaćivati iznos od 230 eura na ime zakupnine, kao zaštite oštećene, uz obavezu da dva mjeseca po poravnanju uplati potraživani iznos. Od tada, tuženi je redovno ispunjavao sporednu obavezu, ali kako nije bio spreman da isplati glavni dug, stranka je odlučila da iskoristi institut prinudnog izvršenja na osnovu izvršne isprave (presuda i poravnanje). Izvršnom sudu je dat predlog za izvršenje poravnanja, tj. naplatu, sudsku prodaju zajedničkog stana. Dostavljen je ugovor o kupoprodaji stana koji nije bio uknjižen, jer je Katastar 2005. protivpravno odbio zahtjev za uknjižbu, uz obrazloženje da je razvedena.

Njen zahtjev Izvršnom sudu je odbijen, jer parnični sudija nije bio jasan u izreci presude, pa je sudija shvatila da je on dužan da isplaćuje 230 eura mjesečno do isplate cjelokupnog duga. Dala je Prigovor na odbijajuće rješenje izvršnog sudije, pojašnjavajući volju stranaka po kojoj jedna obaveza ne isključuje drugu, nakon čega je Prigovor usvojen. Nakon toga je Ž.V. naloženo da donese posjedovni list, tj. faktičko stanje iz katastra i hronologiju ugovora. U katastru, na osnovu broja parcele, a po nalogu suda, ispostavilo se da se parcela vodi na šuru tuženog koji se, bez obzira na sudsku odluku iz 2009, kojom se utvrdio suvlasnički dio 1/2, ,uknjižio kao samostalni vlasnik, te stan fiktivno prodao šuri, koji je, u međuvremenu, podigao kredit i stavio stan pod hipoteku. Ž.V. se, nakon toga, obratila osnovnom državnom tužilaštvu sa svim neophodnim dokazima i podnijela krivičnu prijavu kod tužioca za prevaru. Takođe, pokreće građansku parnicu za poništaj fiktivnog ugovora o kupoprodaji i za nezakonito raspolaganje.

Studija slučaja 5

D.T. je bila pacijentica u Opštoj bolnici Berane, u periodu od 15. februara do 1. marta 2010. god. U bolnicu je smještena nakon što je bivši suprug pretukao, nanijevši joj teške tjelesne povrede, pa su je iz doma zdravlja iz Plava hitno prebacili u Berane. Ležala je na odjeljenju hirurgije. Nakon djelimičnog oporavka u ovoj bolnici, otpuštena je na dalje operativno liječenje u bolnici u Podgorici, a nakon toga na rehabilitaciju u Igalu. Protiv supruga je pokrenut krivični postupak, uhapšen je i proveo je dva mjeseca u zatvoru. Trenutno je pušten da se brani sa slobode, a suđenje je u toku.

Nakon što se njeno liječenje u beranskoj bolnici završilo, obaviještena je od strane dr. D.V. i glavne medicinske sestre da ne može preuzeti otpusnu listu koja joj je bila neophodna, kako za proces suđenja, tako i za dalje liječenje, dok ne plati troškove liječenja u iznosu od 520,00 eura, bez obzira na to što je uredno zdravstveno osigurana, uz obrazloženje "da je zakon takav da mora platiti troškove liječenja, jer su povrede nastale u tuči". Obratila se Fondu PIO, i od njih dobila usmenu informaciju da su kontaktirali bolnicu, te da troškove mora platiti.

Kako nije imala taj novac, jer živi od socijalne pomoći, obratila se SOS telefonu Podgorica za pomoć. Nakon analize situacije, aktivistkinje SOS telefona su zaključile da su njena građanska prava ugrožena, posebno u dijelu prava na zdravstvenu zaštitu i pravično suđenje, te je u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti čl. 21, od beranske bolnice zatraženo da dostave precizno objašnjenje zašto se od D.T., kao žrtve porodičnog nasilja, naplaćuju troškovi liječenja.

Kako nije dobijen odgovor povodom ovog obraćanja, Opšta bolnica Berane je samim tim načinila još jednu povredu prava, jer je „reagovala“ suprotno čl.21 Zakona o zdravstvenoj zaštiti, kojim se u stavu 3 ističe da je rukovodilac zdravstvene ustanove, ili ovlašćeno lice iz zdravstvene ustanove, dužno najkasnije u roku od 5 dana, od dana podnošenja prigovora, na isti dati odgovor podnosiocu prigovora.

SOS organizacija je, nakon toga, a u ime stranke, uputila pritužbu Zaštitniku ljudskih prava i sloboda (Ombudsmanu) koji je, u skladu sa čl.39.stav 1 Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, zatražio izjašnjenje od pomenute bolnice.

U izjašnjenju bolnice, između ostalog, navodi se „Da je pacijentkinja izjavila da nema sredstava da plati liječenje i da je navela da ima ovjerenu zdravstvenu knjižicu; ali da joj ustanova nije mogla dati otpusnu listu dok sa Fondom zdravstva ne razjasni ko je u obavezi da plati troškove liječenja; da se povodom toga ta ustanova obratila pomoćniku direktora za pravna pitanja Republičkog fonda zdravstva u Podgorici i da je od strane pomoćnika upućena da traži od Fonda zdravstva Plav saglasnost da prihvata plaćanje računa za liječenje Taibe Drašković; da je ta ustanova obavila telefonski razgovor sa rukovodiocem Filijale fonda zdravstva Plav i da je prihvaćeno da ta Filijala plati troškove liječenja za Taibu Drašković; da se medicinska dokumentacija čuva u zdravstvenoj ustanovi i da samo po nalogu Suda može se dati na uvid; da Sud do sada nije od te ustanove tražio na uvid medicinsku dokumentaciju i da je izvještaj o povredama dat inspektorima Područne jedinice Berane“.....;

Kancelarija Ombudsmana je, takođe, tražila od Fonda za zdravstveno osiguranje – Kancelarije Plav da ih obavijesti da li je ta Kancelarija platila troškove liječenja za T.D. i, ukoliko jeste, da im dostavi dokaz o navedenoj

uplati. Ogovor Kancelarije je bio da nijesu dobili fakturu od bolnice Berane, pa je Zaštitnik ljudskih prava i sloboda ponovo zatražio izjašnjenje od iste, nakon čega su 12.11.2010. obaviješteni „da fakturu nijesu dostavili područnoj kancelariji Plav iz razloga što je nijesu mogli fakturisati bez odobrenja Republičkog fonda za zdravstvo, koji nije odobrio naknadno fakturisanje, da će se pitanje sporne fakture riješiti između Republičkog fonda i opšte bolnice Berane, te da će, ukoliko Fond odbije plaćanje, troškove snositi Opšta bolnica Berane.

Zbog ovog slučaja, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda je pokrenuo inicijativu izmjene i dopune Zakona o zdravstvenoj zaštiti, kako se sporni Zakon ne bi tumačio na način da ugrožava osnovna ljudska prava žrtava nasilja, te kako se i dalje ne bi dešavali ovakvi slučajevi višestruke diskriminacije žrtava porodičnog nasilja. Priprema predloga je u toku.

Vrijednosti

U crnogorskoj sredini postoje brojni stereotipi o položaju žene, međupartnerskim odnosima i domaćem nasilju. Iako se, uglavnom, temelje na predrasudama, teško ih je iskorijeniti. Jedan od čestih mitova, koji doprinosi nevidljivosti domaćeg nasilja, je da je nasilje privatna stvar porodice. Čak i neke zlostavljane žene vjeruju da su žene krive za nasilje koje im se dešava, da muškarac ima pravo da tuče svoju ženu kada nije poslušna. Uvjeranju da dobra supruga treba da trpi i sluša doprinosi visoko vrednovanje ženske patnje radi očuvanja porodice. Kaže se da »je ona čovjek-žena, šta je ta sve pretrpjela«. Vjeruje se da se nasilje dešava samo siromašnima, neobrazovanima, da su nasilnici alkoholičari ili duševno bolesne osobe. Žene najčešće ne govore o nasilju i trpe zbog djece, neobaviještenosti o pravima žena, mehanizama izolacije i kontrole, straha, osjećaja krivice, materijalne zavisnosti, osjećaja stida, nedostatka samopouzdanja, nedostatka podrške okoline i sl. Mitovi i uvjerenja, koji su prisutni u crnogorskom društvu, doprinose minimiziranju problema domaćeg nasilja, prebacuju odgovornost na zlostavljanu ženu i minimiziraju odgovornost zajednice. Okrivljivanje vanjskih faktora opravdava nasilno ponašanje muškarca i stvara pogrešno uvjerenje žene u njegovu neminovnost i nemogućnost promjene.²⁵⁷

Raspoloživi podaci pokazuju da je u Crnoj Gori nasilje muškaraca nad ženama, u partnerskoj vezi, veoma prisutno. Prema podacima posljednjeg istraživanja, 68,6% žena doživjelo je neki oblik nasilja od muža- partnera. Osjećaj da je u međupartnerskim odnosima žrtva javlja se kod 40,4% žena, bez obzira na starost žene i tip

²⁵⁷ Biljana Zeković 2007. Institucionalni mehanizmi zaštite od nasilja u porodici i njihova primjena u regionu; SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica

naselja u kojemu živi. Uvrede od muža- partnera, ili nešto od čega su se osjećale loše, doživjelo je 43,9% žena, značajno češće one starije. Omalovažavanje i ponižavanje u prisustvu drugih lica od muža - partnera doživjelo je 14,5% žena. Prijetnje povredama doživjelo je 9,6% žena, bez razlike prema starosti, tipu naselja u kojem žena živi i radnom statusu žene, ali sa statistički visoko značajnom razlikom prema stepenu obrazovanja.

Muž ili partner je ošamario ili udario nečim 26,1% žena. Muž je gurao i odgurkivao 23,4% žena. Muž je udarao rukama, vukao za kosu i prebijao 7,6% žena, muž je davio ili opekao nečim 1,6% žena, prijetio nekim oružjem 3,4% žena. Muž je prisiljavao na seksualne odnose, kada to nijesu željele, 6,6% žena, a fizički napadao tokom trudnoće 4,5% od žena koje su bivale trudne.

Fizičke povrede od strane muža- partnera doživjelo je 19,6% žena ili skoro svaka peta, bez razlike po starosnoj dobi žene i tipu nasilja, ali sa statistički značajnom pozitivnom vezom sa radnim statusom, to jest ekonomskom nezavisnošću.

Međupartnerski odnosi i raspodjela moći

U Crnoj Gori većina žena još uvijek prihvata patrijarhalni model raspodjele moći u porodici i međupartnerskim odnosima. Sa tvrdnjom da dobra žena uvijek treba da sluša muža, slaže se, ili nije sasvim sigurno da se ne slaže, preko 37% žena. Četiri od pet žena misli da o problemima, nastalim u porodici, samo u porodici treba i razgovarati, i tako podržavaju svaki vid ugnjetenosti žene, pa i nasilje, kao privatni, porodični problem. Samo 41,4% žena je uvjereno da druge osobe treba da intervenišu ako se muž loše ophodi prema ženi. Ostale su uvjerene da je to unutrašnji, međupartnerski problem, ili su neodlučne.

Uvjerjenje samih žena o ženi kao seksualnom objektu muškarca veoma je prisutno. Čak svaka peta žena je sigurna ili je neodlučna u uvjerenju da je žena obavezna da ima seksualne odnose sa mužem i kada to ne želi. Nekoliko navedenih stavova jasno ukazuje da žene svih generacija u Crnoj Gori još uvijek prihvataju, kao normalan i prirodan, podređen položaj u međupartnerskim odnosima.

Prihvatanje razloga za nasilje partnera

Znatan broj žena, svih starosnih grupa, vjeruje, ili je neodlučno u uvjerenju, da postoje situacije u kojima muž ima razloga da primijeni nasilje nad ženom. Žene sa takvim uvjerenjima podržavaju nasilje muškaraca nad ženama. Traženje krivice u ženi, za nasilno ponašanje partnera, jedan je od važnih mehanizama podrške muškom nasilju.

Vrijednost kompozitnog indikatora „ Procenat žena koje ne prihvataju postojanje razloga za nasilje partnera“ je 57%. Ostale žene prihvataju mogućnost opravdavanja razloga nasilja partnera ili su neodlučne²⁵⁸.

Intervencije u praksi

Iskusniji policajci na terenu, intervencije u porodičnom nasilju smatraju među najtežim i najkomplikovanim. Tvrdi da je ova vrsta intervencije specifična, složena, neizvjesna, sa mogućim neočekivanim obrtima. Oblast nasilja u porodici, u samoj službi, karakteriše neatraktivnost i nepriznatost zadataka, koji su teški, a ne donose nagrade (napredovanje u službi). Za ovu vrstu intervencije, pored profesionalnih, moraju se posjedovati i ljudski kvaliteti.

Neki od ključnih problema, na koje su ukazali službenici policije, su i nedovoljno obučeni i senzibilisani kadrovi, nepostojanje pravilnika i protokola o radu sa žrtvama nasilja, nedostatak neophodnih tehničkih uslova u policijskim službama za prijem i rad sa žrtvama porodičnog nasilja, nedovoljan broj sistematizovanih radnih mjesta za porodično nasilje, nemogućnost razmjene iskustava dobre prakse i nepostojanje centara podrške i skloništa za žrtve u akutnoj fazi nasilja.

Službenici policije smatraju da je neophodno da se za krivična djela nasilja u porodici zaprijeti strožom sankcijom i da je, ukoliko se ide sa adekvatnim kaznama, prekršajni postupak mnogo efikasniji od krivičnog. Takođe, smatraju da je neophodno pojačati medijsku promociju policijskih službi, kako bi se razbile predrasude i ojačao stepen povjerenja građana, procesuirati što veći broj predmeta, a sporost pravosuđa riješiti formiranjem specijalnih sudova za nasilje u porodici²⁵⁹.

Službenici pravosuđa smatraju da je, imajući u vidu ozbiljnost problema nasilja u porodici i njegove posljedice, trajanje sudskih postupaka predugo, ali da opterećenost sudija administrativnim radom, nedovoljan broj stručnih saradnika, neuredno dostavljanje sudskih poziva od strane dostavnih službi, usporava donošenje presuda. Takođe se na izvještaje stručnih lica (vještaka), u nekim slučajevima, čeka mjesecima, a nalazi su nerijetko nejasni i zahtijevaju dodatna objašnjenja. Svjedoci u predmetima porodičnog nasilja najčešće

²⁵⁸ Radulović, J., Ljaljević, A (2009).: Rodna ravnopravnost i zdravlje žena u Crnoj Gori, Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet – Nikšić,

²⁵⁹ Rezultati intervju sa službenicima policije, sprovedeni u okviru istraživanja "Uspostavljanje kvalitetnog sistema zaštite žena žrtava nasilja kroz efektivnu primjenu člana 220 KZCG" Podgorica, 2010 SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica

izbjegavaju da se pojave na ročištima. Česti su slučajevi da se žrtve, a i svjedoci, koriste zakonskom pogodnošću da u sudskom postupku ne svjedoče, pa Sud praktično ostaje bez dokaza;

Postojeće stanje otežava to što Institut uslovne osude nije adekvatno praćen mjerama kontrole, nedovoljan broj specijalizovanih službenika uključenih u proces zaštite žrtava, njihova needukovanost i nedovoljna senzibilnost za pružanje adekvatne zaštite, neodgovarajući prostorni ambijent u svim institucijama, pa i sudovima, koji omogućava neposredan kontakt i komunikaciju žrtve i nasilnika i nedosljednost u sprovođenju principa hitnosti u postupanju.

Socijalni radnici smatraju da nasilje u porodici nije adekvatno obuhvaćeno sadržajem rada Centra. Nedostaju skloništa, prihvatilišta, savjetovaništa za žrtve nasilja. Nema organizovanog terapijskog rada u Centrima, kao ni u drugim institucijama sa žrtvama nasilja. Ne postoji program, ni zakonska mogućnost rada sa nasilnicima, kojima je takođe potreban terapijski rad. Ne postoji specijalizovani tim za probleme nasilja u porodici, niti dodatno edukovan kadar za rad sa ženama žrtvama nasilja. Ne postoji uspostavljen uniformni sistem evidentiranja nasilja u porodici.

Navode da još uvijek postoji visok stepen predrasuda o položaju žene u porodici kod pojedinih stručnjaka Centara. Smatraju da je Centrima data velika odgovornost, a da pri tom nijesu obezbijeđeni tehnički, ni materijalni uslovi za djelovanje. Stručnjaci u timovima su preopterećeni velikim brojem predmeta, pa intervencije, koje su po prirodi djela hitne, moraju da čekaju po nedjelju dana. Nedostaju ljudski kapaciteti (u svim timovima su isti stručnjaci, što često ne daje odgovarajući kvalitet) i adekvatne prostorije za rad sa ženama i djecom žrtvama nasilja. Ženama se ne može obezbijediti ni minimum intime i diskrecije.

Žene sa iskustvom nasilja su nezadovoljne sistemom podrške u institucijama. Navode arogantnost i nezainteresovanost službenika, protekcionizam i sugestije da se ne „sramote po sudovima, nego da ponešto i pretrpe...“. Smatraju da je njihova fizička zaštita neadekvatna, da službenici ne poštuju tajnost informacija, da su institucije nepovezane, što dovodi do „lutanja od jedne do druge“. Sudski procesi su iscrpljujuće dugi i ne mogu ih pratiti (klijentkinje obično ne znaju u kojoj fazi su njihovi procesi). Dodatno ih opterećuje insistiranje na

ponavljanju datih izjava, neblagovremeno donošenje privremenih mjera, uskraćivanje informacija o pravu na različite vrste pomoći.²⁶⁰

Zaključak i preporuke

Zakonski propisi, te pojedini strateški dokumenti, koji u svojim segmentima tretiraju problem nasilja, u praksi su teško primjenjivi jer ih nije pratilo: osiguranje infrastrukture, koja je pretpostavka za sprovođenje zakona, osiguranje potrebnih sredstava, edukacija kadrova, umrežavanje nadležnih subjekata za primjenu legislative, donošenje podzakonskih akata, kojima bi postupanje nadležnih subjekata bilo detaljno razrađeno, uspostavljanje jedinstvene statističke baze podataka o žrtvama nasilja u porodici na nivou države, zapošljavanje potrebnih stručnih kadrova u institucijama nadležnim za sprovođenje zakonskih odredbi (psihologa, pedagoga, socijalnih radnika i sl.).

Neodgovarajući prostorni ambijent u svim institucijama, pa i sudovima, koji omogućava neposredan kontakt i komunikaciju žrtve i nasilnika, nedovoljan broj sistematizovanih radnih mjesta za porodično nasilje u policiji, nemogućnost razmjene iskustava dobre prakse i nepostojanje dovoljnog broja centara podrške, kao ni skloništa za žrtve u akutnoj fazi nasilja, smanjuje stepen efikasne zaštite žrtava nasilja u svim službama.

Zaštitu žrtava nasilja u praksi dodatno otežava negiranje postojanja nasilja od strane samih žrtava, koje se najčešće javlja zbog straha od nasilnika, insistiranje žrtava da se nasilnik samo upozori, kao i sve češći stav tužilaštva da, ukoliko nema prijave oštećene/og, nema ni krivičnog djela.

Nedosljednost u sprovođenju principa hitnosti u postupanju, nepostojanje mjera kontrole sprovođenja zaštitnih mjera, kao i neadekvatne mjere kontrole Instituta uslovne osude, čine mehanizme zaštite neefikasnim. Nepostojanje organizovanog terapijskog rada sa žrtvama nasilja u centrima za socijalni rad, kao ni u drugim institucijama, usporava njihov oporavak i sam proces izlaska iz nasilja. Multidisciplinarni timovi na nivou, prije svega, socijalnih službi nijesu zaživjeli. Uniformni sistem evidentiranja nasilja u porodici nije uspostavljen, što u velikoj mjeri otežava analizu postojećeg stanja u ovoj oblasti u Crnoj Gori.

²⁶⁰ Rezultati intervjua sa službenicima policije, pravosuđa, centra za socijalni rad i ženama žrtvama nasilja, sprovedeni u okviru istraživanja "Uspostavljanje kvalitetnog sistema zaštite žena žrtava nasilja kroz efektivnu primjenu člana 220 KZCG" Podgorica, SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica

Opšte preporuke

- Dizajnirati uniformni obrazac za evidentiranje slučajeva nasilja u porodici, radi kvalitetnijeg praćenja i kontrole ove pojave.
- Jačati međuresornu saradnju i obezbijediti bolju saradnju sa nevladinim organizacijama, posebno onim koje obezbjeđuju pomoć i podršku žrtvama nasilja.
- Osmisliti multidisciplinarnu strategiju djelovanja u svim lokalnim zajednicama .
- Obavezno napraviti standardizaciju postupaka svih državnih i društvenih institucija koje su u lancu borbe protiv nasilja u porodici.
- Formirati savjetodavne centre za žrtve nasilja u institucijama ili NVO, gdje bi se angažovali profesionalci sa iskustvom u radu sa žrtvama nasilja.
- Kažnjavati za neprijavljivanje lica, koji u profesionalnom obavljanju dođu u kontakt sa nasiljem u porodici, a ne prijave ga.
- Angažovanje službenika za praćenje i kontrolu tj. nadzor, koji kontinuirano nadgledaju ponašanje nasilnika, o čemu blagovremeno podnose sudovima izvještaje.
- Obezbijediti obuku što većeg broja službenika o pravilnom tretmanu tj. objektivnom pristupu žrtvama porodičnog nasilja.
- Edukovati novinare koji izvještavaju o nasilju u porodici.
- Edukovati zdravstvene radnike da prepoznaju nasilje i poštuju zakonsku obavezu prijavljivanja povreda, za koje se sumnja da su posljedica nasilja u porodici.
- Povećati stepen informisanosti građana o mogućnostima i mehanizmima zaštite od nasilja u porodici.

Preporuke za zakonodavstvo:

- Obezbijediti posebnu zaštitu djece i maloljetnika kao žrtava (audio-vizuelno snimanje, gdje bi se jedan iskaz maloljetne žrtve kasnije, tokom postupka, izvodio na glavnom pretresu)..
- Podsticati alternativne načine rješavanja blažih oblika krivičnih djela nasilja u porodici.
- Stalno vršiti istraživanja i javno ih objavljivati, kao i kontrolu efikasnosti mjera.

- Obezbjediti besplatnu pravnu pomoć socijalno ugroženim žrtvama porodičnog nasilja, povećati dostupnost sudova i pravnu jednakost.
- Osnovati Porodični sud koji bi se, kao specijalizovani sud, bavio isključivo ovom vrstom nasilja.
- Obezbijediti sticanje specifičnih znanja o nasilju u porodici, neophodnih za brže i efikasnije vođenje procesa za što veći broj sudija.
- Unaprijediti metodologije vođenja pravosudne statistike i analitike, radi definisanja pravog stanja i iskustvenog učenja.
- Vršiti stalne analize rada pravosudnih organa u ovoj oblasti.
- Obezbijediti kontrolisano praćenje kretanja nasilnika, čime bi se na najmanju moguću mjeru smanjili rizici za kršenje mjera nadzora, približavanja žrtvi na određenoj udaljenosti, zabrana posjećivanja i uhođenja žrtve i sl.
- U skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, inicirati izmjene postojećih zakonskih normi, u koje treba uključiti sve potrebne relevantne standarde.
- Odjeljenje sudske prakse Vrhovnog suda da prikuplja odluke važne za sudsku praksu u oblasti porodičnog nasilja.
- Jačati povjerenje u rad pravosudnih organa; obezbijediti bolju informisanost o ulozi i mjestu pravosudnih organa u sistemu zaštite žrtava nasilja.
- Organizovati edukaciju advokata kako bi na kvalitetniji način branili interese žrtava porodičnog nasilja.

Preporuke za policijske službe

- Pristupiti edukovanju policije u smislu jačanja sposobnosti prepoznavanja nasilja i pravilnog-adekvatnog reagovanja-postupanja.
- Hitno i bez odlaganja usvojiti forme za izricanje naredbi zabrane prilaska nasilnika i iste sprovoditi u praksi.
- Obezbijediti jedinstven način vođenja statistike i propisati obavezu za analitičke službe da se bave analizom nasilja u porodici, na državnom nivou.
- Posebno u slučajevima kada su djeca ili maloljetna lica žrtve nasilja, ne dozvoliti da budu saslušavana bez prisustva psihologa i dr. stručnih lica.

- Poboljšati saradnju i komunikaciju između policije i tužilaštva.
- Obučiti službenike policije da postupaju u skladu sa Pravilnikom o postupanju policije u slučajevima porodičnog nasilja.
- Sistematizovati, bar po jedno, radno mjesto u svim područnim jedinicama i ispostavama, kao preduslov posvećenosti i efikasnog rada.
- Poboljšati opremljenost policijskih ustanova.
- Procesuirati što veći broj predmeta. Bez obzira na krajnji ishod, procesuiranje predmeta može vaspitno da djeluje na nasilnika, a žrtvu da osnaži.
- „Registrovati“ sva pozitivna i negativna iskustva u praksi.
- Pojačati medijsku promociju policijskih službi kako bi se razbile predrasude i ojačao stepen povjerenja građana.

Preporuke za socijalne službe:

- Hitno i bez odlaganja formirati i edukovati multidisciplinarne timove za žene i djecu žrtve nasilja, sastavljene od profesionalaca institucija i NVO, u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici.
- Osmisliti multidisciplinarnu strategiju djelovanja u svim lokalnim zajednicama.
- Na nivou centara za socijalni rad, obavezno obezbijediti prisustvo socijalnih radnika.
- Multidisciplinarni tim za zlostavljanu djecu da postane „dio“ standardnih timova centra, a ne da funkcioniše ad-hok i da se finansira od projekata.
- Dizajnirati uniformni obrazac za evidentiranje slučajeva nasilja u porodici, radi kvalitetnijeg praćenja i kontrole ove pojave.
- Sprovesti specifičnu edukaciju službenika centara za socijalni rad o metodama rada sa ženama žrtvama porodičnog nasilja.
- Formirati savjetodavne centre za žrtve nasilja.
- Poboljšati saradnju sa NVO koje se bave zaštitom žena i djece žrtava nasilja.
- Raditi na izradi i implementaciji programa obaveznog psihosocijalnog tretmana nasilnika.

Preporuke Zaštitniku ljudskih prava (Ombudsman)

- Uzeti aktivnije učešće u poboljšanju zakonskih okvira i dogradnji postojećeg zakonodavstva u oblasti porodičnog nasilja.
- Pojačati senzibilnost i znanje zaposlenih u instituciji Ombudsmana na temu nasilja u porodici kao rodno zasnovanog nasilja.
- Uspostaviti kvalitetnu statistiku i obradu podataka o nasilju u porodici i nasilju nad ženama, na nivou Institucije.
- Ojačati promociju uloge i aktivnosti Ombudsmana.
- Uvođenje Ombudsmana za zaštitu ženskih prava (minimum uspostavljanje zamjenika Ombudsmana), koji bi se isključivo bavio ovom temom, kao što postoji svuda u regionu.

Preporuke za NVO

- Napraviti strategiju vidljivosti problema nasilje u porodici u Crnoj Gori.
- Izraditi sistem nadgledanja sprovođenja Protokola.
- Akreditovati program za edukaciju profesionalaca različitih službi o nasilju u porodici.
- Uvesti vođenje statistike o nasilju u porodici u svim organizacijama po standardizovanom obrascu, koji koriste SOS telefoni u CG.
- Sprovoditi više edukacija u malim sredinama. Kod izbora kadrova za edukaciju, voditi računa da to budu službenici koji su direktno vezani za porodično nasilje.
- Uspostaviti efikasne kanale - mehanizme saradnje sa nacionalnim i lokalnim vlastima u procesu donošenja odluka i pružanja usluga.
- Kroz finansijsku podršku servisima, od strane nacionalnih i lokalnih vlada, obezbijediti održivost programa.
- Povećati broj zaposlenih u servis provajder organizacijama, uključivanjem većeg broja pripravnika/ca različitih profila (psiholozi, pravnici, pedagozi, socijalni radnici i sl.) koji će biti finansirani iz državnog budžeta.
- Uvesti jedinstvene besplatne SOS telefonske brojeve za servis provajder organizacije.
- Uspostaviti sistem naplate usluga od strane državnih institucija socijalne zaštite za kofinansiranje smještaja za žrtve nasilja i druge pravne i logističke podrške.

- Formirati nacionalnu mrežu protiv nasilja nad ženama.
- Formirati koordinaciono tijelo za praćenje sprovođenja Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, te tako dugoročno obezbijediti monitoring u oblasti zaštite žena od nasilja.

Bibliografija

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, (CEDAW), 1997.

Ustav Republike Crne Gore (2007)

Zakon o rodnoj ravnopravnosti („službeni list RCG“br.46/07)

Zakon o izmjenama i dopunama KZ RCG («Sl.list RCG» br.30/2002)

Krivični i prekršajni zakon CG («Sl.list RCG» br.30/2002)

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Službeni list CG“, br.46/10)

Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti „Službeni list RCG“ br. 78/2005.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti RCG "Službeni list RCG", br. 39/2004 od 9.6.2004. godine.

Porodični zakon RCG"Službeni list Republike Crne Gore“, broj 1/2007" od 9.1.2007. god.

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći "Službeni list Crne Gore, broj 20/2011"

Strategija zaštite od nasilja u porodici 2011-2015 (jun 2011)

Memorandumi o saradnji između SOS telefona za žene i djecu žrtve nasilja, pravosuđa, policije, socijalnih i zdravstvenih službi potpisani su u opštinama Podgorica, Nikšić, Bijelo Polje, Berane i Ulcinj. (2004)

Zakon o policiji "Službeni list RCG", br. 28/2005 od 5.5.2005. god.

Kodeks policijske etike („Sl. List RCG“, br. 01/06 od 10.01.2006.)

Pravilnik o disciplinskom postupku („Službeni list RCG“BROJ 28/05)

Zakon o sudovima ("Sl. list RCG", br. 05/02)

Sudski poslovnik ("Službeni list RCG", br. 36/2004.)

Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku. (SU-SK Broj 01-511/10)

Zakon o državnom tužilaštvu ("Službeni list RCG", br. [69/2003](#) i [40/2008](#))

Kodeks sudijske etike ("Sl. list CG", br. 13/08)

Zakon o opštem upravnom postupku, (Službeni list br. 60/03)

Kodeks državno-tužilačke etike (10. novembra 2006.godine)

Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore , ("Službeni list CG", broj 42/11)

Biljana Zeković, (2011.) "Uspostavljanje kvalitetnog sistema zaštite žena žrtava nasilja kroz efektivnu primjenu člana 220 KZCG" Podgorica

Radulović, J. (2003.) Nasilje u porodici. SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja, Podgorica

Radulović,J., Ljaljević, A.: Rodna ravnopravnost i zdravlje žena u Crnoj Gori, Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet – Nikšić, 2009.

Vesna Nikolić-Ristanović, Mirjana Dokmanović; Beograd (2006) „Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primjena na Zapadnom Balkanu“

Nada Drobnjak, Podgorica (2006) Evropska Unija-Rodna ravnopravnost u međunarodnim dokumentima

Diskriminacija osoba sa invaliditetom

Autor: Andrija Samardžić

Rezime i metodologija

Period koji obuhvata ovaj prikaz stanja o pravima osoba sa invaliditetom iznosi 16 mjeseci. On obrađuje institucionalni i normativni okvir, kao i njegovu primjenu i studiju konkretnih slučajeva. Takođe se bavi i istraživanjem primjene postojećih propisa, kao i donošenjem novih u posmatranom periodu. Ipak, akcenat se stavlja na slučajeve diskriminacije osoba sa invaliditetom (OSI), koja je u većini slučajeva prikrivena, i to podrazumijeva posebne napore u dolaženju do relevantnih činjenica. Važno je istaći da je u našoj zajednici naročito velik problem isključenost OSI iz društvenog života. Najveći dio informacija je prikupljen iz izvora Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore, koje je, takođe, nedavno sastavljalo izvještaj o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom.

Normativni okvir

Na međunarodnom nivou postoje brojne deklaracije i konvencije koje uređuju prava OSI. Naša zemlja je potpisala gotovo sve. Diskriminacija je zabranjena Ustavom Crne Gore kao najvišim pravnim aktom. Takođe, osobama s invaliditetom se garantuje i posebna zaštita, a generalna zabrana diskriminacije je bliže razvijena u nekoliko zakona, i to: Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom, Zakon o manjinskim pravima i slobodama, Zakon o zapošljavanju, Zakon o radu, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom (član 5.), Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Opšti zakon o vaspitanju i obrazovanju, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zakon o srednjoj školi, Zakon o visokom obrazovanju (član 7), Krivični Zakonik (članovi).

Ustav u članu 8 generalno zabranjuje bilo kakav vid diskriminacije, dok se u članu 68 jemči posebna zaštita licima sa invaliditetom. Zakon o zabrani diskriminacije u članu 2 zabranjuje sve vidove diskriminacije po bilo kom osnovu, a u članu 16 posebno tretira diskriminaciju osoba sa invaliditetom, i pod njom podrazumijeva: onemogućavanje ili otežavanje pristupa zdravstvenoj zaštiti, to jest uskraćivanje prava na zdravstvenu zaštitu, redovni medicinski tretman i lijekove, rehabilitaciona sredstva i mjere; uskraćivanje prava na školovanje, to jest

obrazovanje; uskraćivanje prava na rad i prava iz radnog odnosa, u skladu sa potrebama tog lica; uskraćivanje prava na brak, na stvaranje porodice i drugih prava iz oblasti bračnih i porodičnih odnosa.

Nedostupnost prilaza objektima i površinama u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom, to jest onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje korišćenja navedenih objekata, na način koji nije nesrazmjeran teret za pravno ili fizičko lice koje je dužno da to omogući, smatra se diskriminacijom u smislu stava 1 ovog člana.

Diskriminacija lica sa invaliditetom postoji i u slučaju kad nijesu preduzete posebne mjere za otklanjanje ograničenja, to jest nejednakog položaja u kojem se ta lica nalaze. Svi zakoni koji regulišu oblast radnih odnosa i zapošljavanja sadrže odredbe koje zabranjuju diskriminaciju. Zakon o radu u članovima 5,6,7 zabranjuje sve oblike diskriminacije, definiše pojam direktne i indirektne diskriminacije, a u članu 9 i pojam „pozitivne diskriminacije“. Takođe, u članu 10 zaposlenima, koji su bili žrtve diskriminacije, omogućava se pravo da traže zaštitu na sudu. Zakon o zapošljavanju u članu 3 kaže da "Nezaposlena lica u ostvarivanju prava na zaposlenje su jednaka bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, obrazovanje, socijalno porijeklo, imovno stanje i drugo lično svojstvo.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom u članu 5 zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju prilikom profesionalne rehabilitacije, zapošljavanja, kao i za vrijeme trajanja zaposlenja lica sa invaliditetom.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama članom 39 u stavu 2 zabranjuje svaku neposrednu ili posrednu diskriminaciju po bilo kom osnovu, pa i po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovijesti, političkog ili drugog ubjeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.

I Krivičnim zakonikom (čl. 443) zabranjeno je kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti, etničkom porijeklu ili nekom drugom ličnom svojstvu. Kažnjivo je, takođe, i proganjanje organizacija i pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi, kao i širenje ideja o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagiranje rasne mržnje ili podsticanje na rasnu diskriminaciju.

Zakonik u članu 159 inkriminiše povredu ravnopravnosti koja se sastoji u uskraćivanju ili ograničavanju prava čovjeka i građanina, utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima, ili davanju povlastica ili pogodnosti na osnovu razlike u nacionalnosti ili etničkoj pripadnosti, rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti, ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog

ubjeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva.

Od velikog je značaja to što je Crna Gora ratifikovala Međunarodnu Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom, čime je ista postala dio unutrašnjeg pravnog poretka. Od posebnog je značaja i prihvatanje njenog Opcionog protokola kojim osobe s invaliditetom dobijaju jak pravni instrument u borbi protiv diskriminacije. Protokolom je, između ostalog, predviđeno i da se osobe s invaliditetom, u slučaju diskriminacije i nedobijanja odgovarajuće pravne zaštite u svojoj zemlji, mogu obratiti i Komitetu UN za prava osoba s invaliditetom. Osim Konvencije, Crna Gora je potpisnica i drugih značajnih međunarodnih dokumenata, kao što su: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (uključujući oba Fakultativna protokola), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena i Opcioni protokol, Konvencija o pravima djeteta, uključujući oba Fakultativna protokola i Ženevske konvencijame i sl.

Prihvatila je i konvencije Savjeta Evrope: Evropsku konvenciju o priznanju i izvršenju odluka o staranju o djeci i o ponovnom uspostavljanju odnosa staranja, Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njene protokole, Konvencija o sprečavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja sa dva protokola.

Studija slučaja

Slučaj Ždrebaonik

Poseban slučaj diskriminacije djece sa invaliditetom predstavljaju skorašnja događanja iz Ždrebaonika, MZ Gorica, Opština Danilovgrad. Specifičnost ovog slučaja je u tome što su glavni akteri diskriminacije – "obični građani", stanovnici ovog sela, koji su se žestoko protivili gradnji objekata za djecu s invaliditetom. Iako su se mještani MZ Gorica, koji su potpisivali peticiju protiv izgradnje objekata za djecu s posebnim potrebama, nešto kasnije izvinili roditeljima iz danilovgradske NVO *Rastimo zajedno* zbog raznih neprijatnosti koje su imali od protivnika gradnje Centra i pokušali da, u jednoj blažoj, uvijenoj formi, "objasne" svoje razloge – suština je ostala ista, oni jednostavno ne žele djecu sa invaliditetom u svojoj blizini.

U ovakvim slučajevima presudna je uloga države i njenih institucija, koje moraju adekvatno odgovoriti na ovakva ponašanja i sprovesti mjere kojim će se djeca sa invaliditetom zaštititi od diskriminacije i getoizacije u

društvu. U suprotnom, može se desiti opasan presedan, gdje će činovnici diskriminacije iskoristiti slabost i neodlučnost države u cilju opravdanja svojih postupaka.

Slučaj Komanski most

Iako je javnost od strane NVO i ranije, više puta, upozoravana na težak položaj korisnika ove ustanove, na poboljšanju njihove situacije nije se radilo gotovo ništa.

Posebnu težinu ovom izvještaju daju i opisi koji odnos u ovoj ustanovi prema štićenicima kvalifikuju kao surov i ponižavajući. Izvodi iz pisma, koje su NVO Sigurna ženska kuća, Akcija za ljudska prava NVO i Centar za anti-diskriminaciju EKVISTA poslali državnoj tužiteljki:

*“Uslovi u kojima su štićenici Zavoda Komanski most prinuđeni da žive **mogu se opisati kao nečovječni i ponižavajući**”* (izvod iz Izvještaja). Inače, osim toga, ovaj izvještaj na slikovit i detaljan način prikazuje „život“ štićenika ove ustanove. Govori se o užasnim higijenskim uslovima u kojima borave, gotovo bez nadzora, prepušteni sami sebi (muškarci, žene i djeca zajedno). U pojedinim zaključanim dijelovima, bez osoblja, delegacija koju su činili predstavnici Komiteta za sprječavanje torture pronašla je i štićenike koji su bili vezani za namještaj. Ovaj izvod iz izvještaja sasvim jasno pokazuje kakva se „metodologija rada“ koristi prema ovim štićenicima:

*“Nedovoljan broj zaposlenih, uz nedostatak alternativnih metoda, kao i materijalnih uslova i propisanog režima postupanja, rezultirao je značajnim oslanjanjem na upotrebu fizičkog ograničavanja štićenika. U odjeljku B delegacija je u zaključanom dijelu bez osoblja pronašla pacijente vezane za krevet ili druge komade namještaja, uglavnom u pocijepanim komadima odjeće, ali i lancima i katancima; jedan od njih je sjedio na klupi potpuno nag. Komitet za prevenciju torture mora naglasiti da je vezivanje **štićenika potpuno neprihvatljivo i smatra se nečovječnim i ponižavajućim postupanjem, pored toga što je potencijalno fizički škodljivo**.*

Delegacija je takođe pronašla, iza sanitarnog objekta u odjeljku B, u sobi čija su vrata bila vezana parčetom tkanine, ženu koja leži na krevetu prekrivena ćebetom. Članovi osoblja koji su se tu nalazili saopštili su delegaciji da se štićenica nalazi u uslovima izolacije jer je pokušala da pobjegne. Soba je bila u potpunosti neprikladna da se koristi kao soba za odvajanje i nad štićenicom nije bilo nadzora. CPT preporučuje da se preduzmu koraci da se obezbijedi da se ova soba nikada više ne koristi u ovakve svrhe.

*Štaviše, Komitet želi da naglasi da odvajanje nikada ne treba koristiti kao kaznu za mentalno ograničene osobe... U ovom kontekstu, Komitet želi da naglasi da svakodnevno cjelodnevno vezivanje (fixation) ne može biti opravdano s medicinskog stanovišta i predstavlja, stav je Komiteta, **zlostavljanje**."*

Napominjemo i da je švajcarska nevladina organizacija *Gemeiden Gemeinsam Schweiz* (GGS), u pismu Ministru rada i socijalnog staranja, dr Suadu Numanoviću, 8. aprila 2010. godine konstatovala sljedeće:

*"Tokom mnogobrojnih posjeta Zavodu Komanski most stekli smo utisak da djeca i odrasli s invaliditetom tamo imaju loš tretman. Ovaj utisak nije se zasnivao na nekom posebnom događaju kojem smo prisustvovali nego na sveopštim uslovima života u toj ustanovi. Postojao je ogroman nedostatak higijene, organizovanih aktivnosti, terapije i obrazovanja, kvalitetnog i dovoljno brojnog osoblja, poštovanja dostojanstva i ljudskih prava korisnika. **U toku svake posjete vidjeli smo djecu koja su bila vezana za krevete preko ručica i nožica. Tako da to nisu više bila samo djeca sa smetnjama u razvoju nego su se i dublje razboljevala zbog ovog lošeg tretmana. Takođe smo u saznanju o seksualnoj zloupotrebi djece od strane odraslih**".*

Ono što je bitno istaći je da su se i ranije u ovoj ustanovi dešavale incidentne situacije i slučajevi teškog kršenja prava njenih „štićenika“. Tako je 2000. i 2004. godine nestalo dvoje maloljetnih štićenika, a još uvijek se ne zna da li je i prema kome pokrenut krivični postupak.²⁶¹ Prema tada objavljenim informacijama, 19. oktobra 2000. godine, iz *JU Komanski most* nestala je prvo, tada osmogodišnja, djevojčica, a zatim je 28. jula 2004. godine nestao i, tada trinaestogodišnji, dječak. O nestalom dječaku se i ranije javno govorilo, kada je u javnost dospjela skandalozna fotografija,²⁶² koja datira iz 2001. godine, i na kojoj se vidjelo kako stariji štićenik ustanove seksualno zlostavlja dvoje djece, od kojih je jedno nestali dječak, što su mediji takođe prenijeli. Takođe, iz 2004.godine je i fotografija dječaka vezanog za drvo, koja je šokirala javnost.

Apsolutno je neprihvatljiva upotreba sile, čak i u „opravdanim“ slučajevima radi bilo čije zaštite. Metode vaspitanja i „obuzdavanja“ bilo koje osobe ne bi smjele biti takve da uključuju upotrebu neprimjerenih, nehumanih i, po ljudsko dostojanstvo, ponižavajućih metoda, koje su nezamislive za društvo kome svi težimo.

²⁶¹ Tekst iz medija, dopis HRA; EKVISTA I SŽK

²⁶² Tekst, Vijesti, datum..02.Jun 2010.

Isto tako, izuzetno je bitno identifikovati one koji su direktno odgovorni za loše stanje u ovoj ustanovi. Iako su se, u međuvremenu, desile određene aktivnosti usmjerene na poboljšanje uslova smještaja i boravka štićenika, prije svega zbog pritiska domaće javnosti i relevantnih međunarodnih institucija, potrebno je da nadležne državne institucije pokažu mnogo više iskrene želje da se štićenicima ove ustanove omogući dostojanstven život i poštovanje njihove ličnosti. Veći nivo otvorenosti i transparentnosti u ovom procesu svakako bi pomogao da se isti ubrza.

Slučaj Peđe Radića

U prijedopodnevrim časovima, u srijedu, 03. avgusta 2011. (oko 10 sati), je Predrag Radić sa svojim psom vodičem i sa još 4 člana porodice prolazio pored *Café-a Nautilus* u Igalu. Kao i prijašnjih godina, *Cafe Nautilus* je bio jedan od ugostiteljskih objekata koji je Radić i njegova porodica godinama rado posjećivali. Pošto je jedan sto bio u gornjem dijelu lokala slobodan (i bez ikakvih naznaka da je rezervisan), odlučila se cijela grupa da ga spontano zauzme, tako da su svi sjeli i čekali na konobara / konobaricu da preuzme porudžbinu. Ukratko, nakon toga je došla konobarica i relativno neljubaznim tonom rekla da pas, koji je sasvim mirno ležao ispod stola, ni u kom slučaju ne smetajući nekome od gostiju, ne može da bude u ovom dijelu lokala, nego da se svi premjeste na terasu lokala. Na to je Predrag Radić rekao da se u ovom slučaju ne radi o normalnom psu, kućnom ljubimcu, nego o psu za rehabilitaciju, vodiču slijepih, koji je, takoreći, dio njega i koji je neophodan za njegovo kretanje.

Pošto je ova "molba" bila upućena samo njemu i iz navedenog razloga, a ne i drugim gostima, ovdje se radi o diskriminaciji, tako da ne dolazi u obzir da se iz navedenog razloga ta "molba" usliši premještanjem na terasu. Konobarica je rekla da ona to sve razumije, ali da ona, nažalost, ima takvu naredbu od vlasnika objekta da tako postupi. Na to je Radić zamolio da vlasnik objekta dođe. Ukratko, nakon toga je došla gospođa Damjanović Anđela, koja se predstavila kao vlasnik objekta i ponovo "molila" gospodina Radića da pređe na terasu. Radić je pokušao da joj objasni da se u ovom slučaju ne radi o kućnom ljubimcu, nego o psu vodiču, koji ima sve ispite i koji je, takoreći, dio njegovog tijela. Gospođa Damjanović je cijelo vrijeme pokušavala da nađe argumente koji bi potvrdili njen stav, da se jednostavno mora preći na terasu. Jedan od njenih argumenata je bio da se u lokalu nalaze djeca, da ako neko dijete stane na psa, on bi ga mogao ugristi - odgovor Radića na to je bio, da se tako nešto ni u kom slučaju ne bi moglo dogoditi, jer je to specijalno izabran i treniran pas, koji nikada ne bi agresivno reagovao, a pogotovo ne na djecu. Uz to je dodao da on odgovara za svaku štetu koju taj pas napravi, kao što to i drugi ljudi čine. Na to je vlasnica lokala pokušala da argumentira da je osoblje zaduženo da

opomene goste koji imaju djecu, koja se ne ophode adekvatno u jednom ugostiteljskom objektu, koja smetaju druge goste, te da oni onda moraju da zamole cijelu familiju s djecom da se premjesti na terasu, što do sada nikada nije bilo uzeto kao problem. Na to je Radić odgovorio da se ova situacija ne može s takvom porediti, jer kao što i ona sama vidi, ovaj pas leži mirno ispod stola, nikome ne smeta, ne zauzima nikome mjesto, te da nema razloga da se kruške i jabuke upoređuju. Gospođa Damjanović je pokušala da navede novi argument po pitanju higijene i da se u lokalu servira hrana, na što je Radić naveo da se hrana u svakom ugostiteljskom objektu servira, da je on bio u barem 150 objekata u Herceg-Novom, Igalu, Budvi i da ni u jednom nije morao voditi slične diskusije; da je svugdje, pored svog psa vodiča, bio kao gost izvanredno primljen, da je i prošle godine (2010) na svom odmoru bio s istim psom u istom tom *Nautilusu* i da nikakvih problema nije bilo. Uz to je Radić istakao da u ovom slučaju postoje pravila oko higijene za prostorije u kojima se hrana priprema, kao što je kuhinja i u kojima se lageruje, kao npr. prostorije s frižiderima, a nikako za prostorije u kojima se servira hrana (pogotovo putem posluže, kao i da se ovdje ne radi o bifeu s kog se gost sam poslužuje). Radić je još naveo da u prostorijama u kojima se hrana priprema i lageruje, ne samo da jedan pas nema što da traži, nego ni bilo koja nezaposlena osoba ili osoba bez sanitarnog pregleda. Radić je još dodao da, ako bi to zaista i bilo tačno, on sa svojim psom ne bi imao pristup niti u jednom ugostiteljskom objektu otvorene prirode (ne radi se o zatvorenom klupskom objektu), on ne bi imao gdje šta da konzumira. Uz to je Radić naveo da ovakvi psi, koji su sa statusom izjednačeni službenim psima u Austriji, imaju čak i pristup bolnici, te da ovako zdrav i njegovan pas ne predstavlja apsolutno nikakvu opasnost za infekcije, što se principijelno ni u kom slučaju za dio gostiju ne bi moglo reći. Damjanović je navela da ona ne vidi razlog zbog čega se odbija preći na terasu, jer su takva pravila u njihovom objektu (gosti sa psima (kućnim ljubimcima) se uslužuju na terasi, a ne u restoranu), te da ona Radića s ovom "molbom" ni u kom slučaju nije uvrijedila. Radić je ponovo potvrdio da se u ovom slučaju ne radi o kućnom ljubimcu, te je ponovio da se ovdje radi o psu za rehabilitaciju, koji je neophodan za njegovo kretanje, te je dodao, da on nije bio od strane Damjanovićeve otvoreno vrijeđan, ali da se u ovom slučaju, pored svih predmetnih objašnjenja od strane Radića, koja se neće od strane g-đe Damjanović shvatiti / prihvatiti, ovdje radi o diskriminaciji osobe sa invaliditetom i da se upravo krši zakon Crne Gore kojim se reguliše kretanje osoba sa invaliditetom. Radić je naveo da je jedna diskriminacija, iako je suptilno u jednu " molbu" zapakovana, ipak diskriminacija. Radić je, takođe, ukazao na jedan slučaj diskriminacije po sličnoj osnovi (pri čemu je bilo i vrijeđanja na ličnoj osnovi), koji se dogodio u Podgorici, pri čemu je izrečena visoka novčana kazna. Supruga gospodina Radića, Jadranka Radić, je upitala, da li su osobe sa invaliditetom, uopšte, dobrodošle u *café-u Nautilus*, na šta je g-đa Damjanović

odgovorila da se u objektu nalazi poseban prilaz za osobe u invalidskim kolicima, te da su svi gosti dobrodošli i da se svi moraju ugodno osjećati. Na to je Radić rekao da on, iz priloženog, ne vidi na koji način bi se on morao ugodno osjećati, te da je on došao kao gost (sa još 4 člana porodice), a nije došao da vodi ovakve razgovore. Radić je zamolio vlasnicu lokala, gđu Damjanović, da mu da podatke objekta (adresu, telefon), što je ona odmah učinila, te da će joj se njegova advokatica, Daliborka Knežević, javiti. Cijela porodica je potom, iz protesta, napustila objekat. Ova cijela diskusija je trajala oko 15 do 20 minuta u lokalu, koji je bio pun stranih i domaćih turista. Po dolasku kući, Radić je saznao od svog oca, Nikole Radića, nakon što mu je opisao cijeli slučaj, da on misli da je vlasnik objekta Bojan Šakarić. Predrag Radić je nazvao Šakarića na broj telefona koji je dobio od gospođe Damjanović i opisao mu cijeli slučaj. Šakarić je potvrdio da je gospođa Damjanović njegova kćerka i da ona vodi taj objekat, tako da je bilo očigledno da je Šakarić već bio upućen u ovaj slučaj od strane gospođe Damjanović (jednostrano). Radić je još jednom opisao cijeli slučaj, a Šakarić je pokušao, sa sličnim argumentima koje je i gospođa Damjanović iznijela, da svoj stav potkrijepi i naveo da mu je Radić ovim slučajem *"dao lekciju o kojoj mora da razmisli"*, kako je on to definisao, te da je osoblje postupilo po njegovom naređenju i da on za sve snosi odgovornost. Šakarić je, takođe, naveo da se radi o njegovom objektu, te da on može da postavlja pravila, a Radić mu je odgovorio da to može sprovoditi samo djelimično, i da se u ovom slučaju ne radi o njegovoj privatnoj kući, nego o otvorenom ugostiteljskom objektu. Šakarić je istakao da mu je žao što se sve na taj način dogodilo, i dodao da tabla, kojom se reguliše pristup gostima sa psima, još nije bila montirana, usljed kašnjenja u isporuci. Radić je naveo, da pomenuta tabla može samo da se odnosi na goste s kućnim ljubimcima, a nikako na psa vodiča ili nekog drugog psa za rehabilitaciju. Nadalje, Radić ističe da se *Cafe Nautilus* nalazi u neposrednoj blizini rehabilitacionog centra u Igalu, te da se može dogoditi da ponovo neki gost, npr. sa psom pomagačem, poželi da uđe u lokal, i iskazuje bojazan da će se, vjerovatno, na isti način tretirati ta osoba. Radić je dodao da je to jedna obična sramota, naročito jer se radi o ugostiteljskom objektu, koji nastoji da se predstavi kao jedan renomirani objekat. Gospodin Šakarić je obećao da će se on raspitati kod sanitarne inspekcije i da je on siguran da je postupio pravilno, i još jednom naveo da se u njegovom objektu servira hrana. Radić mu je odgovorio, kao i gospođi Damjanović, da postoje sanitarna pravila za mjesta gdje se hrana priprema i lageruje, što nije primjenjivo za njegov slučaj. Radić je još napomenuo, da gospodin Šakarić ne zaboravi navesti, da se u cijelom slučaju radi o slijepoj osobi sa psom vodičem, a ne o kućnom ljubimcu. Radić je, u nastavku, naveo da je on, u međuvremenu, o ovom slučaju obavijestio Udruženje mladih sa hendikepom iz Podgorice, te da će cijeli slučaj biti predat njegovoj advokatici Daliborki Knežević, takođe iz Podgorice. Radić je, na završetku razgovora, naveo

da se ovakav slučaj nikad više ne smije dogoditi, pogotovo kad se uzme u obzir da veći broj ljudi sa invaliditetom nema odgovarajući stepen samopouzdanja da se može boriti sa ovakvom diskriminacijom, koja ni po čemu, niti je potrebna, niti nekome može da donese korist. Slučaj Peđe Radića još nije procesuiran. Postoji mogućnost da se pokrene Prekršajni postupak pred Ministarstvom turizma Crne Gore, da se tuži kao odgovorno lice za ovaj nemio događaj, a to je vlasnica - gospođa Damjanović.

S obzirom na to da samo oštećeno lice može pokrenuti ovakav postupak, situacija je takva da još čekamo njegov pristanak za ulazak u parnicu. Osim toga, problem je, takođe, i u tome što Radić živi u Austriji, s porodicom, te je dodatna poteškoća i dolaženje svjedoka na ročišta. Svakako da i dalje postoji mogućnost da se ovaj problem riješi, jer je Radić česti posjetilac objekta "Nautilus". Ostaje nam samo da se nadamo da će ovakvi događaji ostati iza nas.

Slučaj Marijane Mugoše

Slučaj koji je još uvijek veoma aktuelan, i čiji se kraj ne nazire, je slučaj Marijane Mugoše. Godine 2008., 10. decembra, na dan kada je svijet slavio 60 godina od donošenja Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka, Glavni grad – Podgorica, to jest ljudi koji ga predstavljaju, odlučili su da na brutalan način prekrše ljudska prava jedne osobe s invaliditetom. Naime, bez ikakvog povoda ili racionalnog objašnjenja, Marijani Mugoši, prvoj korisnici psa vodiča u Crnoj Gori, zabranjen je dolazak na posao u pratnji njenog psa vodiča, Ksene. Od tada pa do februara 2012. godine traje njena mukotrpna borba za poništenje ove diskriminatorske odluke i poštovanje dostojanstva njene ličnosti.

Aдекватna zaštita od strane organa izvršne vlasti u ovom procesu je izostala, što je dovelo do toga da danas osobe sa invaliditetom otvoreno sumnjaju u mogućnost da traže zaštitu svojih prava pred državnim institucijama. Inicirano je više postupaka, kako bi se ova diskriminacija ispravila, međutim, čini se bezuspješno. Usljed nemogućnosti da se odupru pritiscima, nadležni u Ministarstvu zdravlja, rada i socijalnog staranja nijesu pokretali postupak, koji su prema Zakonu o kretanju slijepog lica uz pomoć psa vodiča bili obavezni da pokrenu, ponište ovakvu odluku i stanu na stranu poštovanja zakona.

U kompletnu priču se uključio i tadašnji Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, koji je svojim nejasnim stavovima i djelovanjem samo usporio čitav proces. Čak se išlo i dotle da je donijet novi zakon o kretanju osoba s invaliditetom uz pomoć psa pomagača. Ovo je urađeno na osnovu predloga Ombudsmana, kako bi se dopunio ionako jasan zakon, te prepoznao i termin „radni prostor“. Osim ovog nepotrebnog dopunjavanja, zakon je

unaprijeđen tako što sada obuhvata i terapijske pse, kao i pse za osobe sa oštećenjem sluha, čime je postao jedan od najpotpunijih zakona ove vrste u Evropi. Na ovaj način, slučaj Marijane Mugoše donio je i neka poboljšanja. Kasnije, 27.jula.2009. godine, uslijedila je presuda Osnovnog suda, kojom se Glavnom gradu nalaže da Marijanu Mugošu vrati na posao. Podnijevši žalbu Višem sudu, Glavni grad je onemogućio da ova presuda postane pravosnažna. Potom je, 4. juna 2010. godine, Viši sud donio drugostepenu presudu, koja je apsolutno u Marijaninu korist, te koja potvrđuje diskriminaciju u njenom slučaju i nalaže Glavnom gradu da odmah po pravosnažnosti presude otkloni posljedice iste, te Marijanu vrati na ono isto radno mjesto (u Njegoševoj 13.), na kojem je radila prije zabrane Gradonačelnika Podgorice. Međutim, kako Glavni grad ne postupa ni po ovoj presudi, pokrenut je postupak za prinudno izvršenje presude. Nakon gotovo tri godine borbe za ljudska prava, Marijani Mugoši je 22. februara 2012. godine stigao poziv Glavnog grada da se pojavi na svoje radno mjesto i to u istom prostoru u kojem je prethodno radila. Na ovaj način, presuda je izvršena, a postupak pred sudom u Strazburu, koji je ranije pokrenut, je obustavljen. Takođe, u toku je i postupak pred Višim sudom u Podgorici, po Marijaninoj tužbi, za nanošenje duševnih bolova i povredu dostojanstva ličnosti.

Slučaj Andrije Samardžića

Projekat "Pas vodič ili pomagač" i Zakon koji ga prati ponovo je, tokom 2010. godine, bio u iskušenju. Prvi incident desio se 22. septembra, u ugostiteljskom objektu "Carine", kada je konobar prenio navodnu naredbu vlasnika Čedomira Popovića, da Andrija Samardžić iz Kotora, sa svojim psom vodičem, ne smije dolaziti u taj restoran. Naime, Andrija je korisnik psa vodiča od jula mjeseca 2010. godine, i, do te večeri, nikada ranije nije imao sličnih neprijatnosti.

Iako je ovo što se desilo bilo veoma neprijatno i ponižavajuće za Andriju i njegovog oca, ipak je na kraju došlo do pravednog ishoda. Naime, vlasnik kompanije *Carine* Čedomir Popović je lično došao u prostorije UMHCG-a i saopštio da žali zbog udaljenja slabovidog Andrije Samardžića i njegovog psa vodiča iz restorana te kompanije i poručio da se slični problemi, ubuduće, neće dešavati, te da su sve osobe s invaliditetom i njihovi psi pomagači dobrodošli u objekte ove Kompanije.

Drugi incident se desio 5. novembra, i Andrija Samardžić je ponovo bio žrtva diskriminacije. Vlasnik restorana "Pod pločom" u Podgorici, Radoš Pavićević, zatražio je, i to na veoma uvredljiv način, od Andrije Samardžića, da napusti taj ugostiteljski objekat, u koji je došao sa svojom porodicom u pratnji psa vodiča.

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore se povodom tog, novog slučaja diskriminacije, odmah obratilo ministrima ljudskih i manjinskih prava, i rada i socijalnog staranja, Ferhatu Dinoši i Suadu Numanoviću i zaštitniku ljudskih prava Šućku Bakoviću. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava oglasilo se poslije pet dana od tog događaja i saopštilo da se, u konkretnom slučaju, radi o povredi Zakona o zabrani diskriminacije. „U zakonu se jasno ističe da je diskriminacija svako onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje korišćenja objekata u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti ili licima sa invaliditetom". Prethodno je Ombudsman Šućko Baković pokrenuo ispitni postupak o tom slučaju. Kancelarija Ombudsmana je pozvala vlasnika i osoblje restorana "Pod pločom" da, u svom budućem radu, postupaju u skladu sa Ustavom i zakonima Crne Gore i *"da se uzdrže od svih akata i radnji, koje predstavljaju, ili mogu predstavljati diskriminaciju građana po bilo kom osnovu"*.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja je obavijestilo Udruženje mladih sa hendikepom da je dopisom informisalo sve nadležne organe o ovom slučaju. Protiv vlasnika Radoša Pavićevića, a po preporuci Turističke inspekcije, pokrenut je prekršajni postupak, o kojem, nažalost, nema nikakvih daljih informacija. Dodatno, krajem decembra 2010. godine, Centar za antidiskriminaciju „EKVISTA“, u Andrijino ime, a preko advokatice Daliborke Knežević, podnio je tužbu zbog diskriminacije Osnovnom sudu u Podgorici. U februaru 2012. godine, postignuto je vansudsko poravnanje između Andrije Samardžić i tuženog Radoša Pavićevića, čime je ovaj spor okončan, iako je novčana naknada od 700 eura, koju je Pavićević isplatio Udruženju mladih sa hendikepom, neuporedivo manja od vrijednosti spora. Nažalost, ovo su samo neki od najvidljivijih primjera diskriminacije, jer sličnih slučajeva, u svakodnevnom životu, ima još.

Zakon o zaštiti od diskriminacije, koji je usvojen sredinom 2010. godine, predstavlja preduslov za donošenje posebnog Zakona o zaštiti od diskriminacije osoba sa invaliditetom (lex specialis).

Vrijednosti

Slučajevi diskriminacije, sa kojima se OSI nerijetko susreću, su samo dio slike koja pokazuje odnos društva prema ovoj grupaciji. Diskriminaciju ne vrše samo pojedinci ili državne institucije. Ona je vrlo često prikrivena i čini je cio sistem, koji još uvijek nije dovoljno otvoren prema osobama sa invaliditetom. Zbog ovakvih vidova diskriminacije, OSI su često primorane da budu na marginama društva. Radi se o sistemskoj diskriminaciji, koja je

najčešće prouzrokovana lošom edukacijom građana po pitanju invalidnosti, stereotipima, predrasudama, kao i nebrigom države.

Generalno, osobe s invaliditetom u Crnoj Gori suočavaju se s diskriminacijom gotovo svakodnevno, od nemogućnosti da uđu u objekte javnih ustanova, u škole, bolnice, centre za socijalni rad, kulturne i sportske objekte, preko problema sa dobijanjem ortopedskih i drugih pomagala, pa do nemogućnosti da se informišu kako o svojim pravima, tako i o dnevnim dešavanjima u društvu, čime ostaju na marginama društvenih dešavanja.

Dodatni problem je što je crnogorsko društvo u svojoj osnovi i dalje puno predrasuda prema ovoj populaciji, pa se diskriminacija kao takva nekada i ne prepoznaje. Uz sve to, veliki problem je i to što ima jako malo osoba sa invaliditetom koje su dovoljno osnažene i spremne da se javno bore protiv diskriminacije.

Ovakvu situaciju najčešće potvrđuju rezultati istraživanja, slični onim koje je NVO CEDEM vršila prethodne godine. Na pitanje u kojoj mjeri je diskriminacija lica sa invaliditetom izražena u Crnoj Gori, ispitanici su odgovorili na sljedeći način: Jako izražena 20,8%; Uglavnom izražena 37,2%; Uglavnom nije izražena 22,8%; Nije uopšte izražena 8,4 %; Ne znam -nemam stav 10,8%. Dakle, 58 % je izražena diskriminacija prema licima sa invaliditetom, što ih čini drugom najdiskriminisanim grupom, odmah poslije Roma. Sljedeće pitanje koje je postavljeno ispitanicima: *U kojoj mjeri je u Crnoj Gori teško biti lice sa invaliditetom?*- Veoma 34,4%; Uglavnom 36,9%; Više nije nego što jeste 14,8%; Nije uopšte 5,4%; Nemam stav 8,5%. Ispitanici su ocijenili da je u Crnoj Gori najteže biti lice sa invaliditetom u 71,3 % odgovora. Samo 3,3 % ispitanika je odgovorilo da ne bi voljelo imati za komšiju osobu sa invaliditetom – time se, u odnosu na druge ponuđene grupe, nalazi na dobroj poziciji, jer su ispitanici, u velikom procentu, izražavali socijalnu distancu najviše prema narkomanima, Albancima, homoseksualcima i ostalim navedenim grupama. 71,3 % ispitanika su prepoznali da lica s invaliditetom nemaju šanse za posao – što je visok procenat, čime su lica s invaliditetom na drugom mjestu, odmah posle Roma. U zavisnosti od toga da li je jednak tretman lica s invaliditetom u odnosu na druge građane, i u zavisnosti od oblasti, prikazujem procenat ispitanika koji je potvrdno odgovorio na sljedeće konstatacije:

- Lica sa invaliditetom nemaju isti tretman u pogledu dostupnosti obrazovanja 39,3%
- Lica sa invaliditetom nemaju isti tretman u pogledu zdravstvene zaštite 28%
- Lica sa invaliditetom nemaju isti tretman u sudskim postupcima 22,3%

Na pitanja:

1. „Da li se država i njene institucije u dovoljnoj mjeri zalažu za poboljšanje ukupnog društvenog položaja lica s invaliditetom? “- 49,5% ispitanika je odgovorilo sa ”da”.
2. Da li se mediji, u dovoljnoj mjeri, zalažu za poboljšanje ukupnog društvenog položaja lica s invaliditetom? - 62,8% ispitanika je odgovorilo potvrdno.
3. Da li se političke partije, u dovoljnoj mjeri, zalažu za poboljšanje ukupnog društvenog položaja lica s invaliditetom? - 36,5% ispitanika je odgovorilo potvrdno.
4. Da li se NVO, u dovoljnoj mjeri, zalaže za poboljšanje ukupnog društvenog položaja lica s invaliditetom? - 68% ispitanika je odgovorilo potvrdno.

Ovim istraživanjem se pokazalo da su mediji i NVO faktori oni koji se najviše zalažu za poboljšanje ukupnog položaja lica s invaliditetom, smatraju ispitanici. Čini se da su, imajući u vidu rezultate istraživanja, mediji i NVO uspjeli da ukažu na problem osoba sa invaliditetom u pogledu obrazovanja i zapošljavanja, kao i na uopšteno loš položaj osoba s invaliditetom.

Diskriminacija lica sa invaliditetom, po svim kriterijumima, ocijenjena je u sljedećoj mjeri: zapošljavanje 73,1%; zdravstvena zaštita 28%; obrazovanje 39,8%; sudski postupci 22,3%. U odnosu na prosječan stepen zaštite institucija od diskriminacije svih grupa, u 54,2% su zaštićeni - čime se lica sa invaliditetom smatraju drugom najzaštićenijom grupom prema mišljenju ispitanika.

Zaključak i preporuke

- Donošenje novih zakona i podzakonskih akata, ali i izmjene postojećih zbog komplikovanih procedura i otežane primjene.
- Podsticanje pravosuđa i ostalih institucija da brže i efikasnije rješavaju slučajeve diskriminacije.
- Uključivanje djece sa hendikepom u sistem redovnog obrazovanja, kao i postepeno zatvaranje specijalnih škola. Omogućavanje arhitektonske pristupačnosti objekata u javnoj upotrebi, kao i ostalih javnih površina. Veća edukacija građana.

U posljednje vrijeme, UMHCG je imao više projekata koji se odnose na edukaciju mladih o pitanjima inkluzije osoba sa invaliditetom. To se odnosilo posebno na srednjoškolce. Korisno je kada omladinu na vrijeme informišemo o bitnim pitanjima koja se vezuju za vladavinu ljudskih prava. Ipak, problem je što ovi projekti ne omogućavaju masovnu edukaciju, a razlog tome je to što je većina programa ovakvog tipa u rukama nevladinih organizacija koje zavise od donacija, što znači da je nalaženje velikih finansijskih sredstava otežano.. U društvima koja imaju veći prag tolerancije, ove projekte preduzima država, vlada i njena ministarstva, a odgovornost za nejednake mogućnosti država sama preuzima. Naravno da u našoj zemlji nevladin sektor preduzima jako puno u borbi za prava OSI, međutim, poražavajuća je činjenica da ih u tome malo ko podržava.

Takođe, pored arhitektonske nedostupnosti skoro svih državnih institucija, pa i centara za socijalni rad, veliki problem je prisutnost specijalnih škola za djecu i omladinu sa invaliditetom. U ovim školama se nalazi i alarmantan broj djece sa hendikepom, i na taj način im je uskraćeno pravo na obrazovanje. To je nedopustivo, s obzirom na to da su ovakve škole internatskog tipa i one su, svakako, davna prošlost u razvijenim zemljama.

Bibliografija:

Izvještaj o pravima OSI UMHCG 21.05.2011.

Intervjui s diskriminisanim licima

Istraživanje CEDEM-a o diskriminaciji

Prava djeteta

Jelena Gluščević

Rezime i metodologija

Iako su prava djeteta propisana Konvencijom o pravima djeteta, u najvećoj mjeri zastupljena u sadašnjem pravnom sistemu Crne Gore, neophodna je njihova doslednija primjena u praksi. Neophodno je uspostaviti mehanizme koji garantuju adekvatnu i pravovremenu primjenu, i obezbijediti sisteme praćenja ostvarivanja prava djeteta. Bez obzira na napore države i reformske procese, postojeće stanje u državi dodatno je pogođeno aktuelnom ekonomskom krizom, pa je sve izraženija nezaposlenost, što uzrokuje veće siromaštvo, u kome se sada nalazi sve veći broj stanovništva, što neminovno utiče na pad životnog standarda porodica, čime su pogođena i djeca, kao i njihov položaj.

U periodu od sticanja nezavisnosti do danas, Crna Gora je donijela veliki broj strateških dokumenata, za čiju implementaciju je bilo neophodno obezbijediti visoko profesionalni kadar, kao i velika finansijska sredstva, koja država, često, nije opredjeljivala u svojim budžetima. Ono što bi se, takođe, moglo istaći kao značajan nedostatak, jeste izuzetno nizak stepen realizacije predviđenih mjera i nedostatak praćenja i transparentnosti u izvještavanju.

U Crnoj Gori je, u izvještajnom periodu, donesen veliki broj ključnih zakona, koji su usklađeni sa međunarodnim standardima, ali je prisutan problem njihove neimplementacije zbog neobezbjedenja preduslova neophodnih za njihovu primjenu.

Normativni okvir

Ustav jemči zaštitu podataka o ličnosti i definiše da svi imaju pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života. Ustav propisuje i da dijete uživa prava i slobode, primjereno svom uzrastu i zrelosti; djetetu se jemči posebna zaštita od svakog oblika iskorišćavanja ili zloupotrebe. Zakon o medijima Crne Gore, u članu 22, definiše da mediji moraju štititi integritet maloljetnih osoba. Pod tim se podrazumijeva da programski sadržaji medija, koji

mogu ugroziti zdravstveni, moralni, intelektualni, emotivni i socijalni razvoj djeteta, moraju biti unaprijed jasno i vidno označeni kao takvi i distribuirani na način za koji je najmanje vjerovatno da će ga dijete koristiti.

Studija slučaja

U periodu, od početka 2011. godine do aprila 2012. godine, registrovano je devet slučajeva kršenja prava na privatnost i otkrivanja identiteta ili informacija, pomoću koji se može otkriti identitet djece u medijima.

Slučaj tri djevojčice, koje su početkom aprila prošle godine, preko roditelja staratelja prijavile da su, u Dječijem domu „Mladost“ u Bijeloj i u Dječijem odmaralištu na Ivanovim Koritima, zlostavljane, silovane i mučene od strane drugih štićenika doma, i da su izgladnjivane od strane zaposlenih u Domu, jedan je od najdrastičnijih slučajeva kršenja prava na privatnost djece u medijima. Na osnovu takvih izvještaja medija, javnost je, između ostalog, saznala inicijale djevojčica, zatim da su u pitanju tri sestre koje imaju sedam, osam i deset godina, da su u Domu boravile do prije osam mjeseci, kada ih je preuzela porodica iz Kolašina, fotografije na kojima se može prepoznati lik njihovog oca, da je otac bio u zatvoru kada ih je majka ostavila prije sedam godina, zbog čega su smještene u Dom, i da su porijeklom iz Kolašina.

U drugom primjeru, u podgoričkoj Osnovnoj školi „Radojica Perović“ došlo je do incidenta, u kojem je jedan učenik označen kao „nasilnik i ponavljač. Jedan od naslova u medijima je bio „Nasilni osnovac S. R. normalno pohađa nastavu, Stijepović ne zna gdje će s njim“. Cijeli slučaj dobio je veliku medijsku pažnju. Mediji su izvještavali o incidentu i otkrili identitet učenika sedmog razreda i, kroz opisivanje ovog slučaja, navođene su informacije da dječak ima „kriminalnu prošlost“, pa je dječak označen kao nasilnik koji je pretukao nastavnicu, ali i da je „poznat“ policiji od ranije, te da je policija protiv njega, u ranijem periodu, podnijela krivičnu prijavu zbog oštećenja tuđe stvari. Dječak je prepisan u drugu školu. Ministar prosvjete uveo je dječaka u drugu školu 4. aprila 2011. godine, a mediji su objavili fotografije na kojima se vidi ministar kako za ruku drži učenika kog uvodi u drugu školu .

Primjera kršenja prava djeteta ima još mnogo, a ovo su samo neki od evidentiranih slučajeva.

Preporuka: Vlada Crne Gore mora hitno inicirati izmjene Zakona o medijima i jasno precizirati instituciju koja je nadležna za prekršajno gonjenje medija, u slučaju kršenja prava na poštovanje privatnog i porodičnog života u medijima. Ta institucija treba da vodi i statistiku o prekršajnim kaznama izrečenim medijima.

Kapaciteti Savjeta za prava djeteta

Vlada CG 2011. god. imenovala je predsjednika i članove Savjeta za prava djeteta. Članovi Savjeta su resorni ministri sljedećih ministarstava: Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva finansija, Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvjete i sporta, Ministarstva pravde, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva kulture. Pored ministara, članovi Savjeta su i: predstavnik Sekretarijata za zakonodavstvo, direktor Zavoda za statistiku, predstavnik javnog i kulturnog života, predstavnici NVO sektora, predstavnik djece na predlog Centra za prava djeteta. Na ovaj način Vlada je nastojala da ojača kapacitete rada Savjeta i njegovu ulogu u kreiranju politika koje se odnose na djecu u Crnoj Gori.

Usvajanje Zakona o maloljetničkom pravosuđu

Skupština Crne Gore usvojila je, u decembru 2011. godine, Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku. Ovaj zakon uvodi značajne novine u našem pravnom sistemu, uvodi institut zaštite maloljetnika kao žrtve krivičnog djela, opomenu kao vaspitnu mjeru za krivično djelo za koje je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine. Zakon je usvojen, problem njegove implementacije biće spremnost i kapaciteti relevantnih institucija za njegovo sprovođenje.

Implementacija Strategije o ranom i predškolskom obrazovanju

Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2010-2015) u Crnoj Gori, koju je usvojila Vlada Crne Gore, na sjednici 28. septembra 2010. godine, predstavlja nastavak aktivnosti na implementaciji rješenja predviđenih Knjigom promjena, donijetoj 2001. godine, koja je definisala pravac promjena sistema obrazovanja u Crnoj Gori.

Cilj Strategije Ministarstva prosvjete i sporta o ranom i predškolskom vaspitanju i obrazovanju od 2010. do 2015. godine je da država i svi građani doprinesu da se prava djeteta poštuju u punoj mjeri i da se svoj djeci obezbijedi ravnopravan pristup vaspitanju i obrazovanju, a posebne napore treba uložiti kako bi se doprinijelo inkluziji djece sa posebnim potrebama, kao najosjetljivije grupe, u redovan sistem vaspitanja i obrazovanja.

Skorašnjim Izmjenama i dopunama Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju želi se postići jednak obuhvat djece koja pohađaju vrtiće u cijeloj Crnoj Gori, u cilju poštovanja prava djeteta, kroz snaženje interakcije između djece, njihovih roditelja, staratelja i zaposlenih u predškolskim ustanovama.

Kampanje

Vlada Crne Gore, u saradnji sa međunarodnim i lokalnim organizacijama, pokrenula je i sprovodi nekoliko kampanja, čiji je cilj podizanje nivoa svijesti kod šire javnosti o potrebi poštovanja prava djeteta, s posebnim akcentom na marginalizovane grupe djece i to: djece sa smetnjama u razvoju, djece romske populacije, djece bez roditeljskog staranja. Kampanje su se realizovale kroz različite faze, a posljednja istraživanja pokazuju da su dale značajne rezultate na podizanju svijesti i senzibilitetu građana, kada su u pitanju djeca iz ranjive populacije.

Socijalna zaštita

S obzirom na zakonsku obavezu izdržavanja, možda treba pomenuti da u CG još uvijek nije razvijen sistem utvrđivanja ekonomske snage porodičnog domaćinstva i do kraja implementirana Uredba o socijalnom kartonu. To je značajan osnov za preduzimanje mjera socijalne podrške porodici i, posredno, razvoju djeteta. Takođe, trebalo bi pomenuti evidentan nesklad u razvojnim mogućnostima pojedinih regiona u CG, iako se oni, formalno, ne definišu, kao i socijalnu raslojenost stanovništva, posebno vulnerabilne grupe (RAE, raseljena lica i izbjeglice, nezaposleni, tehnološki viškovi). Ovi podaci su dostupni u godišnjem izvještaju MONSTAT.

Zaključak

U Crnoj Gori postoji očigledan nedostatak valjanih statističkih istraživanja i dubljih analiza o stanju prava djeteta. Takođe je prisutan problem nepostojanja adekvatnih baza podataka, kao i nedovoljno korišćenje postojećih baza podataka. Država nije iskazala vidan interes za stimulisanje takvih projekata, bez obzira na to iz koje sredine (državni ili civilni sektor) takve inicijative dolaze.

Postojeći sistem socijalne i dječije zaštite u Crnoj Gori karakteriše sljedeće: standardi usluga u sistemu socijalne zaštite skoro i da ne postoje; nijesu propisani uslovi po kojima se mogu pružati različite usluge – sistem akreditacije i licenciranja; vaninstitucionalni oblici zaštite su nerazvijeni; nerazvijen je sistem praćenja

ostvarivanja prava; skromni su kadrovski, tehnički i materijalni resursi; prisutno je kašnjenje u isplati, ionako niskih iznosa, materijalnih davanja korisnicima socijalne zaštite.

Problemi u funkcionisanju zdravstvene zaštite se dijelom odražavaju i na zdravstvenu zaštitu djece. Nedovoljna geografska zastupljenost mreže ustanova zdravstvene zaštite, nedovoljna edukacija djece o zdravlju i zdravstvenoj zaštiti, nedostatak preventivnih savjetovališta za djecu i mlade.... U ovoj oblasti država treba da obezbijedi besplatnu zdravstvenu zaštitu na svim nivoima, za svu djecu, posebno za djecu koja nemaju dokumentaciju (RAE i raseljena lica);poveća i olakša dostupnost zdravstvene zaštite na svim nivoima; omogućiti sprovođenje kontinuirane edukacije roditelja i djece o zdravim životnim stilovima;omogućiti standardizaciju procedura u cilju poštovanja privatnosti djeteta.

Sistem obrazovanja je opterećen mnogim problemima, počev od nedovoljnih budžetskih izdvajanja za nesmetanu reformu; nedostatka prostornih i stručnih kapaciteta; opterećujućih, složenih školskih programa, neinteresantnih za djecu; rad u više smjena; problem oko uvođenja inkluzije u školama; nedovoljna motivisanost profesora i sl.

U školama je, takođe, prisutna i pojava nasilja među djecom i nad djecom. Ako uzmemo u obzir porast maloljetničke delikvencije, kao i činjenicu da sve mlađa djeca vrše sve teža krivična djela, neophodno je što prije usvojiti Zakon o maloljetničkom pravosuđu, sa akcentom na restorativnu pravdu i alternativne oblike postupanja.

Pojave konzumiranja opojnih droga i uživanja alkohola kod djece, takođe je u zabrinjavajućem porastu, posebno kada se ima u vidu ne samo da se broj zavisnika povećava, nego da se i snižava donja granica korišćenja droge i alkohola kod djece. Stoga se moraju preduzeti neophodne mjere prevencije i edukacije, kako djece, tako i roditelja, i osnivanje ustanova za rehabilitaciju i resocijalizaciju, namijenjenih djeci.

Loš položaj djece pripadnika pojedinih etničkih grupa, naročito romske populacije - romska djeca su prinuđena da prosjače ili rade (84.9% RAE domaćinstava nema obezbijeđenu hranu), zato napuštaju, čak, i osnovno školovanje, čime se povećava njihova marginalizacija.

Pogoršanje položaja djece raseljenih lica, kao posljedica neriješenog statusa - djeca izbjeglice nemaju mogućnosti ostvarenja velikog broja prava iz oblasti socijalne i dječije (prije svega finansijske pomoći) i zdravstvene zaštite, dok se njihov status ne uskladi sa realnim potrebama i novousvojenim zakonima.

Participacija djece u svim oblastima života, koje se tiču njih samih, je na veoma niskom nivou.

Preporuke:

- Shodno gore identifikovanim nedostacima, a u cilju poboljšanja zaštite prava sve djece u Crnoj Gori, neophodno je da država Crna Gora donese poseban zakon kojim bi se sveobuhvatno štitila prava djeteta (Zakon o pravima djeteta);
- da unaprijedi saradnju države i nevladinih organizacija koje se bave promocijom i zaštitom prava djeteta;
- da u svojim daljim djelovanjima prepozna djecu kao prioritetnu grupu i da uloži maksimalne napore, kako bi u ostvarivanju prava djeteta odgovorila standardima propisanim Konvencijom o pravima djeteta.